

3323 - 3325

365

0 11

491.99-8

U-82

1903

Amu

№ 456

I 229

№ 4

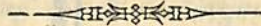
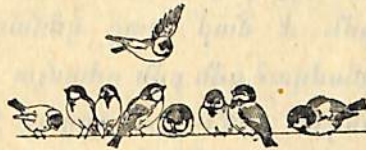
ՅՈՒՆ. ԵՐԵՎԱՆԵՆ

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

(Պ ա տ կ ե ը ն ե ը ո Վ)

Գ Ի Ն Ը 50 Կ Ո Պ Է Կ

ԱՆԷՔՍՏԵՂԵՐԱՊՈՒ

Տպարան Գեորգ Ս. Սանյականցի

1908

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՆԵԶՈՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՆԵԶՈՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՆԵԶՈՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 4 марта 1903 г.

109241-42

4407-2010

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՆԵԶՈՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՆԵԶՈՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՆԵԶՈՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԱՌԱՋԻՆ ԲԱԺԻՆ

1. ՔՈՅՐ ԵՒ ԵՂԲԱՅՐ

Արամը և Սաթենիկը տանը մենակ էին մնացել։—«Արի, Սաթենիկ,—ասաց եղբայրը,—նայենք-տեսնենք, չենք կարող արդեօք մի համեղ բան գտնել ուտելու»։—«Եթէ դու կարող ես ինձ մի այնպիսի տեղ տանել, որ ոչ ոք չտեսնի մեզ, ինչո՞ւ չէ, կըզամ,—պատասխանեց քոյրը։—Քեանք մառանը, այնտեղ լաւ-լաւ բաներ շատ կան և մեզ ոչ ոք չի տեսնիր»։—«Ո՛չ, Արամ, այնտեղ մեզ մեր հարեանը կարող է տեսնել. նա դռանը փայտ է ջարդում»։—«Քէհ, ուրեմն գնանք խոհանոցը,—համոզում էր Արամը իւր քրոջը.—այնտեղ մի մեծ կճուճ մեղր-կայ. մի-մի կտոր հաց կըվերցնենք, կըթաթախենք և կուտենք»։—«Խոհանոցումն էլ մեր հարեանի կինը կընկատէ մեզ. նա լուսամուտի առաջ նստած թել է մանում»։—«Օ՛, ինչ վախկոտն ես դու,—բացադանչեց փոքրիկ բլկիկը.—եթէ այդպէս է, գնանք նկուղը խնձոր ուտելու. այնտեղ էլ խօսմ ոչ ոք չի նկատիլ մեզ»։—«Ա՛խ, սիրելի Արամ, դու կարծում ես, թէ նկուղում մեզ ոչ ոք չի տեսնիլ... Միթէ չըզիտես, թէ կայ Մէկը, Որը պատերի միջով անգամ տեսնում է և Որի աչքից մութ տեղերում էլ թագնուելն անկարելի է»։

Արամը վախեցաւ:—«Իրաւ ես ասում, Սաթենիկ, —ասաց նա.— Աստուած մեզ տեսնում է և այնպիսի տեղերում, ուր մարդկանց աչքը ոչինչ չի նկատիլ. ուստի թէ առանձին և թէ մութ անկիւններում մենք չպէտք է գործենք այն, ինչ որ չէինք համարձակուիլ անել ուրիշների մօտ և լոյսի առաջ»:

2. ԲԱՐԵՎԱՄՈՒԹԻՒՆ

Երկու ընկեր անտառի միջով միասին ճանապարհ էին գրնում: Դրանից միքանի օր առաջ այնտեղ զարհուրելի փոթորիկը կոտորատել և արմատախիլ էր արել բազմաթիւ ծառեր. հէնց նոյն իսկ ճանապարհի վրայ միքանի հսկայ կաղնիներ էին ընկած. բայց նրանցից ոչ հեռու՝ միմեանց մօտ կանգնած էին երկու փոքրիկ ծառ:

Ընկերներին սաստիկ զարմացրեց այն, որ փոթորիկը՝ այդքան մեծամեծ ծառեր տապալելուց յետոյ՝ այդ երկսին անվնաս էր թողել:

—Մօտ գնանք և տեսնենք՝ ինչու մն է դրա զաղտնիքը, —ասաց ընկերներից մէկը:

Մօտեցան և սկսեցին նայել: Այստեղ միայն նրանք նկատեցին, որ այդ փոքրիկ ծառերի արմատներն այնպէս պինդ էին հիւսուել միմեանց հետ, որ ոչ մի փոթորիկ չէր կարող խորտակել նրանց:

—Տեսնում ես, —ասաց միւսը, —թէ որքան մեծ նշանակութիւն ունին մտերմութիւնն ու բարեկամութիւնը: Միայնակ մարդը, որքան էլ ուժեղ լինի նա, շուտ կընկճուի դժբաղդութեան առաջ. իսկ այն մարդը, որ ունի հաւատարիմ ընկեր ու բարեկամ, շատ թշուառութիւնների կըղիմաղէ:

3. ՕՏԱՐԱԿԱՆԸ

Հին ժամանակները՝ իւր սքանչելի ապարանքում ապրում էր մի հարուստ իշխան: Նա շատ փող էր ծախսում իւր այդ հոյակապ ապարանքի զարդ ու զարդարանքի վրայ, բայց իւր հարստութիւնից ոչինչ չէր տալիս աղքատներին: Մի անգամ, երեկոյեան դէմ, իշխանի տունն եկաւ մի ծերունի օտարական և զիշերելու տեղ խնդրեց: Իշխանը մերժեց օտարականի խնդիրը և հպարտութեամբ գոչեց.—«Իմ տունը հիւրանոց չէ»: Այն ժամանակ օտարականն ասաց.—«Գոնէ թոյլ տուէք ինձ ձեզ երեք հարց առաջարկել»:—«Հարցրու, որքան կամենում ես, —պատասխանեց իշխանը.—քո բոլոր հարցերին ես պատասխան կըտամ»: Օտարականը հարցրեց.—«Ձեզանից առաջ, իշխան, ո՞վ էր ապրում այս ապարանքում»:—«Հայրս, —պատասխանեց իշխանը: «Իսկ նրանից առաջ», —շարունակեց ծերունին»։Նրանից առաջ ապրում էր իմ պապը»:—«Իսկ ո՞վ պէտք է ապրի այստեղ ձեզանից յետոյ»:—«Յուսով եմ՝ որ իմ որդին»:—«Ուրեմն, —շարունակեց օտարականը, —եթէ ձեզանից իւրաքանչիւրը այս ապարանքում ապրում է մի կարճ ժամանակ և յետոյ իւր տեղը տալիս է միւսին, հապա ո՞վ էք դուք բոլորդ, եթէ ոչ հիւրեր, և ինչ է ձեր տունը, եթէ ոչ հիւրանոց: Ուրեմն, իշխան, շատ փող մի ծախսէք ձեր ժամանակաւոր կացարանի վրայ, այլ լաւ է բարեգործ և զմասիրտ եղէք դէպի թշուառները»:

Իշխանին շատ դիւր եկան օտարականի խօսքերը. նա տեղ տուեց ծերունուն և այնուհետեւ միշտ չափազանց կարեկից էր դէպի թշուառները:

4. ԵՐԵՔ ԲԱՐԵԿԱՄ

Մարդու մահը մօտեցել էր և նա իմաց արաւ իւր բարեկամներին, որ գան՝ վերջին հրաժեշտը տալու նրան:

Եկաւ առաջին բարեկամը:—«Մնաս բարեա՛ւ, բարեկա՛մ, ես մեռնում եմ»,—ասում է նրան մահամերձը:—«Երբ մեռնես, ես մոմ կը վառեմ քո հոգու փրկութեան համար»,—ասաց նրան առաջին բարեկամը. ուրիշ ոչինչ:

Գալիս է երկրորդը և մահամերձին տեսնելուն պէս՝ սկսում է հառաչել և դառնապէս լաց լինել. փաթաթւում է հիւանդին, համբուրում նրան:—«Ինչո՞ւ ես հեռանում ինձանից, իմ թանկագին, —ասում է նա.—«Ինչպէս բաժանուեմ քեզանից. ցաւալի է, շատ ցաւալի: Չեմ թողնիլ քեզ, մինչև դերեզմանդ կուղեկցեմ»:—«Հարկաւոր է քահանայ հրաւիրել»,—մտածում է ինքն իրան այս բարեկամը: Մահից միքանի ըոպէ՛ առաջ եկաւ քահանան: Հիւանդը խոստովանուեց և հաղորդուեց: Հէնց այդ վայրկենին յայտնուեւ է և երրորդ բարեկամը և մեղմ ու քաղցր ձայնով շշնջում մեռանողի ականջին.—«Ես քեզանից յաւիտեանս չեմ բաժանուիլ»:

Մեռաւ մարդը և բարեկամներից իւրաքանչիւրը կատարեց իւր խոստումը: Հարստութիւնը մոմ վառեց նրա համար: Ազգականներն ու ծանօթները ուղեկցեցին նրան մինչև դերեզման: Իսկ մարդու առաքինութիւնը նրանից անբաժան մնաց,—նա նրա հետ թէ՛ դէպի երկինք՝ Աստուծոյ մօտ բարձրացաւ և թէ՛ երկրիս վրայ նրա յիշատակը վառ պահեց:

5. ՄԻ ՀՈԳԻ ԵՐԿՈՒ ՄԱՐՄՆԻ ՄէՋ

Երուսաղէմ քաղաքի տեղ երբեմն մի մշակուած դաշտ էր և տաճարի տեղը պատկանում էր երկու եղբօր, որոնցից մէկն ամուսնացած էր, միւսը՝ ամուրի: Հնձի ժամանակ նրանք իրանց խուրճերը կապեցին և երկու հաւասար դէզ բարձրացնելով՝ թողին դաշտումը:

Գիշերն ամուրի եղբայրը մտածում է.—«Եղբայրս կնոջ և որդոց տէր է և նրանց պէտք է կերակրէ, ուստի իրաւացի չի լինիլ, որ նրա և իմ ունեցածը հաւասար լինին. գնամ, իմ բաժնից միքանի խուրճ վեր առնեմ և ծածուկ աւելացնեմ նրա բաժնին. եղբայրս չի տեսնիլ և չի ընդդիմանալ ինձ»:—Այս ասելով՝ նա գնաց իւր մտածածը կատարեց:

Նոյն գիշերը միւս եղբայրն արթնանալով՝ ասաց իւր կնոջը.—«Եղբայրս ինձանից փոքր է և՛ ամուսնացած չլինելով ոչ ոք չունի, որ իրան օգնէ ու մխիթարէ. ուստի իրաւացի չի լինիլ, որ նրա և իմ ունեցածը հաւասար լինին: Գնամ, իմ բաժնից միքանի խուրճ վեր առնեմ և ծածուկ աւելացնեմ նրա բաժնին. եղբայրս չի տեսնիլ և չի ընդդիմանալ ինձ»:—Այս ասելով՝ նա էլ գնաց, իւր մտածածը կատարեց:

Հետեւեալ առաւօտ եղբայրները դաշտը գնացին և շատ զարմացան, երբ տեսան, որ երկու դէզերն էլ հաւասար էին և անփոփոխ:

Միւս գիշերը դարձեալ նոյնն արին... Եւ այսպիսով նրանց դէզերը ո՛չ պակասում էին, ո՛չ աւելանում: Վերջապէս մի գիշեր, այս զաղտնիքն իմանալու համար, երկուսն էլ արթուն մնացին և՛ երբ խուրճերը շալակած տանում էին միմեանց դէզի վրայ գնելու՝ յանկարծ իրար տեսան:

Այս պատճառով մարդիկ օրհնեցին այս երկու եղբայրների արտը և Աստուծոյ տաճարը շինեցին այնտեղ:

6. ՀԱՐԱՋԱՏ ՄԱՅՐԸ

Պաղէստինում մի ընտանիքի մէջ ապրում էին երկու կին: Իրանցից իւրաքանչիւրը մի-մի ծծի երեխայ ունէր: Մի անգամ, գիշերը, կանանցից մէկը քնած ժամանակ իւր երեխային տակովն արաւ, խեղդեց: Արթնանալով և նկատելով այդ նա իւր քնած դրացուհու մօտից կամացուկ վեր առաւ նրա կենդանի երեխային, իսկ մեռածին դրեց նրա անկողինը: Առաւօտը, երբ այս վերջինը կամենում էր կերակրել իւր որդուն, յանկարծ տեսաւ, որ երեխան մեռած է և իսկոյն ճանաչեց, որ դա իրանը չէ: «Սա իմ որդին չէ, — ասաց դրացուհուն, — այլ քոնն է. տո՛ւր ինձ իմ գաւակը»: — «Մո՛ւտ ես խօսում, — վրայ բերեց միւսը, — այդ քո որդին է, իսկ կենդանին իմն է»:

Եւ նրանք սկսեցին վիճել: Հաւաքուեցան մարդիկ, բայց ոչ ոք չէր կարող հասկանալ, թէ նրանցից որն է ճշմարիտը:

Այդ ժամանակները Պաղէստինում իշխում էր Սողոմոն անունով մի իմաստուն թագաւոր: Կանայք վեր առան թէ մեռած և թէ կենդանի երեխաներին և բերին թագաւորի մօտ:

Սողոմոն թագաւորը, լսելով նրանց դանդատը, իսկոյն կանչեց իւր թիկնապահներից մէկին և հրամայեց կենդանի երեխային կէս անել ու բաժանել զանգատաւորներին: Հէնց որ երեխայի հարազատ մայրը լսեց այս հրամանը, իսկոյն թագաւորի ոտներն ընկաւ և ասաց. — «Տէ՛ր թագաւոր, մի հրամայիր սպանել երեխային, տո՛ւր, թող նրան լինի, միայն թէ կենդանի մնայ»: Իսկ միւս կինն ասաց. — «Թագաւորն արդար զատեց, թող սա ո՛չ քեզ լինի, ո՛չ ինձ»:

Թագաւորն իսկոյն հասկացաւ, թէ կանանցից որն է մանուկի հարազատ մայրը և հրամայեց նրան տալ երեխային:

7. ԾՆՈՂԱՍԷՐ ԱՂՋԻԿԸ

Չինաստանում մի հին օրէնք կայ, որի զօրութեամբ կտրում են այն մարդու ձեռքերը, ով որ խաբեբայութեան մէջ բռնուի: Մի անգամ այդ երկրի իշխաններից մէկին մեղադրեցին այդ յանցանքի մէջ և երբ թագաւորի հրամանով պէտք է կատարուէր պատիժը, յանկարծ պալատը մտաւ զատապարտուած իշխանի մանկահասակ աղջիկը և խնդրեց, որ իրան թագաւորին ներկայացնեն: Նրան տարան թագաւորի մօտ: «Մեծ թագաւոր, — ասաց նա, — իմ հայրը շատ իրաւացի կերպով զատապարտուած է պատժի և պէտք է զրկուի իւր ձեռքերից: Ահա, կտրել տուր սրանք, — գոչեց նա, մեկնելով իւր փոքրիկ ձեռքերը. — այս ձեռքերն էլ պատկանում են իմ դժբաղդ հօրը: Սրանք ընդունակ չեն կերակրելու հիւանդ մօրս, թոյլ եղբօրս և փոքրիկ քրոջս: Հրամայիր օրէնքի բոլոր խստութեամբ վարուել սրանց հետ, միայն թէ անմիաս մնան հօրս ձեռքերը, որովհետեւ միայն նրանք կարող են կերակրել մեր թշուառ ընտանիքը»: Թագաւորը սաստիկ զգացուեց որդիական այս ջերմ սիրուց և ներեց յանցաւորին:

8. ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՐԿԱՐԱԿԵՑՈՒԹԻՒՆ

Աշնանային մի տաք օր՝ իւր տան առաջ, թուրքի վրայ, նրստել էր ութսուն տարեկան մի ծերունի: Նրա գլուխը ձիւնի պէս սպիտակ էր, բայց դէմքն առողջ էր և ուրախ, նրա աչքերի կրակը դեռ չէր հանգել, իսկ ձեռքերը, երևում էր, որ դեռ պիտանի էին ամեն տեսակ աշխատանքի համար: Ծերունու մօտ, դռանը խաղում էին նրա առողջ և կայտառ

Թոռներն ու թոռնորդիները:

Մի նորահաս երիտասարդ, որ նոր էր եկել բաղաբից, մօտեցաւ ծերունուն և հարցրեց, թէ այդ ինչիցն է, որ չնայելով իւր հասակին, նա այդպէս ուժեղ է և առողջ:

Ծերունին ասաց նրան.— «Փոքր հասակիցս սկսած՝ ծագող արևը երբէք ինձ անկողնում չէ տեսել: Ես պարկում էի քնելու, հէնց որ վրայ էր հասնում գիշերը, որն Աստուած պարգևել է մեզ հանգստանալու համար: Տեղիցս վեր կենալով՝ ես երբէք չեմ յօրանջել, երբէք չեմ ծուլացել, այլ աշխատել եմ եռանդով: Աշխատանքն ամրացնում էր մարմինս, իսկ աղօթքը՝ հոգիս: Ես միշտ ուրախ եմ եղել, որովհետև միշտ հաւատացել եմ Աստուածոյ օգնութեանը: Ես հաւատացել եմ Աստծուն ու ձեռքերիս,— և նրանք ինձ չեն խաբել:

— Բայց քեզ ո՞վ սովորեցրեց այդ,— հարցրեց երիտասարդը:

Ծերունին վեր կացաւ և տարաւ նրան իւր պարտէզը: Այնտեղ՝ հասուն պտուղներով ծանրաբեռնուած ծառերի տակ, շարքով դրուած էին մեղունների փեթակները:

— Ահա սրանք սովորեցրին ինձ ինչը ու միտք, — ասաց ծերունին, ցոյց տալով ծառերն ու փեթակները: — Ես տնկեցի, պատուաստեցի և խնամեցի ծառերը, նրանք բուսան իմ աչքի առաջ և բերկրանքով լցրին սիրտս: Զաւակներին նման սիրում էի այս ծառերը. նրանք ինձ սովորեցրին, թէ ո՞րքան ողորմած է Աստուած և թէ ինչպէս է նա վարձատրում մարդու աշխատանքի փոխարէն: Իսկ փոքրիկ մեղրաձանձր սովորեցրեց ինձ ջանասիրութիւն, խնայողութիւն և կարգ: Տարիքս անցան հաճելի աշխատանքի մէջ, ուրախ, այդպէս էլ մեծացրի իմ որդիներին և թոռներին:

9. ԻՆՉՊԻՍԻ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ Է ՏՈՒԵԼ ԱՍՏՈՒԱԾ ՄԱՐԴՈՒՆ

Մի անգամ երիտասարդի մէկը գանգատոււմ էր իւր վիճակից:

— Զատերին Աստուած բաղդ և հարստութիւն է պարգևել,— տրտնջում էր նա,— իսկ ինձ վիճակուած է դառն կեանք վարել: Մի՞թէ արդարութիւն է սա:

Մի ծերունի լսեց այս և ասաց նրան.

— Մի՞թէ դու իրաւ այդ աստիճան աղքատ ես: Ինչպէս տեսնում եմ, Աստուած պարգևել է քեզ ոյժ և առողջութիւն:

— Այո՛, դրանով ես կարող եմ պարծենալ:

Ծերունին, բռնելով երիտասարդի աջ ձեռքը, շարունակեց.

— Թոյլ կըտայիր արդեօք կտրել այս ձեռքդ հազար ըուբլու:

— Երբէք, — պատասխանեց երիտասարդը:

— Իսկ ձախդ:

— Զախս էլ նոյնպէս:

— Իսկ կըհամաձայնուէիր արդեօք տասն հազարով տալ քո աչքերը:

— Աստուած հեռն տանի. աշխարհիս ամբողջ հարստութեան հետ չեմ փոխիլ դրանք:

— Տեսնում ես ուրե՞ն, — ասաց այն ժամանակ ծերունին, — թէ որպիսի հարստութիւն է պարգևել քեզ Աստուած, իսկ դու գեռ գանգատոււմ ես քո վիճակից ու տրտնջում:

10. ԲԱՂԴ ԵՒ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

Մի անգամ մարդիկ խօսում էին բաղդի մասին, — թէ ում

ինչպիսի ճակատագիր է վիճակուած: Իհարկէ այդպիսի դէպ-
քերում գործն առանց նախանձի չի լինիլ. մանաւանդ չը-
քաւորները խիստ նախանձում էին հարուստներին. նրանք
պնդում էին, թէ բազմը հարստութեան մէջ է կայանում: Մի
ծերունի, լսելով զբանց անմիտ դատողութիւնները, հետեւալ
առակը պատմեց.

«Ես մի հարուստ մարդ էի ճանաչում. նա ապրում էր ու-
կեղօժ պալատի մէջ, հագնում էր թանկագին շորեր, ուտում-
խմում էր հազուադիւտ կերակուրներ ու խմիչքներ. նրա
տանը կարծես միշտ խնճոյք, ուրախութիւն էր:

«Մի անգամ այս հարստի մօտ հիւր եկաւ նրա հին բարե-
կամը. վաղուց էր, որ նրանք չէին տեսնուել, ուստի հարուստն
ուրախութիւնից մեծ խնճոյք սարքեց և շատ հիւրեր հրա-
ւիրեց: Սեղանի վրայ ոսկէ և արծաթէ անօթներով հազուա-
դիւտ կերակուրներ էին դրուած, իսկ բիւրեղեայ շշերի և
բաժակների մէջ թանկագին խմիչքներն էին փրփուր արձակում:

«Երկար տեւեց բարեկամների հացկերոյթը. կերան, խմե-
ցին, շատ ուրախացան. միայն տանտէրը ոչինչ չկերաւ, ոչինչ
չխմեց, թէպէտ ուրախ-ուրախ խօսում էր բարեկամների հետ:
Խնճոյքի վերջը նորեկ հիւրն ասաց հարստին. — «Ես ոչ մի տեղ
այնպիսի հարստութիւն, այնպիսի ճոխութիւն չեմ տեսել,
ինչպէս այստեղ, քո տանը, և կարծում եմ, որ աշխարհումս
քեզ նման երջանիկ մարդ չկայ»:

«Հարուստը հառաչեց, ոսկէ ափսէից վեր առաւ մի խըն-
ձոր և տուեց բարեկամին. խնձորը կարմիր էր և արտաքուստ
թարմ, բայց երբ կտրեցին, տեսան, որ նրա մէջ որդունք կար:
Բոլոր հիւրերը զարմացած նայեցին հարստին, իսկ նա ասաց.
«Այս խնձորն ու ես — միևնոյն բանն ենք. արտաքուստ ես բազ-
դաւոր եմ երևում, սակայն ոչ ոք չի նկատում, որ որդը կըր-

ծում է ինձ»: Այս խօսքերի վրայ նա բաց արաւ կուրծքը և ցոյց
տուեց իւր սարսափելի, անբուժելի վէրքը, որ խլուրդ է կոչ-
ւում: «Ահա իմ բազդաւորութիւնը, — ասաց հարուստը. — Ինչիս
են պէտք թանկագին ուտելիքները, քանի որ դրանք քաղցը
չեն թւում ինձ. ինչիս են հարկաւոր ոսկէ անօթները, քանի
որ նրանցով վէրքս չի առողջանալ. ինչ եմ անում փողը,
քանի որ նրանով առողջութիւն չի կարելի գնել»: — Եւ այնու-
հետեւ էլ չէին նախանձում հարստին»:

11. Ք Ա Ր

Մի աղքատ եկաւ հարստի մօտ և ողորմութիւն խընդ-
րեց: Հարուստը ոչինչ չտուեց և ասաց. — «Հեռացիր այս-
տեղից»: Բայց աղքատը չէր ուզում դատարկաձեռն հեռանալ:
Այն ժամանակ հարուստը բարկացաւ, մի քար վեր առաւ և
նրանով խփեց աղքատին: Աղքատը վերցրեց քարը և գրպանը
դնելով ասաց ինքն իրան. — «Ես այս քարը պէտք է մօտս պա-
հեմ այնքան, մինչև որ ես էլ մի անգամ սրանով հարստին
խփեմ»:

Եւ այդ ժամանակը հասաւ:

Հարուստը մի մեծ յանցանք գործեց. նրանից խլեցին
բոլորը, ինչ որ ունէր, և իրան էլ բանդը դրին: Բանդը տա-
նելիս՝ աղքատը մօտեցաւ նրան, գրպանից հանեց քարը և
ձեռքը բարձրացրեց, որ խփէ, բայց յանկարծ միտքը փոխեց
և քարը դէն ձգելով ասաց.

— Այսքան ժամանակ իզուր էի քարը պահում. երբ նա
հարուստ էր և զօրեղ, ես կամենում էի վրէժխնդիր լինել
նրանից, իսկ այժմ ես խղճում եմ նրան:

12. ԹԱՆԿԱԳԻՆ ՄԱՏԱՆԻ

Հայրն իւր ամբողջ հարստութիւնը բաժանեց երեք որդոց մէջ՝ իւր մօտ պահելով միայն մի շատ թանկագին մատանի:

—Այս մատանին,—ասաց նա,—ես կըտամ ձեզանից նրան, ով որ մի մեծ բարիք կըզործէ: Գնացէք օտար երկրներ և ուղիղ մի տարի յետոյ վերադարձէք տուն. և այն ժամանակ կըպատմէք ինձ, թէ ով ինչ է արել:

Անցաւ մի տարի: Որդիքը վերադարձան և պատմեցին հօրը, ինչ որ անցել էր իրանց գլխովը:

—Մի հարուստ մարդ,—ասաց մեծ որդին,—առանց ստացականի յանձնեց ինձ մի պարկ ոսկի և բացի երկսիցս՝ ուրիշ ոչ ոքի յայտնի չէր այդ: Չուտով այդ հարուստը մեռաւ: Եւ ես այդ փողը վերադարձրի նրա այրիին:

—Դու ազնիւ ես գտնուել, որդեակ,—ասաց հայրը:

—Մի օր ես անցնում էի ջրագացի մօտով,—խօսեց միջնակ որդին,—տեսնեմ՝ մի երեխայ ընկաւ ջուրը և քիչ էր մնում, որ խեղդուէր: Ես ընկայ ջուրը և ազատեցի նրան:

—Դու, զաւակս, մեծահոգութիւն ես արել, քո կեանքը՝ ուրիշին ազատելու համար՝ վտանգի ենթարկելով:

—Անտառի միջով անցնելիս,—պատմեց կրտսեր որդին,—տեսայ, որ երկու աւազակ կողոպտում են մի մարդու. այդ մարդը—իմ ամենատխերիմ թշնամին էր: Բայց ես վազեցի նրան օգնութեան և մենք երկսով փախցրինք այն անպիտաններին:

—Ո՛հ, թանկագին զաւակս, եկ, համբուրեմ ճակատդ,—բացազանչեց հայրը.—ահա վեր առ մատանին, սա քոնն է: Թշնամիներին ծառայելը—ամենամեծ բարիքն է: Վատութեան դէմ բարութիւն գործելով մարդս Աստծուն է նմանում:

13. ԱՐԴԱՐԱՄԻՏ ԴԱՏԱՒՈՐԸ

Ա.

Մի ալժիրցի թագաւոր լսեց, որ իւր քաղաքներից մէկում կայ մի շատ արդարամիտ դատաւոր, որի ձեռքից ոչ մի խաբերայ չէ ազատուել. բայց թագաւորը չհաւատաց դրան և կամեցաւ ինքն անձամբ ստուգել այդ բանը. ուստի նա հասարակ վաճառականի շորեր հագաւ և ձիով ճանապարհ ընկաւ դէպի այն քաղաքը, որտեղ ապրում էր դատաւորը: Քաղաքի դռան մօտ թագաւորին մօտեցաւ մի կաղ աղքատ և ողորմութիւն խնդրեց: Թագաւորը փող տուեց նրան և կամենում էր շարունակել ճանապարհը, բայց աղքատը երկու ձեռքով պինդ բռնեց նրա հագստից: «Ի՛նչ ես ուզում,—հարցրեց թագաւորը.—չէ որ ես քեզ ողորմութիւն տուի»:— «Ողորմութիւն տուիր,—ասաց աղքատը,—բայց մի շնորհ էլ արա՛. քո ձիով տան ինձ մինչև քաղաքի հրապարակը, եթէ ոչ ուղտերն ու ձիերը ոտնատակ կըտան ինձ»: Թագաւորը առաւ նրան իւր հետ և տարաւ մինչև հրապարակը: Այստեղ նա կանգնեցրեց ձին, բայց աղքատը ցած չէր գալիս: Թագաւորն ասաց.—«Ինչո՞ւ չես ցած գալիս, չէ որ տեղ հասանք»:—«Ինչո՞ւ ցած գամ,—պատասխանեց աղքատը.—ձին իմն է. իսկ եթէ չես ուզում կամովին ինձ տալ իմ ձին, դնանք դատաւորի մօտ»: Նրանք սկսեցին վիճել: Հաւաքուեցան մարդիկ. ամեն կողմից ձայներ էին լսոււմ.

—Գնացէք դատաւորի մօտ. նա ձեր վէճը կըվերջացնէ:

Թագաւորն ու աղքատը գնացին դատաւորի մօտ: Դատարանում մեծ բազմութիւն կար և դատաւորը հերթով կանչում էր զանգատաւորներին:

Բ.

Ներս մտան մի մսավաճառ և մի իւղագործ: Մսավաճառի ձեռքում փող կար, իսկ իւղագործը բռնել էր նրա ձեռքը: Առաջինն ասաց.— «Ես այս մարդուց իւղ գնեցի և քսակս հանեցի, որ գինը վճարեմ, բայց սա ձեռքս բռնեց և կամենում էր փողս խլել: Հէնց այդ դրութեամբ էլ մենք եկանք քեզ մօտ: Բայց փողերն իմն են, իսկ սա—աւազակ է»:

Իսկ իւղագործն ասաց.— «Այդ ճշմարիտ չէ. մսավաճառն ինձ մօտ էր եկել իւղ գնելու: Երբ ես իւղով լցրի նրա կրճուճը, նա ինձ խնդրեց, որ մանրեմ ոսկին: Ես հանեցի փողը և դրի սեղանին, իսկ սա վեր առաւ և կամենում էր փախչել: Ես էլ բռնեցի նրա ձեռքը և քաշ տուի այստեղ»: Դատաւորը քիչ մտածեց և ասաց.— «Փողերը թող մնան այստեղ, իսկ դուք վաղն եկէք»:

Երբ հերթն հասաւ թագաւորին ու աղքատին, առաջինը պատմեց, թէ գործն ինչու՞ն է: Դատաւորը, նրան լսելուց յետոյ, աղքատին հարցրեց: Սա էլ ասաց.— «Տէր դատաւոր, այս մարդը սուտ է խօսում. ես իմ ձիով քաղաքի միջով անց էի կենում, իսկ սա գետնին նստած էր և ինձ խնդրեց, որ իրան էլ հետս վեր առնեմ: Ես նրան նստեցրի ինձ հետ իմ ձիուն և հասցրի իւր ցանկացած տեղը. սակայն նա չէր ուզում ցած գալ և պնդում էր, թէ ձին իրանն է»:

Դատաւորը մտածեց և ասաց.— «Զին թողէք ինձ մօտ, իսկ դուք վաղն եկէք»:

Գ.

Հետեւեալ օրը մեծ բազմութիւն էր հաւաքուել լսելու, թէ ինչ վճիռ պէտք է արձակէ դատաւորը:

—Փողերը քոնն են,—ասաց նա մսավաճառին, յետոյ իւղագործին ցոյց տալով՝ շարունակեց.— իսկ սրան յիսուն հարուած տալ:

Կանչեցին թագաւորին ու աղքատին: «Կարո՞ղ ես ճանաչել քո ձին ուրիշ ձիերի մէջ,—հարցրեց դատաւորը թագաւորին: «Այո՛,—պատասխանեց թագաւորը: «Իսկ դո՞ւ»:—«Ես էլ կարող եմ,—ասաց աղքատը: «Արի ինձ հետ»,—ասաց նա թագաւորին: Նրանք մտան ախոռը: Թագաւորն իսկոյն ուրիշ քսան ձիերի մէջ ճանաչեց իւր ձին: Յետոյ դատաւորը ներս հրաւիրեց նաև աղքատին ու հրամայեց ցոյց տալ ձին: Կաղն էլ անսխալ ցոյց տուեց: Այն ժամանակ դատաւորը գնաց, նստեց իւր տեղը և ասաց թագաւորին.— «Զին քոնն է. գնա՛, ստացիր: Իսկ կաղին յիսուն հարուած տալ»:

Դ.

Գործը վերջացնելով՝ դատաւորը վեր կացաւ և դիմեց դէպի տուն, իսկ թագաւորը գնաց նրա յետևից: Դատաւորը, նրան տեսնելով, հարցրեց.— «Ի՞նչ ես կամենում. գուցէ անբաւական ես իմ վճուից»:—«Ո՛չ, ես գոհ եմ,—ասաց թագաւորը.— միայն կրցանկանայի իմանալ, թէ դու ինչից հասկացար, որ փողերը մսավաճառինն են, իսկ ձին իմը, և ո՞չ հակառակը»:—Փողերի մասին ես ահա թէ ինչպէս իմացայ. զրանք ես ձգեցի ջրով լի բաժակը և այս առաւօտ նայեցի, թէ ջրի երեսին իւղ նշմարուում է, թէ ո՞չ: Եթէ փողերը իւղագործինը լինէին, անշուշտ նրա ձեռքերից իւղոտած կըլինէին: Ջրի երեսին իւղ չկար, ուրեմն և մսավաճառը ճիշտ էր ասում: Զի ու մասին ստոյգն իմանալը աւելի դժուար էր: Կաղն էլ, քեզ նման, ուրիշ ձիերի մէջ անսխալ ճանաչեց նրան: Բայց ձեզ ձիու մօտ տանելով՝ ես ուզեցի ստուգել, թէ ձեզանից որին կըճանաչէ ինքը—ձին: Երբ դու մօտեցար

4407-2010

նրան, նա գլուխը դարձրեց և մօտեցաւ քեզ, իսկ երբ աղքատը ձեռք տուեց, ձին կախեց ականջները և ոտը բարձրացրեց: Այսպիսով ես հասկացայ, որ դու ես ձիու իսկական տէրը»:

Թագաւորն առատօրէն վարձատրեց դատաւորին՝ նրա արդարադատութեան և ողջամտութեան համար:

14. Ա Ղ Բ Ի Ի Ր

Ամառնային մի տաք օր երեք ճանապարհորդ պատանհան իրար մի մաքուր և սառն աղբիւրի մօտ, որ դուրս էր բղխում գետնից՝ մեծ ճանապարհից ոչ հեռու: Նրա շուրջը բուսել էին ստուերախիտ ծառեր և գետինը ծածկուած էր խիտ կանաչով: Արտասուքի նման պարզ ջուրը, հաւաքուելով քարից շինուած մի խոր գուշի մէջ, դուրս էր հոսում այնտեղից և արագավազ առուակի ձեով վազում մարգագետնի միջով:

Ճանապարհորդները հանգստացան ծառերի ստուերի տակ և ապա աղբիւրի սառն ջրով զովացան: Աղբիւրի գլխին նրանք նկատեցին մի քար, որի վրայ գրուած էր հետեւեալը. «Նմանուի՛ր այս աղբիւրին»: Ճանապարհորդները կարգացին և սկսեցին մտածել, թէ ինչ է նշանակում այդ:

— Դա մի լաւ խրատ է, — ասաց ճանապարհորդներից մէկը. — այս աղբիւրը հոսում է անդադար, գնում հեռու երկրներ, իւր ջրի մէջ ընդունում է ուրիշ շատ առուակներ և մեծ գետ դառնում. այսպէս էլ մարդը պարտաւոր է անդադար հոգալ իւր գործերը և այն ժամանակ նա յաջողութիւն կունենայ — մեծ հարստութիւն կըղիղէ:

— Ո՛չ, — ասաց երկրորդ ճանապարհորդը. — իմ կարծիքով՝ դա նշանակում է, որ մարդս պէտք է իւր հոգին այս աղ-

բիւրի ջրի նման մաքուր պահէ վատ մտքերից ու ցանկութիւններից: Այս ջուրն այժմ գուարթացնում և ոյժ է տալիս նրանց, որոնք՝ մեզ նման՝ գալիս են հանգստութիւն վայելելու նրա շուրջը. իսկ եթէ այս աղբիւրն անցնէր ամբողջ աշխարհը՝ նրա ջուրն էլ կըպղտորուէր, կըփչանար և այն ժամանակ էլ ինչ օգուտ կըտար նա, ո՞վ ջուր կըխմէր նրանից:

Երրորդ ճանապարհորդը ժպտաց և ասաց.

— Դրա միտքն այն է, որ աղբիւրն ամեն ժամանակ ձրի ջուր է տալիս ծարաւ մարդկանց և մեզ ուսուցանում, որ մենք էլ բարիք գործենք բոլորին նոյնպէս ձրի՝ առանց վարձատրութեան կամ շնորհակալութեան ակնկալութիւն ունենալու:

15. ԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏԵՒԱՆՔԸ

Երեք մարդ, միասին ճանապարհորդելիս, գանձ գտան և բաժանեցին իրանց մէջ: Բայց որովհետեւ նրանց ճանապարհի պաշարը պակասել էր, ուստի իրանցից փոքրին ուղարկեցին քաղաք՝ կերակուր բերելու: Նա գնաց և ճանապարհին այսպէս էր մտածում ինքն իրան. — «Ես այժմ հարուստ եմ, բայց աւելի հարուստ կըլինիմ, եթէ ընկերներիս մասն էլ ես վեր առնեմ: Եւ դա դժուար չէ: Կըթունաւորեմ այն կերակուրը, որ պէտք է գնեմ, իսկ իմ մասին կասեմ, թէ արդէն ճաշել եմ»:

Իսկ միւս ընկերներն այսպէս էին խօսում. — «Ինչո՞ւ մենք բաժին տանք այն պատանուն. եթէ նրա բաժինն էլ մենք վեր առնենք, աւելի կըհարստանանք: Ուրեմն հէնց որ նա գայ, իսկոյն սպանենք»:

Պատանին բերեց թունաւորած կերակուրը: Ընկերներն իսկոյն հանեցին սրերը և սպանեցին նրան, իսկ իրանք էլ կերակուրն ուտելուց յետոյ՝ մեռան թոյնից: Գանձը մնաց անտէր:

16. ԱՆՃՂՈՒԿ

Որսորդութիւնից վերադառնալիս՝ ես անցնում էի պարտիզի միջով: Զունս վազում էր իմ առաջից: Յանկարծ նա իւր քայլերը փոքրացրեց և կամաց ու զգուշութեամբ սկսեց առաջ գնալ, կարծես որսի հոտ էր առել:

Ես նայեցի փոքր ինչ հեռուն, ճանապարհի վրայ, և տեսայ մի փոքրիկ ճնճղուկ, որի կտուցի շուրջը դեռ դեղին էր, իսկ գլուխը աղուամազով ծածկուած: Նա ցած էր ընկել բնից (քամին սաստիկ շարժում էր ճանապարհի երկու կողմի ծառերը) և անշարժ ընկած էր միայնակ և անօգնական, փռած ունենալով դեռ հագիւ դուրս եկած փոքրիկ թևերը:

Երբ իմ շունը ծանրաքայլ մօտենում էր նրան, յանկարծ մօտակայ ծառի վրայից մի պառաւ, սև կուրծքով ճնճղուկ, քարի պէս նետուելով, ընկաւ ուղղակի նրա առաջը և յուսահատ ու սաստիկ ճրվճրվոցով մի-երկու անգամ թռաւ ուղղակի դէպի շան դունչը: Նա յարձակուեց, որ փրկէ, պաշտպանէ իւր ձագը: Բայց նրա փոքրիկ մարմինը դողում էր երկիւղից: Նրա ձայնը կատաղի էր. նա ոյժից ընկնում էր, նա գոհւում էր: Ինչպիսի ահագին հրէջ պէտք է երևար նրան շունը. բայց և այնպէս նա չկարողացաւ հանգիստ նստել բարձր ու անվտանգ ճիւղի վրայ. նրա ոյժն աւելի թոյլ լինելով, քանթէ կամքը, վայր ձգեց նրան այնտեղից:

Զունը կանգ առաւ, յետ քաշուեց... Երևի նա էլ ճանաչեց այդ ոյժը:

Ես շտապեցի շփոթուած շանս յետ կանչել և հեռացայ՝ զգալով իմ մէջ յարգանք դէպի այդ փոքրիկ թռչունը:

17. ՄՊԱՆՈՒԱԾ ԼՈՐԸ

Ա.

Հայրս սաստիկ սիրում էր որսորդութիւն և լաւ եղանակին, հէնց որ ազատ էր լինում անային գործերից, վերցնում էր հրացանը, ուսին ձգում որսորդական պարկը, կանչում Բօղարին և գնում կաքաւ ու լոր որսալու: Զատ անգամ նա ինձ էլ էր տանում իւր հետ: Ինչպիսի մեծ բաւականութիւն էր այդ ինձ համար: Քրտինքը թափուում էր երեսիցս, կօշիկներս լցւում էին աւազով, բայց ես յոգնութիւն չէի զգում և ոչ մի քայլ յետ չէի ընկնում հօրիցս: Իսկ երբ թնդում էր հրացանը և թռչունն ընկնում գետին, ես միշտ թռչկոտում էի և ուրախութիւնից աղաղակում. օ, որքան մեծ գուարճութիւն էր: Վիրաւորուած թռչունը թաւալում էր, թափահարում իւր թևերը խոտերի մէջ կամ Բօղարի ատամներում սեղմուած, արիւնը հոսում էր նրանից, իսկ ես, այնուամենայնիւ, ուրախ էի և խիղճս ամենեկին չէր տանջում ինձ: Ես ոչինչ չէի ցանկանալ—միայն թէ ինքս էլ հրացան արձակէի և լորեր ու կաքաներ սպանէի: Բայց հայրս յայտնել էր արդէն, որ տասներկու տարեկանից վաղ ես հրացան չէի ստանալու, իսկ այդ ժամանակ դեռ տասը տարեկան էի:

Բ.

Մի անգամ ես հօրս հետ գնացել էի որսի: Հայրս մտաւ հաճարի արտին կից կաղնու ցածիկ թփերի տակ, որտեղ միշտ լորեր կարելի էր գտնել: Յանկարծ Բօղարը կանգ առաւ. հայրս կանչեց՝ «բոնիր» և Բօղարի հէնց քթի տակից անցաւ մի լոր ու թռաւ: Բայց նա տարօրինակ կերպով էր թռչում—թաւալում էր, պտոյտ-պտոյտ գալիս, գետին էր

գլորուում, կարծես թէ վիրաւորուած կամ թեր ջարդուած լինէր: Բողարը մի անգամից յարձակուեց նրա վրայ. նա այդպէս չէր անում, երբ թուշունն իւր սովորական եղանակով էր թուշում: Հայրս չէր կարող հրացանն արձակել, վախենալով, թէ մի գուցէ շանը դիպչի: Յանկարծ տեսնեմ՝ Բողարը վրայ ընկաւ և բռնեց լորին ու բերեց հօրս: Հայրս վեր առաւ և ոտները դէպի վեր դրեց բռի մէջ: Ես վազեցի նրա մօտ: — «Ի՜նչ է, վիրաւորուած էր», — հարցրի: — «2 է, — պատասխանեց հայրս, — վիրաւորուած չէր. երևի նրա բունն այստեղից հեռու չէ և դիտմամբ վիրաւորուած էր ձեռնում, որ շունը կարծէր, թէ հեշտ է իրան բռնելը»: — «Բայց ինչո՞ւ էր այդպէս անում», — հարցրի ես: — «Որ շանը հեռացնէ իւր ձագերից. յետոյ նա արագ կըթուշէր: Միայն այս անգամ նա իւր հաշուի մէջ սխալուեց, չափն անցկացրեց և ընկաւ Բողարի ձեռքը»: — «Ուրեմն վիրաւորուած չէ», — հարցրի ես կրկին: — «Ոչ, բայց կենդանի չի մնալ. Բողարն ատամներով սաստիկ սեղմել է նրան»:

Գ.

Ես աւելի մօտեցայ լորին: Նա, գլուխը կախ ձգած, անշարժ պարկած էր հօրս ձեռքում և իւր մուգ-կարմիր աչիկով նայում էր ինձ: Եւ յանկարծ ես սաստիկ խղճացի նրան. ինձ թուում էր, թէ նա նայում էր ինձ և ասում. — «Ինչո՞ւ պէտք է ես մեռնեմ, ինչո՞ւ: 2 է որ ես իմ պարտքս էի կատարում, աշխատելով փոքրիկ ձագուկներին ազատել, շանը հեռացնել նրանցից, — և այժմ կորած եմ ես: Անարդարութիւն է դա, անարդարութիւն»: — «Հայրիկ, — բացազանչեցի ես. — գուցէ չըմեռնի», — և ուզում էի շփել լորի գլուխը: Բայց հայրս ասաց. — «Ո՛չ: Ահա նայիր, — իսկոյն նրա ոտները կըձգուեն, մարմինը կըցնցուի և աչքերը կըփակուեն»: Ճիշտ այդպէս էլ եղաւ:

չէնց որ նրա աչքերը փակուեցին, ես սկսեցի լաց լինել: «Ինչո՞ւ ես լալիս», — հարցրեց հայրս: — «Ես դրան խղճում եմ, ասացի, — նա իւր պարտականութիւնն էր կատարում, իսկ մենք սպանեցինք... Դա անարդարութիւն է: Ա՛խ, այժմ ո՞վ կըկերակրէ նրա փոքրիկ, խեղճ ձագուկներին»: Հայրս ուշի-ուշով նայեց ինձ: «Անհոգ կաց, — ասաց նա. — ձագուկների հայրը կըկերակրէ նրանց: Բայց սպասիր, — աւելացրեց նա. — Բողարը նորից պատրաստուում է յարձակուելու... 2 լինի բունն է: Այ՛ո, լորի բունն է»: Եւ ճիշտ որ, Բողարի դնչից երկու քայլ հեռու, իրար մօտ պարկած էին չորս փոքրիկ լորիկներ. նրանք, պարանոցները երկտարացնելով, կպչում էին միմեանց և այնպէս արագ-արագ էին շնչում, որ կարծես դողում էին: Նրանց փետուրներն արդէն դուրս էին եկել, միայն պոչերը շատ կարճ էին: «Հայրիկ, հայրիկ, — գոչեցի ես, սաստիկ վշտացած, — յետ կանչիր Բողարին, եթէ ոչ նրանց էլ կըսպանէ»: Հայրս ձայն տուեց Բողարին և, մի կողմ քաշուելով, նստեց մի թփի տակ նախաճաշելու:

Դ.

Ես չուզեցի նախաճաշել և՛ բնի մօտ մնալով՝ զրպանիցս հանեցի սպիտակ թաշկինակս ու լորին պարկեցրի նրա վրայ: «Նայեցէք, — մտածում էի ես, — խեղճ որբիկներ, ահա ձեր մայրը: Նա իրան գոհեց ձեզ համար»: Ձագուկներն, առաջուայ նման, արագ-արագ շնչում էին: — Ես մօտեցայ հօրս: «Ի՜նչ այս լորն ինձ կընծայես», — հարցրի նրան: — «Ինչո՞ւ չէ՞, Բայց ինչ պէտք է անես»: — «Վամենում եմ թաղել նրան»: — «Թաղել»: — «Այ՛ո, այնտեղ, նրա բնի մօտ: Տճւր ինձ դանակը, որ նրա համար մի փոքրիկ գերեզման փորեմ»...

Հայրս առանց մի խօսք ասելու հանեց իւր դանակը և տուեց ինձ: Ես իսկոյն մի փոքրիկ փոս փորեցի, համբուրեցի

լորի կուրծքը, դրի փոսի մէջ և հողով ծածկեցի: Յետոյ միևնոյն դանակով ծառից երկու փոքրիկ ճիւղ կտրեցի, մաքրեցի կեղևը, խաշածև կապեցի խոտով և այդ խաշը ցցեցի գերեզմանի վրայ: Զուտով մենք հեռացանք այդտեղից, բայց ես շարունակ յետ ու յետ էի նայում,—խաշը սպիտակ էր և երևում էր հեռուից...

Այն գիշերը ես մի երազ տեսայ,—իբր թէ երկնքումն եմ և ինչ. մի փոքրիկ ամպի վրայ կանգնած է իմ լորը, միայն սպիտակ՝ ինչպէս որ խաշն էր. իսկ գլխին նա ունէր մի ոսկէ պսակ—իհարկէ՛ իբրև վարձատրութիւն իւր որդոց պատճառով կրած շարշարանքի համար...

Այդ օրից իմ մէջ մեռաւ որսորդութեան սէրը:

18. ԿԱՐՄԻՐ ԼԱՊՏԵՐ

Ա.

Ով որ երկաթուղով ճանապարհորդել է, նա անշուշտ տեսած կըլինի, որ ճանապարհի երկու կողմում շինուած են փոքրիկ տնակներ, որոնց մէջ պահապաններ են բնակուում: Այս պահապանները միշտ հսկում են, որ երկաթագծերը և ճանապարհը կարգ ու կանոնի մէջ լինին: Այդ պատճառով ամեն մի պահապան իւրաքանչիւր օր նայում է իւր տնակից սկսած մենչև հարևան տնակը և երբ տեսնում է, որ ամեն ինչ կարգին է, այն ժամանակ գնացքն անցնելիս կանգնում է իւր տնակի առաջ ցերեկը՝ կանաչ դրօշակը, իսկ գիշերը՝ կանաչ լապտերը ձեռքին բռնած: Իսկ եթէ պահապանը նրկատում է, որ մի տեղ կոտրուել է երկաթագիծը, կամ հին գերաններից մէկը փլթել է, իսկոյն կանգնում է այնտեղ ցերեկը՝ կարմիր դրօշակով, իսկ գիշերը կարմիր լապտերով և

դրանով իմաց տալիս մեքենայավարին, որ ճանապարհը փշացած է: Մեքենայավարը տեսնում է այդ կարմիր նշանները, հասկանում է, որ վտանգ կայ և կանգնեցնում է գնացքը, որ փորձանք չպատահի և մարդկանց կեանքը վտանգի չենթարկէ: Աստուած ո՛չ անէ, եթէ պահապանը կամ մեքենայավարը մոռանան իրանց պարտականութիւնը,—այն ժամանակ վայ գնացքին էլ, ճանապարհորդներին էլ:

Այդպիսի տնակներից մէկում ապրում էր մի պահապան՝ Սարգիս անունով: Նա շատ տարիներ էր անցկացրել այդտեղ և բարեխղճաբար կատարում էր իւր դժուար ծառայութիւնը,—իւրաքանչիւր գնացքից առաջ նայում էր ճանապարհի այն մասը, որն իւր հսկողութեանն էր յանձնուած, և միշտ, գիշեր թէ ցերեկ, գնացքների անցնելու ժամանակ, նա կանգնած էր լինում իւր տեղում կանաչ դրօշակը կամ լապտերը ձեռքին: Զմեռը, ուշադրութիւն չդարձնելով ո՛չ ցրտին և ո՛չ մրրկին, նա եռանդով աւելում էր ճանապարհի ձիւնը և երկաթագծերը մաքրում սառոյցից:

Բ.

Մի անգամ,—յուլիս ամսին էր այդ,—օրը սաստիկ տաք էր, իսկ երեկոյեան դէմ սկսեցին ամպեր հաւաքուել և երևում էր, որ փոթորիկ պէտք է լինի: Յանկարծ ծառերն սկսեցին սաստիկ քամուց օրօրուել, լսուեց մի խլացնող աղմուկ և մութ գիշերը պատեց երկիրը: Ջրալի անձրևն սկսեց թափուել երկնքից: Փոթորիկն արմատից պոկում էր ահագին ծառերը, վայր էր գլորում հեռագրական սիւները և կտրատում լարերը:

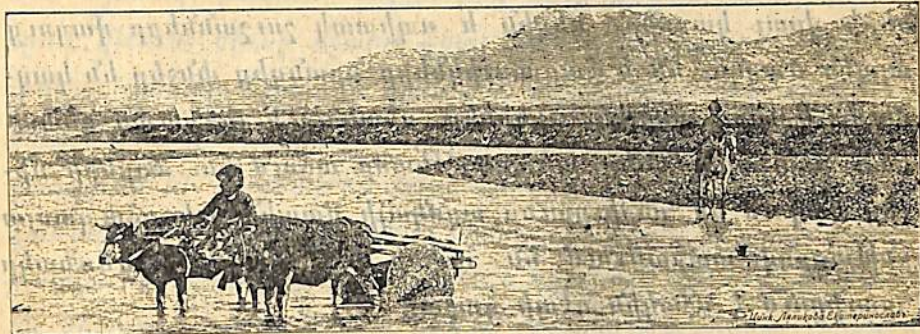
Հէնց այդ ժամանակ Սարգիսը լապտերը ձեռքին ճանապարհն էր գննում: Նա արդէն մօտեցել էր իւր տնակին, երբ յանկարծ ամպի սաստիկ որոտը խլացրեց նրան և գետին

գլորեց: Կայծակը խփեց երկաթագծերին, կտոր-կտոր արաւ
և ցրուեց այս ու այն կողմ և այրեց խեղճի տնակը:

—Ո՛հ, Աստուած իմ, ինչ կրլինի ճանապարհորդների վի-
ճակը, կորած են բոլորը, կորած են,—բացագանչեց նա,
քիչ ուշքի գալով և չորս կողմը նայելով: Վերջապէս նա
իւր վերջին ոյժը հաւարեց ու ոտքի կանգնեց: Հեռուից
լսուեց շոգեկառքի սուլոցը: Սարգիսը, մօտը կարմիր լապտեր
չունենալով, շտապով վառեց փոթորկից հանգած հասարակ
լապտերը, իւր կարմիր շապկից մի կտոր կտրեց, դրանով
փաթաթեց լապտերը, որքան կարելի էր՝ լոյսն աւելացրեց և՛
նստելով երկաթուղու գծի վրայ, բարձրացրեց այդ լապ-
տերը:

Իսկ տնակն այրոււմ էր, այրոււմ էր Սարգիսի ամբողջ
հարստութիւնը, կրակի երկար լեզուները երևոււմ են կտուրի
արանքներից, քամին տարածոււմ է կայծերը...

Սարգիսը նայոււմ է դէպի հեռուն, նայոււմ է շարունակ. նրա
սիրտը սաստիկ բարախելուց քիչ է մնում տրարուի, աչքերը
մթնում են: Հեռու, հեռու ճանապարհի վրայ երկու կրակ
երևացին—այդ՝ գնացքն է սլանում... «Ահա այս է կրհամնի,
դուրս կըթռչի երկաթագծերից, ջարդ ու փշուր կրլինի, բո-
լորը, բոլորը կըկործանուեն»,—մտածոււմ է Սարգիսը: Բայց,
փառք Աստուծոյ, այդպէս չեղաւ: Մերկնայափարը նկատեց
կարմիր լապտերը և մեղմացրեց ընթացքը. նրանից մի քանի
քայլ հեռու գնացքը բոլորովին կանգ առաւ, իսկ ուժասպառ
Սարգիսը անզգայ փուռեց գետնին...

ԵՐԿՐՈՐԴ ԲԱԺԻՆ

19. ԱՌԱԻՕՏ

Առաւօտ է: Ինչպէս ամեն տեղ, այնպէս էլ մեր գիւղե-
րում ամենքը շարժողութեան մէջ են: Գիւղացիք արդէն զարթ-
նել են թռչնակների ձայնից: Նրանք արդէն լծել են իրանց
եզներն ու գոմէշները և բաւական վարել են գետինը: Տների
մէջ մատակներն ու կովերը կթել են: Ոչխարների հօտն էլ
դաշտում մատղաշ արօտներից արդէն մի քաղցր նախաճաշ
արել է: Տանտիկինն էլ կովերն ու հորթուկներն է գուրս
հանում:

Գիւղի աղջկերքն էլ խումբ-խումբ գնում են դէպի կա-
նաչ մարգագետինը, ծաղիկները կոխտտելով, ծաղիկները քա-
ղելով և իրար վրայ ամելով, ծիծաղելով, խայտալով: Նրանք
շտապում-գնում են բանջարներ ժողովելու:

20. ԳԱՐՆԱՆ ՍՎԻՉԲԸ

Գարուն է: Լեռների ձիւնն սկսուեց հալուել. դաշտերը
վաղուց ժպտում են գեղեցիկ կանաչով: Օդը՝ լցուած անու-
շահոտ ջերմութեամբ, կեանք է սփռում ամեն կողմ: Ապրիլ

ամիսը բերել է իւր հետ աւելի տաք ու պայծառ օրեր: Լեռների վրայ կարմիր, դեղին և սպիտակ շուշանները վաղուց արդէն ծաղկել են և հայ աղջիկները նրանցից վնջեր են կազմում: Սունկը, բոխին, ծներեկը, սիպելսը և լեռնային գանազան բանջարեղէններ առատութեամբ աճում են: Չորերի միջից վազում են հարիւրաւոր աղմկալի փտակներ և օձապտոյտ ընթացքով տարածուում են հովտի մէջ: Նորեկ ծիծեռնակը հրաւիրում է մշակին դէպի դաշտ:

Հայ գիւղացիք արդէն սկսել են դաշտում իրանց վարը վարել: Աշխատութիւնն սկսուել է ամեն տեղ: Գիւղերում մի անգործ մարդ չի կարելի գտնել: Ամեն ոք զբաղուած է իւր մշակութիւններով:

21. ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔԸ

Առաւօտ է: Ծերունի Խաչօյի տանը թոնիրները վառուում են: Մէկի վրայ գրած են պղնձէ ահագին կաթսաներ և կաւէ մեծ-մեծ պտուկներ ու կերակուր են եփում. միւսի մէջ հաց են թխում: Հարսները, աղախինները՝ հաւաքուած թոնիրների շուրջը, ընդհանուր շարժողութեան մէջ են: Տունը՝ լցուած կերակուրների անուշահոտ շոգիով՝ ներկայացնում է մի ահագին խոհանոց, որտեղ, տեսնողը կրկարծէր, թէ ճաշ է պատրաստուում մի ամբողջ բանակ կերակրելու համար: Եւ իրաւ. բացի ծերունու ահագին գերզաստանից, նրա սեղանից կերակրւում են բազմաթիւ հովիւներ, մշակներ իրանց ընտանիքներով, որոնք ծառայում են նրա տանը: Ամեն օր վառուում են նոյն թոնիրները, ամեն օր պատրաստուում է կերակուրների նոյն քանակութիւնը: Եւ ծերունու ժրջան հարսները մի ըոպէ հանգստութիւն չունին:

Բացի դրանից՝ կային տնտեսական և ուրիշ շատ հոգսեր:

Ահա այնտեղ, բակում, հարսներից մէկը կովերն ու ոչխարներն է կթում. միւսը օջախի վրայ կաթ է տաքացնում՝ մածուն շինելու համար. երրորդը պանիր է մակարզում. չորրորդը հարում է խնոցին՝ կարագ պատրաստելու համար: Նրանց շուրջը վազվզում են բազմաթիւ երեխաներ և խաղում են նորածին գաւռների ու հորթերի հետ: Քաղցր է նայել այդ գիւղական բազաւորութեան վրայ: Մանուկ և գաւռուկ երկուսն էլ աճում են միասին. դրանք են այն երկու հարսութիւնները, որոնցով ուրախանում, պարծենում է գիւղացին:

Բազի արեահայեաց կողմում, պատի տակ, մէկը միւսի վրայ կարգով շարուած են մի քանի հարիւր փեթակ: Ապրիլի արեգակը թափում է այստեղ իւր ջերմ ճառագայթները: Մինչդեռ հարսները միւս կողմում զբաղուած են իրանց գործով ծերունի Խաչօն այստեղ բաց է անում փեթակների դռնակները: Ճանճերն ուրախ-զուարթ դուրս են թափում ծակերից, սաւառնում են նրա ալետր գլխի շուրջը, բըզբըզում, վրժվրժում, թըռթըռում են և օգը թնդում է միլիոնաւոր միջատների ձայնից: Գտնուում են նրանց մէջ և այնպիսի չարաճըճիներ, որ կծու համբոյրներ են տալիս ծերունու խորշոմած երեսին: Բայց նա ամենեին ցաւ չէ զգում, միայն ձեռքով քշելով ասում է.— «Ա՛յ չար սատանայ, ի՛նչ վատութիւն է արել քեզ Խաչօն»:

22. Ս Ա Ր Գ Ն Ա Լ Ը

Երբ գարունը բացուում է, գիւղացիք սարն են տանում տաւարը: Աղբիւրների գլխին, ծաղիկների մէջ վրաններ են տնկում և տաւարը ներս անում այս անմահական դրախտը: Առաւօտը, երբ անկողնուցը վեր ես կենում, հազար սարի ծայրի ամպն ու ծուխը միմեանց խառնուած՝ երկինք են բարձ-

րանում ու ցօղն անձրևի հետ նստում է մարդկանց շորերի և երեսները վրայ: Կանաչը կթի տաւարի հետ են—կաթն են ժողովում, իւզ ու պանիր շինում. տղամարդիկ տաւարն արօտ են քշում, բուրդն ու գործուածքը, իւզն ու պանիրը տանում են փողոց, ծախում, իրանց պակասը լրացնում:

Էլ ինչ ասել կուզէ, որ հարս ու աղջիկ այստեղ կուշ ու ձիգ անելով չեն ման գալիս կամ երեսները ծածկում, ինչպէս տանը: Այստեղ բոլորը մէկ ընտանիքի պէս են և սււմ վրանը մտնես, ամենքն առողջ, ուրախ ու գուրաթ են. այն օդի ու ջրի մէջ, այն ծաղկի ու կանաչի հոտն ու համն առնողի հոգին ու գոջը ինչ կըլինի հապա: Երբ սարումը հիւր է պատահում, էլ շարաթով ու ամսով չեն թողնում, որ հեռանայ, աղբիւրների քըքըշոցը, ջրերի խըշխըշոցը, ծառերի սըլվըրոցը, թռչունների ծըլվըրոցը, հովուի սըինգը, գառան, ոչխարի և տաւարի բառաչը,— այս բոլորը կարծես ասում են քեզ. «Գըրախտ ես ուզում՝ այստեղ կաց—այսպէս կաց—սիրադ անմեզ, միտքդ խտակ»:

23. ՄԱՅԻՍՈՒԱՅ ՓՈԹՈՐԻԿԸ

Կէսօրն անցաւ:

Մարի գլխին երկար ժամանակ անշարժացած ամպը լայնանալով, հեռոցհեռէ սկսեց բռնել երկնքի արևմտեան մասը. նրա հսկայական ստուերն ընկել էր ամենի սարերի և դաշտերի վրայ: Յանկարծ հեռուից մի թոյլ գղրղիւնի ձայն լսուեց: Ըուտով տեսանելի եղաւ նաև կայծակի թոյլ լոյսը:

Սկսում էր մայիսուայ փոթորիկը:

Փչեց մի հանդարտ, բայց ցուրտ քամի: Դաշտային ծիծեռնակները բոլորովին զեանի վրայով էին թռչում: Դիմացի սարը ծածկուեց մի բարակ մառախուղով, որ՝ արագ-արագ

ցած իջնելով՝ տարածուեց ամեն կողմ: Երկինքը բոլորովին սևացաւ. որոտն աւելի և աւելի մօտենում էր. կայծակի կըռմաններն այժմ աւելի երկար էին և պայծառ: Բայց այդ իսկ ըուպէին երկնքի արևելեան մասը բոլորովին պարզ էր և գեղեցիկ ժպտում էր:

Յանկարծ անձրևի խոշոր կաթիլներն սկսեցին մինը միւսի յետևից սաստիկ արագութեամբ թմկահարել ծառերէ տերևներին: Ապա մի ըուպէ բոլորովին դադարեց անձրևը, մինչև անգամ ամպերի մէջ երևեցաւ մի փայլուն շերտ. կարծես շուտով այդտեղից պիտի նայէր արեգակը:

Բարակ մառախուղն արդէն հասել էր բլրի ստորոտներին: Միևնոյն ժամանակ հեռուից աւելի և աւելի պարզ էր լսում անձրևի ազմուկը: Մի ըուպէ չանցած՝ սկսեցին փայլել ահուելի կայծակներ: Օդն աւելի և աւելի թանձրանում էր, դժուարանում էր շնչառութիւնը: Որոտոցները, մինը միւսից սարսափելի, սկսեցին այնպէս յաճախ կրկնուիլ, որ այլևս անկարելի էր որոշել, թէ երբ էր մէկը վերջանում և երբ միւսն սկսւում: Մառախուղի բարակ քօղը պատեց ծմակն ու արօտատեղին. ամենայնորդ անձրևն սկսեց շըրշըռալ: Մի ըուպէում գոյացան փոքրիկ զեռակներ, որոնք ազմուկով փազում էին դէպի ձորից անցնող զեռակը:

24. ՓՈԹՈՐԿԻՑ ՅԵՏՈՅ

Պայծառ արևը ծագեց մեծ, սևաթուր ամպի յետևից: Երկիրը զարգարուեց բիւրաւոր գոյնգոյն գոհարներով: Այդ գոհարները կազմուել էին այն ջրի կաթիլներից, որոնք կախուել էին ամեն մի տերևից, ամեն մի խոտից: Մըսացնող հողմիկը կարծես թէ չէր եղել ամենեին. նրա տեղ օդի մէջ տիրեց մի սքանչելի գովութիւն: Ամեն ինչ կեանք առաւ. ծը-

մակի միջից լսելի եղան մենաւոր թռչնակի դայլայլիկները, որոնցով կարծես փառաբանում էր արեգակի կրկին երեւալը: Ո՛րքան սիրուն, գեղեցիկ էր աշխարհը: Երկինքը դարձեալ կապոյտ, արեգակը նոյնպէս գեղաժպիտ: Մի կտոր ամպ էր մնացել արևելքում և այդ կտորի վրայ կամարաձև ոլորուել էր գեղեցիկ ծիածանը...

25. Ա Մ Պ

Ա.

Յուլիսի տօթային օրերից մէկն էր: Արեգակն անխնայ կերպով այրում էր: Հրաբորբոր օրն անտանելի էր. ամեն առարկայի վրայ տիրում էր թմրութիւն և տաղտկութիւն: Թռչունները լուել էին. ծառերը ցած էին թողել իրանց ոստերը. թառամել էին սիրուն խոտերը և կպել էին գեանին: Այլևս լսելի չէր լինում դաշտային ծաղիկների ուրախ շշմարիւնը. նրանք խոնարհեցրել էին իրանց գլխիկները և կամաց կամաց մեռնում էին ծարաւից: Կովերը, ձիաները, այծերը հագիւ-հագ շարժւում էին: Չորս կողմում ամեն ինչ լուութեան մէջ էր. ո՛չ մի ձայն չէր լսում...

Մի կողմում՝ օդի ջերմութեամբ լցուած տարածութեան վրայ, երևում են խրճիթներ. այնտեղ մարդիկ տխրութեամբ նայում են դէպի ժլատ երկինքը, որ նրանց անձրև չէ տալիս: Այդ սգաւոր գիւղերի մէջ այլևս լսելի չեն լինում ո՛չ ծիծաղ, ո՛չ հանաքներ և ո՛չ ուրախ երգեր: Մինչև անգամ երեխաները, թուլացած օրուայ տապից, մոռացել էին իրանց խաղը և սիրելի փողոցները, սուս էին կացել և թագնուել էին մարագներում:

ամ չ'ո ... ջն մամկոյտաւ Բ. սար մանճատն իգմիցմ լամատ

Երաշտութիւնը սարսափելի դժբաղդութիւն է շինականի համար, որն ապրում է միայն դաշտային դառն աշխատանքով: Երաշտութիւն, — դա մի դանդաղ մահ է հազարաւորների համար, մահ աղետալի և սովատանջ: Նա աղքատացնում է մինչև անգամ և նրանց, որոնց մօտ փոքրիշատէ պահուել էր ուտեստի հին պաշարից... Չինականները հասկանում են այդ և տրտմութեամբ նայում են դէպի երկինքը:

Ամբողջ երկու ամիս նրանք ողորմութեան են սպասում երկնքից, բայց դեռ ոչ մի կաթիլ անձրև չկայ: Այրուեց խոտը, այրուեցան անտառները, նիհարեցին, լղարացան տաւարները: Մարդիկ յուսահատուած թափառում են ինչպէս ուրուականներ...

Արդէն միքանի անգամ բարի քահանան՝ սուրբ մասունքներ, խաչ ու պատկեր իւր հետ տանելով, անդաստան կատարեց անտառների և դաշտերի շուրջը, Աստծուց անձրև խնդրելով: Չինականների ջերմեռանդ բազմութիւնը հաստատ հաւատով և արտասուլախառն աղօթքներով շրջապատել էր նրան: Զօրաւոր է հաւատը այդ խեղճ, համբերող մարդկանց մէջ:

Գ.

Ահա՛ բաց-կասկածոյն երկնքի վրայ երևաց ամպի մի փոքրիկ, թափանցիկ պտտառ: Նա նմանում էր մի սպիտակ թաշկինակի, որ հագիւ է նշմարւում: Նա կամաց-կամաց լողում է, կարծես վախենալիս լինի... Տառապեալ շինականները տեսան նրան և նրանց վշտալի սրտերում ծագեց յոյսի մի պայծառ նշոյլ... Մօտ էր փրկութիւնը սովատանջ մահից... Բայց փոքրիկ է ամպիկը, գուցէ մի րոպէից յետոյ նա անհ-

տանայ երկնքի անսահման կապուտակութեան մէջ... Ո՛չ, նա չի դաւաճանիլ, նա կըցօղէ երկիրը բարեբեր անձրևով:

Սպիտակ ամպիկը մեզմ սիրով նայում է անբաղդ գիւղերի, տխուր լւրճիթների վրայ և հետզհետէ աճում, հաւաքում է իւր ոյժերը, որ փրկէ սովատանջներին:

— Իզուր ես աշխատում,— փաղաքշելով ասում է նրան արեգակի կիզող ճառագայթը:— Թող նրանք տանջուեն. դու ինչո՞ւ ես հող տանում նրանց կեանքի համար: Դու կանգնած ես բարձրում, փայլում ես ոսկու մէջ, իսկ նրանք այնտեղ, ներքևում, թաւալում են փոշու մէջ: Քեզ ինչ պէտք են նրանք: Դու կըռնչանաս, կըմեռնես՝ նրանց ազատելով: Միթէ աւելի լաւ չէ քեզ համար լողալ երկնքի կապուտակութեան մէջ, խաղալ մեզ հետ, սլանալ հողմի թևերի վրայ և գուարճանալ կեանքով:

— Թող այդ մտադրութիւնդ,— թոթովեց թեթև հողմիկը,— թող նրանք մեռնեն սովից, դու ինչո՞ւ ես հողում նրանց մասին. եկ, ուրախ լողանք արեգակի հրապուրիչ ճառագայթների մէջ:

Դ.

Սպիտակ ամպիկը դէմքը խոժոռեց և գժգոհութեամբ երեսը շուռ տուեց թէ՛ ուրախ ճառագայթից և թէ՛ զբօսասէր հողմիկից: Նա սկսեց աճել և միջին գոյն ստանալ: Վերջապէս բոլորովին ծածկեց արեգակի շողշողուն ճառագայթները և ականջ չղրեց նրանց ձանձրալի խրատին, թէ՛ «կըմեռնես, կըռնչանաս... ինչո՞ւ ես դու հող տանում ուրիշների համար. մտածիր միայն քո մասին, ապրիր միայն քեզ համար»:

Չուտով նա այնքան աճեց, որ դարձաւ ահապին սև մէզ, որը սիրալիբ կերպով ցած էր իջնում թշուառացած դաշտերի և տխուր ծառերի վրայ: Լսելի եղաւ մի խուլ դղրդին,

որը հետզհետէ սաստկանալով, սկսեց որոտման մի հարուածը միւսի յետևից աւելի բարձրաձայն տարածել նիհար անտառների, հեռաւոր լեռների մէջ,— և օձի նման զալարուելով՝ նշմարուեց կայծակը... մի անգամ ևս... մի անգամ ևս... Տեղաց առատ գովացուցիչ անձրև: Երկար թափուում էր նա, ոռոգելով ամեն մի արմատը տոչորուած խոտերի, տխուր խնձորենու, համբերատար ընկուզենու, սգաւոր ուռնու, և նրանք ազահութեամբ ծծում էին նրա գովացուցիչ կաթիլները: Ծառերն սկսեցին ազատ շունչ առնել, խոտերը կանաչ գոյն ստացան, ծաղիկները վեր բարձրացրին իրանց զլխիկները, թռչուններն սկսեցին ծրվրլալ, երեխաները դուրս թափուեցան դէպի փողոցները և սկսեցին լճակներ կազմել ջրերից: Չատ հեռուից լսելի էր լինում նրանց ուրախաձայն ծիծաղը: Կեանք ստացան դիւղերն ու դաշտերը...

Ե.

Ամպը՝ կատարելով իւր բարի գործը, ճշմարիտ է, մեռաւ, ցած թափուելով փրկաշար անձրևի ձևով, բայց մեռաւ հաճելի մահով: Նրա կեանքն սպառուում էր ժպտալով, իրը նայում էր գուարթացած ծառերին, պայծառ խոտաբոյսերին, ուրախ ծաղիկներին: Եւ նա, կորչելով երկնքի ընդարձակ տարածութեան մէջ, զգում էր, որ մեռնում է ո՛չ առանց օգուտ բերելու. կանաչած խոտը, յարութիւն առած բնութիւնը, շինականների ուրախ դէմքերը— նրա գործն էր: Այնուհետև ամպը բարակ շերտով սկսեց առաջ լողալ. թռչունների ուրախ ձայները ծաղիկների և գաշտային խոտաբոյսերի սօսափման անուշ մեղեդին առաջնորդում էին նրան, մինչև նա աննկատելի կերպով անհետացաւ երկնքի անսահման կապուտակութեան մէջ: Նա կորաւ այնտեղ, վերևում, իսկ կաթիլների

ձեռով սկսեց ասարել այստեղ, ներքևում, ամեն մի թփի, ամեն մի բոյսի, ամեն մի մեծ ու փոքր կենդանու մէջ:

26. Կ Ա Ր Կ Ո Ւ Տ

Ա.

Անցել էր գարուն, ամառը եկել, բիւր անթիւ բարեք գիւղացուն բերել, կանաչ արտերի ցորենն ու գարին, կորեկն ու հաճար ուռել ու լցուել, ոսկեգոյն ներկուել և այգիների խրճորն ու տանձը, դամբուլն ու ծիրան հասել, կարմրիկ, ծառերը բռնել, իսկ սեխաստանի սեխն ու ձմերուկ, զգումն ու գազար փորններն ուռցրել, մեղրի համ առել...

Գետը պարզուել էր, խոտը երկարել, հօտեր, նախիրները դաշտերը փռուել, ծառերի գլխին և կամ արտերում թռչունք բոյն դրել, ձագուկներ հանել:

Սողում էր օձը խոտերի միջից, մեղուն թռչկոտում ծաղկից դէպ ծաղիկ, կրիան էլ՝ վիզը հանած պատեանից՝ քաշում քաշկրտում թփերի տակից:

Պայծառ էր օրը, պայծառ էր երկինք. ուրախ են թռչունք, անասունք, մարդիկ:

Բ.

Բայց այն ինչ ամպ է, որ սարի գլխից կտմաց գալիս է և իրան յետքից՝ կարծես շղթայած՝ քաշում է, բերում մեծ ու սև ամպեր՝ ամեն տեղ փռում...

Մի բույս է ևս—խորին մթութիւն ամեն ինչ պատեց. որոտաց երկինք, երկիր դրդաց, փայլակն ու կայծակ իրար հետ խառնուած՝ մարդկանց սրտերը ան ու դող գցեց: Մոնչաց քամին, շարժուեցին ծառեր. կաթեց, կաթկաթեց, յորդ անձ-

րե թափեց, անձրևի յետքից սառցէ գնդակներ, շրթիկ ու շրթիկ, երկիր գլորուեց: Թափում է, թափում, սար ու ձոր ծածկում, ոչ դաշտ է հարցնում, ոչ այգի ասում: «Ա՛խ, կարկո՛ւտ, կարկո՛ւտ,—կանչում ե՛ն: մարդիկ,—այս ի՛նչ պատիժ է, խնայէ, երկինք»...

Գ.

Ծերը ծնկաչոք, արտասուքն աչքին, Աստուած է կանչում խնայել երկրին. պառաւը հանած երկթէ կասկարան, բալն է շարտում, և նզովք կարդում. հարս ու աղջիկներ՝ պատի տակ շարուած՝ սուր դանակներով կարկուտ են կտրում, երկնքին նայում. իսկ նրանց մօտը մշակ երկրագործն յուսահատ կանգնած, ձեռը իւր ծոցում, անվախ է քաշում, գլուխը շարժում...

Բայց հանգերի մէջ այս ինչ շփոթ է և իրարանցում... Հօտը ցրուել է, նախիրը փախել, ձիերը խրանել, դէսուղէն բնկել, թռչուններ թռել բնի մէջ պահուել, հովիւ, հորթարած, փայտհատ, կովարած,—ամենքն էլ իրանց գործերը թողած՝ թփերի տակին մնացել են սառած...

Դ.

Գաղարեց կարկուտը, որոտը լուեց. ամպերի ճեղքից արևը նայեց. երկիրը ժպտաց, նորից փայլ առաւ, բայց տխուր փայլ էր, որ նա ստացաւ:

Այգեպանը վազեց, իւր այգին մտաւ, դէսուղէն նայեց, մնաց քարացած,—ծառեր տերեթափ, ճիւղեր կոտրտուած, բոլոր պտուղներ կարկտահար եղած: «Վայ իմ աշխատանք, ափսոս իմ այգի»—սաց ու զնաց՝ աչքերը լցուած...

Արտատէրը զնաց, իւր արտը հասաւ. թուլացան ոտները, սևացան աչքեր, երբ տեսաւ հասկը շարդուած, փշրուած, հողին հաւսարած, անգութ հեղեղից աւազով ծածկուած:

«Կորան իմ յոյսը, փշացան իմ արտ»,—ասաց ու զնաց՝ սիրտը մորմորած...

Դրսում մնացած թռչունքն էլ թռան, գտան իրանց բուն, բայց, ան, ինչ տեսան. բունը աւերուած, ձագուկներն ընկած, չորսից միայն մէկն ողջ էր մնացած. իսկ այն միւսները թափուած ցեխի մէջ, անշունչ ընկել են, աչքերը փակել, որի գլուխը, որի թեկը կարկտից ջարդուել...

27. Հ Ո Ւ Ն Ձ

Հնձի ամենաթունդ ժամանակն էր:

Ընդարձակ և ոսկեփայլ դաշտի երեսին հացահատիկների բարդեր են երևում: Տեղ-տեղ ցորենի խիտ և մարդաչափ բարձրացած արտերում, հնձած աղօսների խորքերից, նկատում են հնձողների կռացած մէջքերը. մի կողմից հնձում են նրանք արտը, իսկ միւս կողմից հաւաքում և բարդեր, դէզեր կազմում... Հասկերի խըշխըշոցը աշխարհ է բռնել: Աչքդ հեռուն դարձրու. անս կիսամերկ գեղջուկները, մի շապիկ միայն հագերին, կանգնել են, սայլերի վրայ օրան են բարձում. սայլերի փոշին ամպանման բարձրացել է չորացած ու խանձուած դաշտի երեսին:

Ամբոխի բարձրացրած աղաղակը, եզների և ձիերի ոտնաձայնը, սայլերի ճրճոտոցը, լորերի ուրախ ճըրճրտոցը, օդի մէջ խոնուած անթիւ ու անհամար միջատների զրժվըրժոցը,— այս ամենը նայողի հոգին են փառաւորում և սիրտը լցնում բերկրութեամբ:

28. Ա Յ Գ Ե Ք Ս Ղ

Առաւօտը վաղ-վաղ հասանք այգին: Ոչխարները մորթեցին, կրակ արին, պղնձները վրան դրին, շամփուրները շարեցին, որ նախաճաշի համար խորոված անեն: Յետոյ մի-մի թաս օդի խմեցին, մի-մի պատառ խորոված, մի-մի պատառ էլ կաթնահունց կերան ու սկսեցին իրանց գործը:

Մեծերը՝ մի-մի քաղլակ վագի տակ դրած, սուր դանակները ձեռքերին՝ կտրում էին խաղողի հասած ճուլթերը և ձգում մէջը. փոքրերն այդ քաղլակները տանում էին, մեծ կթոցներն ածում, իսկ երիտասարդները կթոցները շալակում էին և տանում, ածում կիսատակառի վրայի շանը:

Ամբողջ այգին իւր կեանքից զրկուելիս մի նոր կեանք էր ստացել: Չայն էր, որ լսում էր ամեն մի թփի տակից, ամեն մի ծառի վրայից: Մէկը կանչում էր. «Կթոցը լցուել է, եկէք, տարէք»:— Միւրը բղաւում էր. «Քաղլակները լցուել են, շուտ արէք, կթոցը բերէք»:

Մանր երեխայքը փոքրիկ թռչունների պէս անդադար դէտուղէն էին ընկնում, ամեն ճուլթից մի-մի հատիկ պոկում, համը տեսնում. և սրովհետեւ էլ ոչ ախորժակ ունէին և ոչ փորներումը տեղ, ուստի միւս մրգեղէնների ծառերի վրայ էին մազլցում, կերածը մաքսում, նրանց համ էլ տեսնում:

Ճաշի ժամանակը հասաւ: Ամենքն էլ հաւաքուեցան մեծ ընկուզենու տակ. հացը, խաշլաման փռեցին կանաչ խոտի վրայ և բոլորուեցան նրա շուրջը: Բայց ո՞վ ախորժակ ունէր հաց ուտելու: Ծիծաղ, խնդուլթիւն, գուարճուլթիւն, կատակներ անել—այս էր նրանց ճաշը: Ճաշից յետոյ էլ մի քիչ քաղեցին և երեկոյին բոլոր քաղողները մի-մի քաղլակ խաղողով լցրին, իրանց հետ տարան: Այսպէս շարունակուեց երեք

չորս օր և իւրաքանչիւր օր մի նոր ուրախութիւն, մի նոր գուարճութիւն էին սարքում...

29. Ա Ն Տ Ա Ռ

Մտնենք այս ընդարձակ անտառը. այստեղ մենք կրտսնենք բազմատեսակ պտղատու և հասարակ ծառեր—բոխի, թխկի, հաճարի, սօսի, լորենի, կաղնի, տանձենի, խնձորենի և այլն: Անտառում բուսնում են նաև շատ թփեր, խոտեր, բանջարներ և անտառային ծաղիկներ: Անտառից մարդս մեծամեծ օգուտներ է քաղում: Բացի այն, որ այնտեղ արածում է նրա տաւարը, որ նա վառելափայտ և շինութեան համար հարկաւոր փայտեղէն է ստանում այնտեղից, անտառը մի անփոխարինելի օգուտ ևս ունի—ծառերը մաքրում են օդը: Բացի դրանից՝ անտառը արգելում է ջրի շուտով ցամաքելուն և օդի խոնաւութեան մէջ հաւասարակշռութիւն է պահպանում:

Գարնանը՝ երբ ձիւները հալւում են, ջուրը, բոյսերի արմատների և մամուռի մէջ պահուելով, արագ չի սահում, այլ նրա մի մասը՝ մեղմ հալուելուց և դանդաղ ընթացքից հողի տակ մտնելով, շուտով չէ գոլորշիանում: Թէ որքան մեծ նշանակութիւն ունի անտառը, երևում է նրանից, որ երբ մի որևէ տեղ անտառն անխնայ կտրատում են, ամբողջ պտղաբեր հովիտներ մերկ անապատ են դառնում. օդը զրկւում է իւր նախկին փափկութիւնից, իսկ ձիւնից և անձրևներից գոյացած հեղեղները կատաղաբար ծածկում ու աւերում են դաշտերը: Անտառների անչափ կտրատելուց մեր երկրի շատ

արգաւանդ սարեր ու դաշտեր կորցրել են իրանց նախկին գեղեցկութիւնը և ամայի անապատի տեսք ստացել:

30. ԱՆՏԱՌԻ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԻՒՆԸ

Որքան հրաշալի է խիտ անտառի տեսքը կէսօրին, որքան զով է նրա մաքուր օդը և հաճելի տերևների սօսափիւնը, երբ մեղմ գեփիււր հանդարտ շոյում է ծառերի գազաթները... Խորհրդաւոր մթութիւնը պատել է ներսը:

Ծառերի ճղներին, կանաչ տերևների հովանու տակ, ապրում են տեսակ-տեսակ նախշուն, գեղեցիկ թռչնակներ և այս փոքրիկ թևաւոր երգիչները թնդացնում են օդը իրանց ձայներով և խանգարում անտառի լուսութիւնը: Ծառերի վրայ և փշակներում նրանք իրանց համար բներ են հիւսում, ձուաներ ածում և ձագուկներ հանում. նրանց հանգիստ, ուրախ կեանքը խանգարում են երբեմն գիշատիչ գաղաններն ու թռչունները, որոնք՝ գաղտագողի յարձակուելով նրանց վրայ, տանում, լափում են խեղճերին...

Մեծ, խիտ անտառներում խոտն ու ծաղիկները առատ չեն լինում. ծառերի մշտական ստուերը թոյլ չի տալիս աճելու, գօրանալու այդ բոյսերին, որոնց անհրաժեշտ են լոյսը և արեգակի ջերմութիւնը: Ամենից շատ աչքի են դիպչում վայրի շուշանի կանաչ տերևները և անտառային շահալրակի բարձր ցօղունները. սունկերի խոնաւ հոտը բռնել է օդը:

Այցելեցէք այդ գրախտանման անտառը. նրա տեսքից հրճւում է այցելուի սիրտը, ուրախութեամբ և երջանկութեամբ լցւում է նրա հոգին: Ո՛ւմ ասես, որ չի զրաւիլ այդ գեղեցկութիւնը:

Մանուկը պատրաստ է այստեղ ամբողջ օրը խաղալ, վագ-վզել թիթեռների, բզեզների և այլ հազար ու մի տեսակ միջատների յետևից: Այստեղ ծերունին կրմոռանայ իւր ծերութիւնը, հիւանդը կեանք կըստանայ, կամրապնդուի և շուտափոյթ կըբժշկուի իւր մաշող ցաւերից... Այստեղ՝ աշխատանքից յոգնած, վաստակած մարդը իւր ոյժերը նորոգող հանգստութիւն կըգտնի:

31. ԱՆՏԱՌԻ ԵՐԱԺԻՉՏՆԵՐԸ

Եղանակը գարնանային էր և կէսօրից առաջ: Աշխարհի բոլոր երգեցիկ թռչունները, կարծես խօսք մէկ արած, հաւաքուել էին ծառերի վրայ, որ մի ընդհանուր նուագահանդէս սարքեն և իրար հետ մըցեն: Մէկը իւր սրինգն էր փչում, միւսը իւր փողը, բայց յաղթութիւնը խօսողն էր տանում: Սոխակն էր այդ խօսողը, — սիրող սրտերի միակ մխիթարիչը: Նա որ սկսում էր նուագել իւր քնարը, իսկոյն լուում էին միւսները և ականջները սրած՝ նրան էին լսում և նրա գայլայիկի բիւրաւոր ելեէջներից դաս առնում: Մէկը սովորում էր նրա ծըլվըրցը, միւսը նրա կըլկըրցը, մէկը շըվշըվոցը, միւսը սուկելը. և մէկ էլ յանկարծ բոլորը միասին միախառն ձայնով սերտում են իրանց սովորած եղանակները:

32. ԱՄՍՈՒՆ ԱՆՏԱՌՈՒՄ

Տիրում է լուութիւն: Անտառի մէջ մի տերև անգամ չի շարժում, Կէսօրուայ սոթը բոլոր արարածներին հալածել է

դէպի ծմակների խորքը, դէպի քարանձաւների մթութիւնը: Թռչուններն անգամ չեն երգում: Ամեն ինչ նիհրում է, ամեն ինչ հանգստանում է:

Ինչ-որ մի բան խըշխըշում է, կարծես ուղեորի ականջներին դիպչում է թփերի մեղմ սօսափիւնը: Նայում ես շուրջը — և անհպտողներով բեռնաւորուած շլորենու ճիւղերից քարշ է ընկած մի էակ: Ծառերի խտութիւնը թոյլ չի տալիս պարզ նշմարել նրան: Երևում է մի կարմիր շապիկ, որ իջել է մինչև մերկ սրունգները: Հետաքրքրութիւնդ վաւում է: Նայում ես, նայում, — այժմ նկատում են կնոջ ծամերի երկար հիւսեր, որ ծածանում են ճիւղերի հետ...

Դա մի շինական հայ աղջիկ է, որ հեռաւոր գիւղից եկել է անտառային պտուղներ քաղելու: Նա քաղում է կարմիր հասունացած պտուղներ և զգուշութեամբ լցնում զամբիւղի մէջ, որը քարշ է ընկած նրա թևից: Նա մենակ է: Փոքր ինչ հեռու, գլուխն առջևի թաթերի վրայ դրած՝ պառկել է նրա մտերիմ ընկերը, — մի ահագին շուն: Փորձիր մօտենալ այդ աղջկան, — և այդ զազանը կըպատառոտէ քեզ...

Աղջիկը յետ նայեց: Անցորդը կտակածաւոր երեսաց նրան: Զարմանալի արագութեամբ ցած ցատկեց նա շլորենուց և մի ականթարթում անյայտացաւ անտառի մթութեան մէջ:

Միքանի քայլ ևս, — և անցորդը նկատում է այդ անտառային կոյսերի երկրորդը, երրորդը... Դրանք չեն փախչում. դրանք ճանաչեցին, որ դու էլ իրանց նման հայ ես: Նայում են քեզ և խորամանկութեամբ ժպտում: Ինչո՞ւ, ինչն է շարժում այդ միամիտ շինական աղջիկների ծիծաղը:

Նրանք նկատեցին քո դողդոջին քայլերը. նրանք տեսան, թէ ինչպէս դու երկչոտ կերպով մագլցում ես ժայռերի վրայ և կրիայի նման առաջ ես սողում: Այդ արդէն բաւական

էր նրանց ծիծաղն առաջացնելու համար: Կարծես մարդ լսում է նրանց ուրախ հանաքները:

«Այ փափկամորթ, սովորել ես կառքերի վրայ թեք ընկնել կամ թաւշապատ զիւանների վրայ ծուլանալ. դէ՛հ, փորձիր մեր սարերի վրայ ման գալ, այն ժամանակ կասենք, թէ՛ դու էլ տղամարդ ես»...

այն մ զգմանս՝ յձեզոյ լինմանս իսպառ ընդ մե իտանմն նուրեղաքի նարմա մշմին գնագմ . յ նուրմանմայս ցո չմի լիզատարս զո սխմնս միմյաճ մզմնարազմ մ մզմնկտմարմնի մմ մտմնմիտի մմ լնամնաճ մզմնարազմ

ԵՐՐՈՐԴ ԲԱԺԻՆ

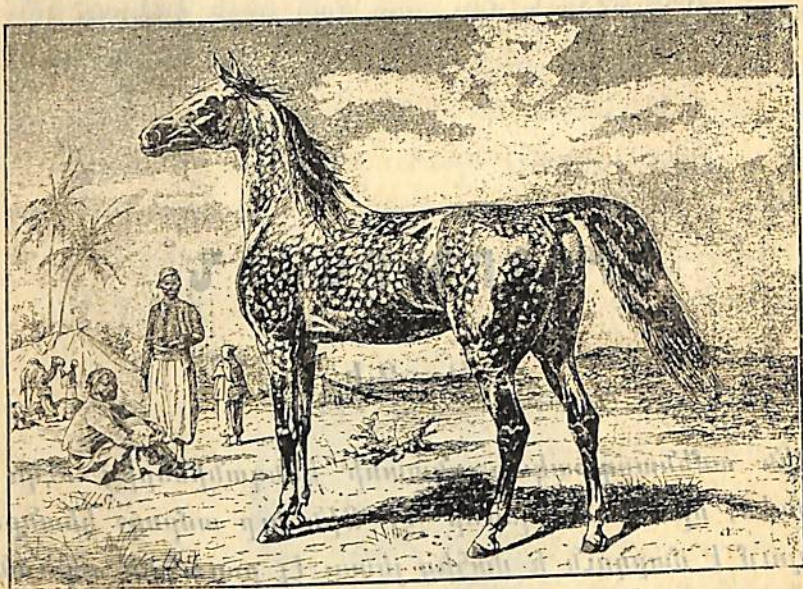
33. 2Ի

Չին ամենաօգտակար ընտանի կենդանիներից մէկն է: Ո՛ւմ ասես, որ նա հարկաւոր չէ: Չին իւր ամբողջ կեանքում ծառայում է մարդուն և մահից յետոյ էլ բաւական օգուտներ է տալիս նրան—կաշուց ոտնամանների համար լաւ ապրանք են պատրաստում, մազից զանազան բաներ են շինում, սըմբակներից եփում են սոսինձ, իսկ կան ազգեր էլ, որոնք ձիու միսը գործ են անում՝ իբրև կերակուր:

Չին լաւ յիշողութիւն ունի: Մանաւանդ նա լաւ միտն է պահում ճանապարհը. բաւական է, որ մի անգամ անցնի որևէ ճանապարհով,—և այլևս չի մոռանալ այն: Ուստի պատահում է, որ նա շատ դէպքերում դժուար զրութիւնից հանում է մինչև անգամ և մարդուն: Նա ընտելանում է իւր տիրոջը և տարիների ընթացքում շտեմնելուց յետոյ՝ մի անգամից ճանաչում է նրան:

Չին շատ խելացի կենդանի է: Նա հասկանում է տիրոջ հրամանները և կատարում դրանք: Չինուորական ձիերին վար-

ժեցնում են ուղիղ շարքով կանգնել, որոշել նշանները և կատարել, ինչ որ պահանջում է. նրանք մինչև անգամ վարժում են թնդանօթների և հրացանների ձայնին, այնպէս որ՝ պատերազմների ժամանակ չեն վախենում:

Արաբական նժոյգ

Զիբերը լինում են զանազան ցեղի, որոնք բաւական տարբերում են միմեանցից թէ իրանց ոյժի, թէ տոկունութեան և թէ զնացքի արագութեան կողմից: Նրանց մէջ ամենալաւ համարում են արաբական ձիերը. այս բանը բացատրում են նրանով, որ արաբները շատ լաւ են կրթում իրանց ձիերին, պահպանում և խնամում են նրանց, ինչպէս իրանց հարազատ զաւակներին:

34. ՀՍԻՍՏԱՐԻՄ ՂՈՒՆԸ

Ղուներ նոյնպէս պատկանում է օգտակար ընտանի կենդանիների թուին. նա պահպանում է տիրոջ ստացուածքը

գողերից, նրա երկիւղից վայրենի գազանները չեն մօտենում մեր ընտանի անասուններին. իսկ թէ որքան օգնում է նա որսորդին որսի ժամանակ,—ասելն աւելորդ է: Ատամների կազմութեամբ շունը մսակեր կենդանիների դասակարգին է պատկանում: Կան շների բազմաթիւ ցեղեր, սակայն բոլոր ցեղերն էլ յայտնի են, իբրև խելացի, հասկացող կենդանիներ և սերտ կապով կապուած են լինում իրանց տէրերի հետ. իզուր չէ որ նրանց մարդու բարեկամներ են անուանում: Իբրև ապացոյց շների սրամտութեան և հաւատարմութեան՝ պատմում են հետևեալը:

Մի վաճառական ձիով ճանապարհորդելու դուրս եկաւ. նրա յետևից վազում էր իւր հաւատարիմ շունը: Վաճառականը գնում էր մի մեծ գումար ստանալու: Փողերն ստացաւ, ոսկով լիք քսակը կապեց թամբի յետեր և ճանապարհ ընկաւ դէպի տուն: Ճանապարհին քսակի կապը կտրուեց, պարկը վայր ընկաւ, իսկ վաճառականն այդ բանը չնկատեց: Սրատես շունը տեսաւ այդ և փորձեց վերցնել քսակը իւր ատամներով, բայց զգաց, որ դա ոյժից բարձր է: Այն ժամանակ քսակը թողնելով, վազեց-հասաւ տիրոջը, առաջ անցաւ, սկսեց յարձակուել ձիու վրայ և կատաղութեամբ ու յամառութեամբ հաշելով, աշխատում էր նրան կանգնեցնել: Պատճառը չիմանալով, վաճառականը բարկանում էր շան վրայ, հայհոյում նրան, խփում էր մտրակով,—բայց ոչ մի բան չէր օգնում: Հաւատարիմ կենդանին շարունակում էր յարձակուել ձիու վրայ այնպիսի կատաղութեամբ, որ կարծես կամենում էր ցած քաշել տիրոջը: Տեսնելով որ ոչինչ չի օգնում և որ վաճառականը հետզհետէ հեռանում է, շունն սկսեց կծոտել ձիու ոտները, որ գոնէ զրանով հարկադրէ իւր տիրոջը յետ դառնալ: Վաճառականը վախեցաւ. նա մտածեց՝ թէ մի գուցէ

շունը կատաղել է և գիտենալով, թէ որքան վտանգաւոր են կատաղած շները, նա վճռեց սպանել իւր հաւատարիմ ծառային:

Այնուամենայնիւ դեռ երկար ժամանակ վաճառականն աշխատում էր ազատուել շանից մերթ փայփայանքներով, մերթ սպառնալիքներով, մերթ մտրակի հարուածներով. բայց տեսնելով որ այդ չի օգնում, հանեց ատրճանակը և սրտամորմը արձակեց հաւատարիմ շան վրայ: Խեղճ կենդանին վայր ընկաւ. բայց մի բռպէից յետոյ դարձեալ վեր կացաւ և ցաւալի ճշիւնով ու արիւնաթաթախ աշխատում էր հետեւել իւր տիրոջը: Վաճառականը շատ էր սիրում իւր շանը, նրա համար ծանր էր տեսնել կենդանու տանջանքը, ուստի և խթեց ձիուն և առաջ արշաւեց: Մի քիչ հեռանալով, նա կամեցաւ տեսնել, թէ ինչ եղաւ խեղճ կենդանին, և այստեղ միայն՝ յետ նայելիս՝ նա նկատեց, որ փողի քսակը չկայ: Նոր հասկացաւ վաճառականը, թէ ինչո՞ւ էր այդպէս կատաղաբար հաչում և յարձակում իրան վրայ հաւատարիմ շունը, և նա աւելի ցաւեցաւ շան, քանթէ փողերի վրայ: Նա խկոյն յետ դարձրեց ձիու գլուխը, բայց շանն այնտեղ չգտաւ, ուր թողել էր: Արիւնի հետքը ցոյց էր տալիս, որ շունն յետ էր դարձել: Ո՞րքան ցաւեց բարի վաճառականը, երբ արիւնի հետքը բռնած գնալով՝ նա գտաւ հաւատարիմ կենդանուն փողի քսակի մօտ ընկած: Գիտակցաբար նայում էր շունը իւր տիրոջը և փաղաքշանքով լիզում նրա ձեռքերը: Միքանի բռպէից յետոյ շունը սատակեց, իսկ վաճառականը տխուր սրտով վերադարձաւ տուն:

35. ՈՒՂՏ

Ուղտի արտաքինը գեղեցիկ չէ. նրա մարմնի երկարութիւնը լինում է մօտաւորապէս չորս արշին, իսկ բարձրու-

թիւնը—մինչև մի սաժեն: Ուղտը իւր մէջքի վրայ ունենում է մի կամ երկու սապատ. միասապատ ուղտերը բնակւում են Աֆրիկայում, իսկ երկսապատները—Ասիայում: Ուղտի գլխաւոր արժանաւորութիւնը կայանում է նրանում, որ նա տոկուն, համբերատար և սակաւակեր կենդանի է: Բո-

Ուղտերի կարաւանն անապատում:

լորը բնտանի կենդանիներից միայն ուղտն է, որ կարող է մի ամբողջ շարաթ մնալ առանց կերակրի և առանց ջրի: Այդ պատճառով ուղտը մի շատ թանկագին և անփոխարինելի կենդանի է ամայի և անջուր անապատներով անցկենալու համար: Եւ իզուր չէ, որ նրան «անապատի նաւակ» են անուանում. միայն նաւով են վստահանում մարդիկ լողալ անսահման

ծովերի վրայ, միայն ուղտով են համարձակում նրանք կտրել աւազոտ, անշուր անապատները...

Ամբողջ օրերով գնում է, գնում ուղտերի կարաւանը անմարդաբնակ անապատի միջով, յայտնի չէ՝ երբ է վերջանալու արդեօք այդ անտանելի ճանապարհորդութիւնը, իսկ ջրի և և ուտելիքի պաշարն սպառուելու մօտ է, — ճանապարհորդների մօտ մնում է միայն միքանի բուռը արմաւենու հատիկներ ուղտերի համար, իսկ ջրի պաշարը մարդկանց անգամ չի բաւականացնիլ, ո՛ր մնաց անասուններին... Խեղճ ճանապարհորդներին սարսափելի մահ է սպասում՝ քաղցից ու ծարաւից: Այդ օրհասական միջոցին յանկարծ ուղտերը, չնայելով իրանց չափազանց յոգնածութեանը, արագացնում են քայլերը — նրանք հեռուից ջրի հոտ են առնում: Միքանի բուռ է ևս — և նրանք ծարաւից ու ծասպառ ճանապարհորդներին հասցնում են գեղեցիկ արմաւենիների ստուերի տակ ձգուած մի կանաչապատ օվասիսի, որտեղ կարկաչելով հոսում է դալար բոյսերով շրջապատուած մի սառն աղբիւր:

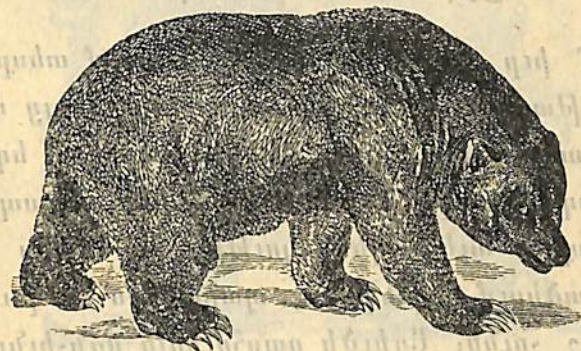
36. Ա Ր Ջ

Արջը շատ ուժեղ կենդանի է. նրա մարմինը ծածկուած է երկար, փափուկ մազերով, դունչը երկար է, պոչը կարճ, ոտները հաստ, թաթերը լայն՝ երկար, սուր-սուր ճանկերով:

Արջը թէպէտ շատ դանդաղաշարժ է երևում, սակայն այդպէս չէ: Երբ նա հանդիստ է, ման է գալիս կամաց, առանց շտապելու, իսկ բարկացած ժամանակ այնպիսի արագութեամբ է վազում, որ մարդը նրա ձեռքից չի կարող ազատուել: Սարնիվեր նա աւելի ճարպիկութեամբ է բարձրանում. այստեղ արջին օգնում են նրա երկար յետին ոտները. իսկ բարձրից ներքև իջնելիս, ընդհակառակը, նա շատ անգամ

գլխիկունձի է տալիս: Արջը մեծ ճարպիկութեամբ բարձրանում է նաև ծառը:

Արջը գերազասում է խաղաղ, հանդիստ կեանքը: Նա խոյս է տալիս ազմուկից և ծայրահեղ դէպքերում միայն կռուի է բռնուում: Սակայն վտանգի ժամանակ նա կատաղում է, կանգնում յետին թաթերի վրայ, սաստիկ գոռում և իւր ճանկերով ու ատամներով սարսափելի վէրքեր է հասցնում թշնամուն:

Ա Ր Ջ

Արջի կերակուրը շատ բազմատեսակ է: Զանիլ հասակում նա գերազասում է բուսեղէն կերակուրը — ուտում է ծառերի կոկոններ, պտուղներ, տերևներ, հատապտուղներ, մամուռ և խոտ: Նա շատ սիրում է անուշ անել մեղր և փեթակներ գտնելու մէջ մեծ վարպետ է: Թէպէտ զայրացած մեղուները բոլոր ջանքով աշխատում են պաշտպանել իրանց գանձը և ամեն կողմից խայթում են արջին, սակայն այս բանը նրան ամենևին չի շփոթում: Թաւամազ մորթը պաշտպանում է նրան մեղուների խայթոցներից, և միայն այն դէպքում, երբ զայրացած մեղուները խայթում են նրա քիթը, արջը բարկացած մթմթում է և թափահարում գլուխը: Հասակաւոր արջի կերակուրը բոլորովին տարբեր է: Մի անգամ մտի համն առնելով և համոզուելով, որ դրա ձեռք բեշեշն աւելի հեշտ է ու

շահաւէտ, քանթէ հատապտուղներ կամ մեղր ճարելը, արջն արիւնարբու գազան է գառնում: Այնուհետև նա սկսում է հետամուտ լինել թէ ընտանի և թէ վայրենի կենդանիներին: Արջը շատ սիրում է և ձուկը, որը նա սովորաբար ինքն է որսում, իսկ երբեմն էլ ուրիշների աշխատանքով է օգտւում՝ գողանալով ձկնորսների ցանցերը:

37. ԱՌԻԺ ԵՒ ՎԱԳՐ

Առիւծը՝ իւր զարհուրելի ոյժի և վսեմ տեսքի համար, գազանների թագաւոր է կոչւում: Նրա յոյժը ցոյց տալու համար բաւական է ասել, որ նա երկու տարեկան եզր բերանն առած՝ կարող է ցատկել մի սաժենից բարձր պարսպի վրայով: Առիւծի տեսքին աւելի գեղեցկութիւն է տալիս նրա շքեղ բաշը, որ ծածկում է կենդանու պարանոցն ու կուրծքը: Էգ առիւծը բաշ չունի: Առիւծի զարհուրելի մոնշիւնը սարսափ է ազդում բոլոր թէ մեծ և թէ փոքր կենդանիներին. այդ մոնշիւնը լսելով՝ բեռնաւորուած ուղտը վայր է թափում վրայից թէ բեռը և թէ տիրոջը և սարսափահար փախչում. ձին կատաղութեամբ ծառս է լինում յետին ոտների վրայ, մեծամեծ շները կաղկանձումով շտապում են իրանց տէրերի մօտ պաշտպանութիւն գտնելու...

Առիւծը մօտ մի սաժեն երկարութիւն և մի արշինից աւելի բարձրութիւն ունի. մարմինը ծածկուած է կարճ, կոկիկ դեղնագոյն մազերով. համարեան նոյն գոյնին է լինում նաև նրա երկար, թաւամազ բաշը: Ազին երկար է, ծայրը փնջամազ: Առիւծը կերակրւում է խոտակեր կենդանիներով, որոնց վրայ սովորաբար գիշերն է յարձակւում: Կուշտ առիւծը, եթէ նրան չզայրացնեն, չի դիպչում ո՛չ մարդկանց և ո՛չ

կենդանիներին: Առիւծի որսը շատ վտանգաւոր է, որովհետև նա փախուստ տալու սովորութիւն չունի և վիրաւորուած կենդանին անշուշտ կըյարձակուի որսորդի վրայ:

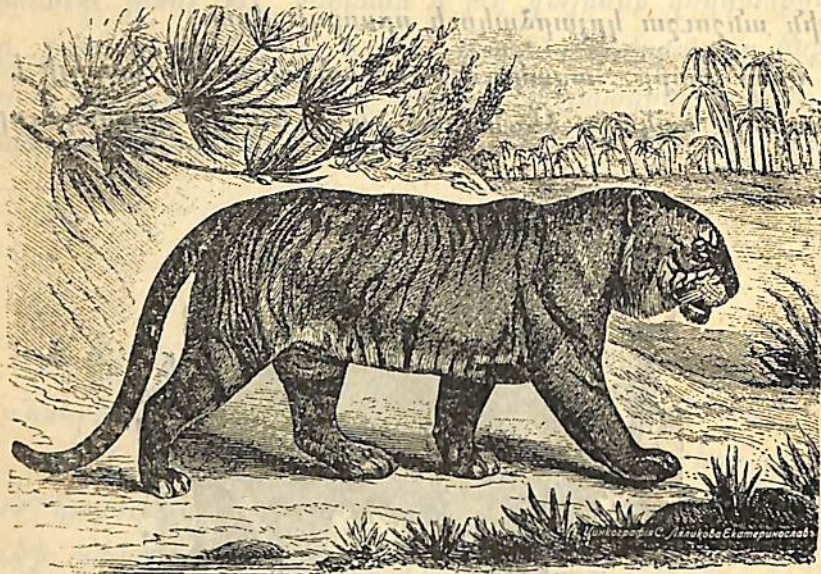
Չատ փոքր հասակում բռնուած առիւծին կարելի է ընտելացնել, սակայն ձեռնասուն առիւծն ևս վտանգաւոր է:

Ա Ռ Ի Ժ

Մի նշանաւոր ֆրանսիացի որսորդ առիւծի կորիւնին մեծացրեց այժի կաթնով: Հինգ ամսական դարձած կորիւնը պատառոտեց իւր ստնտուին: Երկու տարեկան հասակում, մի անգամ շղթան կտրելով՝ նա սպանեց մի ձի և մի մարդու էլ վիրաւորեց: Իւր տիրոջը նա չափազանց սիրում էր և անպայման հնազանդուում նրան: Սակայն մի անգամ, նրա հետ խաղալիս՝ առիւծը քիչ մնաց խեղդէր իւր ուժեղ թաթերի մէջ: Տարիներ անցած՝ այդ առիւծը զազանանոց ընկաւ: Եւ երբ միքանի տարի յետոյ որսորդն այցելեց այդ գազանանոցը, առիւծը ճանաչեց իւր նախկին տիրոջը. այդ օրից նա նրա կարօտն էր քաշում և մի ամիս չանցած՝ վշտից սատակեց:

Վագրն առիւծից աւելի փտանդաւոր է մանաւանդ նրանով, որ իւր որսի վրայ յարձակոււմ է ոչ թէ յայտնապէս,

Արքայական վագր

ինչպէս առիւծը, այլ կատուի նման՝ թագնուելով ու զագտագողի: Վագրը մեծութեամբ պակաս չէ առիւծից: Նրա մարմինը ծածկուած է գեղեցիկ մազերով, որոնք գեղին գոյն ունին՝ սև շերտերով:

38. ԱՌԻԹՆ ՈՒ ՀՈՒՆԸ

Ա.

Մի քաղաքում ցոյց էին տալիս վայրենի գազաններ և տեսնողներից վերցնում էին փող կամ շուն ու կատու՝ գազաններին կերակրելու համար: Մի մարդ կամեցաւ տեսնել գազաններին. նա փողոցում մի փոքրիկ շուն բռնեց և բերեց գազանանոց: Մարդուն ներս թողին, իսկ շանը վեր առան և ձգեցին առիւծի վանդակը:

Չնիկը պոչն իրան բաշեց և կուշ եկաւ վանդակի մի անկիւնում: Առիւծը մօտեցաւ նրան և սկսեց հոտոտել:

Չնիկը պարկեց մէջքի վրայ, բարձրացրեց թաթիկները և սկսեց պոչը շարժել:

Առիւծը թաթով շուռ տուեց նրան:

Չնիկը վեր թռաւ և առիւծի առաջ կանգնեց յետին թաթերի վրայ:

Առիւծը նայում էր շանը, գլուխը շարժում, բայց չէր դիպչում նրան:

Երբ տէրը միս ձգեց առիւծի առաջ, սա մի կտոր կըտրեց-կերաւ, իսկ մնացածը թողեց շանը:

Երեկոյեան, երբ առիւծը պարկեց քնելու, շնիկն էլ պարկեց նրա մօտ և գլուխը դրեց նրա թաթին:

Այն օրից սկսած՝ նրանք ապրում էին միասին, միևնոյն վանդակում: Առիւծը չէր դիպչում նրան, ուտում և քնում էր նրա հետ միասին, իսկ երբեմն էլ խաղում էր հետը:

Բ.

Մի անգամ մի պարոն եկաւ գազանանոց և տեսնելով շանը՝ ճանաչեց, որ իրանն է. նա այդ մասին յայտնեց գազանանոցի տիրոջը և խնդրեց իւր շանն իրան վերադարձնել: Տէրը կամենում էր տալ, բայց երբ սկսեցին շանը կանչել, որ գուրս հանեն վանդակից, առիւծը սաստիկ բարկացաւ և մռնչաց:

Այսպէս մի ամբողջ տարի առիւծն ու շունը մնացին միևնոյն վանդակում:

Մի տարուց յետոյ շնիկը հիւանդացաւ և սատակեց: Առիւծըն այլևս կերակուր չէր ուտում, այլ շարունակ հոտոտում ու լիզում էր շանը և թաթով այս-այն կողմը դարձնում նրան:

Երբ վերջապէս նա հասկացաւ, որ շունը սատակել է, յանկարծ վեր թռաւ տեղից, մագերը բիզ-բիզ կանգնեցրեց և սկսեց պոչով խփել կողքերին. յարձակուամ էր վանդակի պատերի վրայ և կրծոտում նիզերն ու յատակը:

Ամբողջ օրը նա դարկում էր վանդակի պատերին և այս ու այն կողմն էր ընկնում. յետոյ պարկեց սատակած շան կողքին և լռեց: Տէրը կամենում էր դուրս հանել սատակած շանը, բայց առիւծը ոչ ոքի թոյլ չէր տալիս նրան մօտենալու:

Տէրը կարծում էր, որ եթէ առիւծին մի ուրիշ շուն տայ, նա իւր վիշտը կըմոռանայ, ուստի և մի ուրիշ կենդանի շուն ձգեց վանդակը: Սակայն առիւծն իսկոյն պատառոտեց նրան: Ապա նա իւր թաթերով զրկեց սատակած շանը և հինգ օր շարունակ այսպէս պարկած մնաց:

Վեցերորդ օրը առիւծը սատակեց:

39. ԵՐԱՆՏԱԳԷՏ ԱՌԻԻԾՐ

Մի անգամ հռովմայեցի իշխաններից մէկի ծառան՝ Անդրոկլէս անունով՝ մի մեծ յանցանք գործեց և պատժից ազատուելու համար

փախաւ Աֆրիկա և թագնուեց մի քարանձաւում: Քիչ ժամանակ յետոյ նոյն քարանձաւը մտաւ և մի ահռելի առիւծ. խեղճ Անդրոկլէսը սարսափից քարացաւ: Առիւծը, տեսնելով նրան, կամացուկ

մօտեցաւ և իւր ահագին թաթը զրեց նրա զիրկը:

Անդրոկլէսն իսկոյն հասկացաւ, թէ բանն ինչու մն է. ուշադրութեամբ դնելով թաթը, նա տեսաւ, որ մի մեծ փուշ էր խրուել նրա մատների արանքը և զգուշութեամբ դուրս քաշեց այն. առիւծը թեթևութիւն զգալով, սկսեց լիզել նրա ձեռքերը և ապա թողեց, կաղալով հեռացաւ դէպի անտառի խորքը:

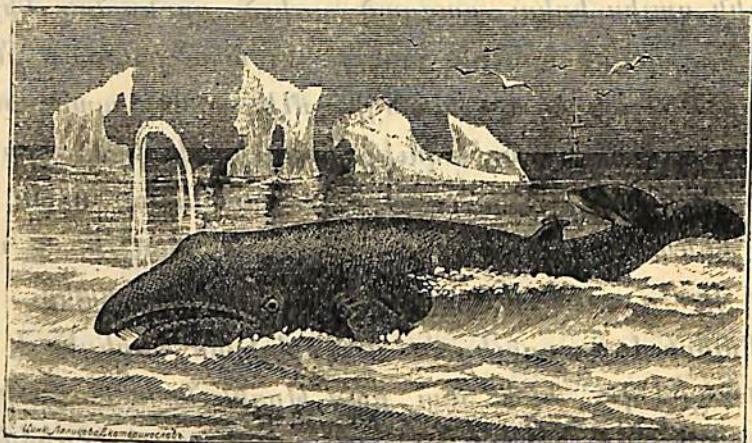
Ժամանակ անցաւ: Անդրոկլէսը բռնուեց և մահուան դատապարտուեց: Այն ժամանակները Հռովմում այդպիսիներին ձգում էին կրկէսի գազանների առաջ: Պատժի օրը մեծ բազմութիւն էր հաւաքուել կրկէսը, որի հրապարակում արդէն ման էին գալիս երկու քաղցած առիւծ, որոնք նոր էին բերուած Աֆրիկայից կրկէսի համար: Եւ ահա յանցաւորին ձգեցին առիւծների առաջ: Նրանցից մէկին արդէն պատրաստուած էր մի ցատկումով յարձակուել Անդրոկլէսի վրայ, երբ միւսը իսկոյն ճանաչեց իւր բարերարին և մօտենալով նրան, սկսեց լիզել ձեռները... Ապա նա այնպիսի բարկութեամբ մոնչաց միւսի վրայ, որ սա յետ քաշուեց և մտաւ վանդակը:

Բոլորն էլ զգացուեցան: Անդրոկլէսին ներեցին և արձակեցին կրկէսից. նրա հետ բաց թողին նաև առիւծին, որն այնուհետև իւր բարերարի մօտ էր ապրում: Հռովմի բնակիչները, նրանց հանդիպելիս, ծաղիկներ էին թափում առիւծի դիւին, իսկ Անդրոկլէսին ապրելու միջոցներ էին տալիս:

40. Կ Ե Տ

Թէպէտև կետը իւր տեսքով ձկան նման է, սակայն նա ձուկ չէ, այլ ծովային զազան: Իւր մեծութեամբ նա գերազանցում է աշխարհիս բոլոր կենդանիներին. կան կետեր, որոնց երկարութիւնը հասնում է մինչև 10 սաժենի, իսկ քաշը՝ մինչև 7 հազար փթի: Ոտների տեղ նա ունի երկու ձկան

լողնակներ, իսկ յետին կողմից ձկան սրշի նման մի պոչ: Կետի գլուխը բռնում է մարմնի մի երրորդ մասը, իսկ բերանն այնքան լայն է, որ նրա մէջ ազատ կարող է տեղաւորուել մարդկանցով լիքը մի մակոյկ: Կետն ատամ չունի, այլ նրանց փոխարէն բերանում կան երկար եղջերային թերթեր: Աչքերն ու ականջները համեմատաբար փոքր են. գլխի վերին մասում գտնուում է նրա շնչառիկը, որի օղնութեամբ կետը շնչում է: Գուրս գալով ջրի երեսը, նա նախ շնչառիկի միջով ջրի փոքրիկ ցայտեր է բաց թողնում և յետոյ օդ հաւաքում. զբանից յետոյ նա կարող է մի քառորդ ժամու չափ ջրի տակը մնալ:

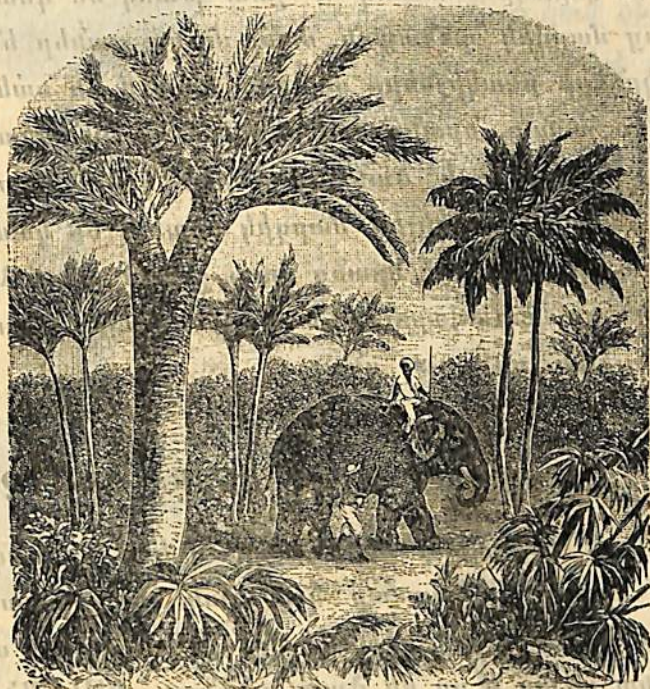

Կ և Թ

Կետը գլխաւորապէս բնակուում է հիւսիսային ցուրտ ծովերում: Նրա ճարպը և բերանի եղջերային թերթերը շատ թանկ են գնահատուում, ուստի և նրա որսալու համար բազմաթիւ նաւեր են ուղևորուում: Որսորդները մակոյկներով մօտենում են այդ ամենի կենդանուն և երկաթէ սրածայր ձողեր խրում նրա մարմնի մէջ այնքան, մինչև որ նա արիւնաքամ լինելով, անշունչ դուրս է լողում ջրի երեսը: Կետի որսը շատ վտանգաւոր է, որովհետև նա իւր պոչի մի հարուածով կարող է խորտակել մակոյկը՝ մարդկանց հետ միասին:

41. Փ Ի Ղ

Փիղը ցամաքային կենդանիներից ամենամեծը և ամենաերկարակեացն է: Նա ապրում է երկու հարիւր տարուց աւելի: Նրա մարմինը մօտաւորապէս երկու սաժեն երկարութիւն ունի: Փղերն ունենում են երկար և չափազանց շարժուն կնճիթ, որի ծայրին մատնաման մի աւելամիս կայ: Կնճիթը

Փ Ի Ղ

փղի համար նոյնն է, ինչ որ ձեռքը մարդու համար: Նրանով փիղը վեր է առնում կերակուրը և տանում իւր բերանը. կնճիթով նա ճանապարհ է բաց անում անտառում, կտորատելով և արմատախիլ անելով ամբողջ ծառեր. նրանով էլ փիղը պաշտպանուում է թշնամիների չարձակումից: Փղի ատամները շատ մեծ-մեծ են. նրանցից երկուսը դուրս են ցցուած բերանից:

Չնայելով իւր զարհուրելի ոյժին, փիղը շատ հեզ, խաղաղասէր և զգոյշ կենդանի է. շատ անգամ մի ամենահասարակ աղմուկից կամ կասկածելի շշուկից փղերի մի ամբողջ երամ սարսափահար փախչում է: Սակայն բարկացած ժամանակ նա զարհուրելի է և չափազանց վտանգաւոր: Փղերին սպանում են նրա ատամները ձեռք բերելու համար, որոնք յայտնի են *փղուկը* անունով և շատ թանկ են գնահատուում: Փղուկրից մարդիկ զանազան մանր-մուկը բաներ են շինում: Տար երկրների բնակիչները փղերին որսում են նաև ընտանի դարձնելու համար. նրանց սովորեցնում են զանազան աշխատանքներ կատարել և ծանրութիւններ կրել: Ընտանեցրած փղերով ճանապարհորդելիս՝ մարդիկ նստում են կամ ուղղակի նրանց մէջքին և կամ նրանց վրայ շինած առանձին վրաններում: Փղին կառավարում են սուր մուրճով, որով խփում են նրա գլխին, որ առաջ գնայ:

42. ԵՐԿԻՐԸ ԾԱՅՐ ՈՒՆԻ՞, Թէ ՈՉ

Երկիրը, որի վրայ մենք ապրում ենք, չափազանց մեծ է. նրա վրայ շատ ցամաք կայ, իսկ ջրի տարածութիւնն աւելի ևս մեծ է: Բայց որքան էլ մեծ լինի երկիրը, այնուամենայնիւ նա պէտք է որ մի ծայր ունենայ: Եթէ մենք անընդհատ առաջ գնալու լինինք, օրինակ, մի որևէ ուղղութեամբ, ապա՝ ուշ թէ շուտ՝ պէտք է որ հասնենք երկրի ծայրին: Սակայն կան մարդիկ, որոնք թէպէտ շատ անգամ այգալիսի ճանապարհորդութիւններ են կատարել, բայց երբէք չեն տեսած, որ երկիրը ծայր կամ վերջ ունենայ. նրանք միշտ վերադարձել են այն տեղը, որտեղից դուրս էին եկել, բայց միայն հակառակ կողմից: Այսպէս, օրինակ, եթէ ճանապարհորդը մի որևէ տեղից դէպի արևելք էր ուղևորում, միևնոյն տեղը նա

վերադառնում էր արևմտեան կողմից: Այսպիսի աշխարհաշրջիկ ճանապարհորդութիւններից

գիտնական մարդիկ եկան այն համոզմունքին, որ մեր երկիրը մի ահագին գնդի ձև ունի, ուրեմն և նա ծայր կամ վերջ չի կարող ունենալ, ինչպէս որ ծայր չունի նարինջը կամ գնդակը:

Երկրի հետ աւելի լաւ ծանօթանալու համար սովորաբար նրան ձևակերպում են փոքր դիրքով. դրա համար վեր են առնում մի որևէ գունդ և և նրա վրայ նկարում ցամաքը, ջուրը, լեռները, գետերը և երկրի մակերևոյթի միւս բոլոր մասերը՝ ճիշտ այն դիրքով, ինչպէս որ նրանք գտնուում են երկրի վրայ: Մի այսպիսի գունդ, որը ներկայացնում է

Երկրագունդ կամ գլոբուս մեր երկիրը փոքր դիրքով, կոչւում է *երկրագունդ* կամ *գլոբուս*:

43. ԻՆՉԻՑ ԵՆ ԱՌԱՋ ԳԱԼԻՍ ՑԵՐԵԿՆ ՈՒ ԳԻՉԵՐԸ

Ինչպէս յայտնի է, իւրաքանչիւր առաւօտ արեգակը ծագում է երկնքի արևելեան կողմից, մինչև կէսօր բարձրանում է դէպի վերև, իսկ կէսօրից յետոյ հետզհետէ սկսում է իջնել և վերջապէս երեկոյեան ծածկւում կամ մայր է մտնում արևմտեան կողմում: Ուստի կարելի էր կարծել, որ ցերեկն ու

գիշերը առաջ են գալիս նրանից, որ արեգակը շարժուում, շրջում է,—երբ նա բարձրանում է երկնքի երեսը, ցերեկ է լինում, իսկ երբ մայր է մտնում—գիշեր: Առաջ մարդիկ այդպէս էլ կարծում էին: Սակայն այդպէս չէ: Երբ ոչ մենք, օրինակ, երկաթուղով ճանապարհ գնալիս դուրս ենք նայում վագոնի լուսամուտից, մեզ թւում է, թէ ճանապարհի երկու կողմերում գտնուած առարկաները—ծառերը, հեռագրի սիւները, աները և այլն, արագ-արագ անցնում են մեր մօտով, իսկ մենք կանգնած ենք: Աիշտ այդպէս էլ մեզ թւում է, թէ արեգակն է շարժուում. բայց իսկապէս շարժուում է ոչ թէ արեգակը, այլ այն երկիրը, որի վրայ մենք բնակուում ենք: Գիտնականները ապացուցել են, որ երկրագունտը բլրանի նման անընդհատ պտրտում է և քսանեկորս ժամուայ կամ մի օրուգիշերուայ մէջ նա մի շրջան է կատարում: Երկրագնտի այդպէս պտրտուելու ժամանակ արեգակը լուսււտրում է նրա երեսմն մէկ, երբեմն միւս կողմը. լուսււտրուած կողմում լինում է ցերեկ, իսկ հակառակ կողմում—գիշեր:

44. ԱՂԽԱՐՀԻ ՄՍՍԵՐԸ ԵՒ ՈՎԿԻԱՆՈՍՆԵՐԸ

Երկրի մակերևոյթը բաղկացած է ցամաքից և ջրից: Ցամաքը բաժանուում է հինգ մասի, որոնք աշխարհի մասեր են կոչուում. դրանք են՝ Եւրոպա, Ասիա, Աֆրիկա, Ամերիկա և Աւստրալիա:

Մեծութեան կողմից աշխարհի մասերի մէջ առաջին տեղը բռնում է Ասիան, երկրորդը՝ Ամերիկան, երրորդը՝ Աֆրիկան, չորրորդը՝ Եւրոպան և հինգերորդը՝ Աւստրալիան:

Եւրոպայումն են գտնուում աշխարհիս ամենաբազաքակիրթ տէրութիւնները—Անգլիան, Փրանսիան, Եւրոպական Ռուսիան, Գերմանիան, Իտալիան և այլն:

Կովկասը, որտեղ մենք ենք ապրում, գտնուում է Ասիայում: Ասիայումն է նաև բոլոր քրիստոնեաների համար սրբազան երկիրը—Պաղէստինը, որտեղ ծնուել, ապրել և շարչարուել է մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսը: Մեր Փրկչի Ս. Գերեզմանը Պաղէստինի գլխաւոր քաղաքում—Երուսաղէմումն է: Աֆրիկայում գտնուում է Եգիպտոսը, որտեղից Մովսէս մարգարէն դուրս բերեց հրէաներին և առաջնորդեց դէպի Աւետեաց երկիրը:

Ջրի անագին տարածութիւնն էլ մարդիկ բաժանում են հինգ մասի, որոնք ովկիանոս են կոչուում. դրանք են՝ Հիւսիսային և Հարաւային սառուցեալ ովկիանոսներ, Մեծ կամ Խաղաղ ովկիանոս, Ատլանտեան ովկիանոս և Հնդկական ովկիանոս: Ովկիանոսների այն մասերը, որոնք մտնում են ցամաքների մէջ, ծովեր են կոչուում: Այդպիսի ծովերից մէկը, Սև ծովը, ուռուցում է մեր երկրի, Կովկասի արևմտեան ափերը. նրա վրայով մեր երկրի բերքերը գնում են դէպի հեռաւոր աշխարհներ. միւսնայն ճանապարհով մեզ մօտ են գալիս և ուրիշ երկրների արտադրութիւններ:

45. Տ Ի Ե Զ Ե Ր Ք

Պարզ, անամպ եղանակին երկնքի վրայ ցերեկները մենք տեսնում ենք արեգակը, իսկ գիշերները—փայլուն աստղերի մի անհամար բազմութիւն և ժամանակ առ ժամանակ՝ լուսինը: Երբեմն էլ, տասնեակ կամ հարիւրաւոր տարին մի անգամ, երկնքի երեսին երևում են աստղեր՝ մի կամ միքանի պոչով. դրանք գիսատր աստղեր են կոչուում: Արեգակը, լուսինը, աստղերը, և գիսաւորները երկնային մարմիններ են:

Արեգակը մեզ երևում է՝ իբրև մի փոքրիկ փայլուն շրջան, բայց իսկապէս նա մի անագին դունդ է և շափազանց մեծ

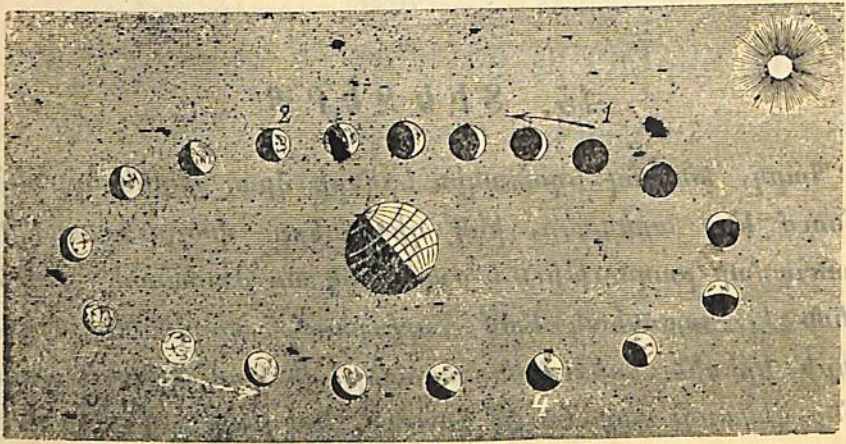
մեր երկրից: Իսկ եթէ նա մեզ այդքան փոքր է երևում, այդ միայն նրանից է, որ մեզանից շատ ու շատ հեռու է: Նրա հեռավորութիւնը ցոյց տալու համար բաւական է ասել, որ թնդանօթի գնդակը, որը մի ընդէում տասնհարս վերստ է անցնում, երկրից մինչև արեգակը քսան տարուայ մէջ միայն կարող կըլինէր հասնել:

Լուսինն էլ նոյնպէս մեզ երևում է՝ իբրև մի փոքրիկ շրջան. սակայն նա էլ, արեգակի նման, գնդաձև է: Լուսինը խաւար մարմին է և նրա տուած լոյսը ոչ թէ սեպհական է, այլ արեգակից ստացած: Լուսինը միքանի անգամ փոքր է երկրից. իսկ եթէ նա իւր մեծութեամբ մեզ համարեալ արեգակի չափ է երևում, այդ միայն նշանից է, որ նա երկին աւելի մօտ է, քան թէ արեգակը: Գիտելով լուսինը, մենք նկատում ենք, որ նա իւր տեսքը փոփոխում է—երբեմն երևում է եղջիւրի ձևով, երբեմն կիսաշրջանի, երբեմն ամբողջ շրջանի, իսկ երբեմն էլ ամենևին չի երևում: Գիտնականները հաստատել են, որ լուսնի այդ փոփոխութիւնները, կամ ինչպէս

նա արեգակի և երկրի վերաբերմամբ զանազան դիրքեր է ընդունում: Ջննենք նրա դիրքերից միայն չորսը, որոնք նկարի վրայ նշանակուած են 1, 2, 3 և 4 թուանշաներով: Այսպէս՝ առաջին դիրքի ժամանակ, երբ լուսինը լինում է արեգակի և երկրի մէջ, դէպի երկիրը դարձած է լինում նրա խաւար կողմը և այն ժամանակ մենք լուսինը չենք տեսնում. սա կոչւում է ծնունդ լուսնի: Այն միջոցին, երբ լուսինը շարժւում է առաջին դիրքից դէպի երկրորդը, երկրի վրայից հետզհետէ տեսանելի է դառնում լուսնի լուսաւորուած մասը—սկզբում եղջիւրի ձևով, իսկ յետոյ այդ եղջիւրն աւելի և աւելի մեծանում է. և երբ նա հասնում է երկրորդ դիրքին, այն ժամանակ արդէն երևում է նրա լուսաւորուած մասի կէսը կամ կիսաշրջանը, որը կոչւում է առաջին քառորդ լուսնի: Յետոյ լուսինը հետզհետէ երկրորդ դիրքից շարժւում է դէպի երրորդը և նրա տեսանելի մասն աւելի և աւելի մեծանում է, այնպէս որ, երբ երրորդ դիրքին է հասնում, այն ժամանակ երկրին դարձած է լինում ամբողջովին նրա լուսաւորուած մասը կամ ամբողջ շրջանը. սա կոչւում է լրումն լուսնի: Գրանից յետոյ լուսնի տեսանելի մասն սկսում է փոքրանալ, նուազիլ, իսկ երբ նա հասնում է չորրորդ դիրքին, մենք դարձեալ տեսնում ենք նրա կիսաշրջանը, որ կոչւում է վերջին քառորդ լուսնի:

Երկնքի աստղերի մէջ կան այնպիսիները, որոնք սեպհական լոյս չունին. նրանք, ինչպէս և մեր երկիրը, խաւար մարմիններ են, լոյսն ու ջերմութիւնը ստանում են արեգակից և, երկրի նման, պտրտւում են նրա շուրջը: Այդ երկնային մարմինները կոչւում են մոլորակներ:

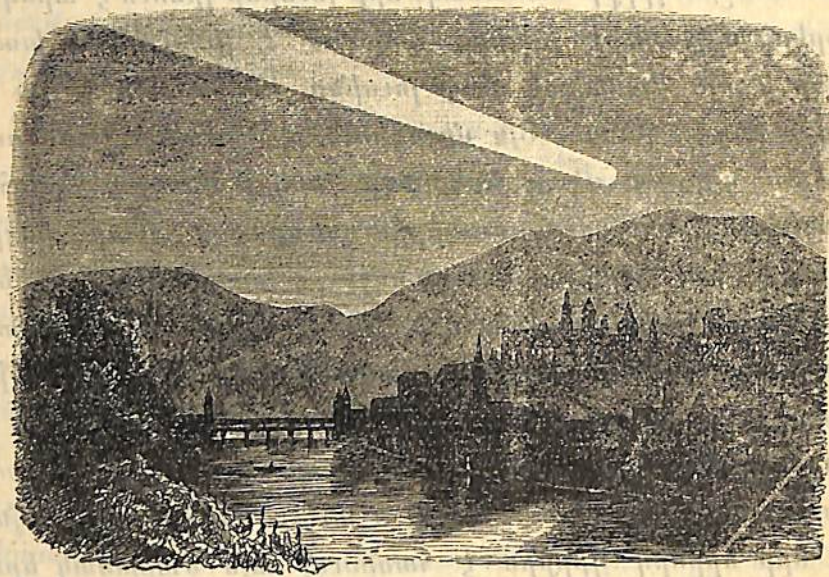
Գիսատը աստղերն էլ, մոլորակների նման, պտրտւում են արեգակի շուրջը: Սակայն նրանք իրանց այդ ճանապարհորդութեան միջոցին այնպիսի մեծ շրջաններ են կատարում, որ նրանցից շատերը տասնեակ կամ հարիւրաւոր տարիներ են

Լուսնի երևոյթները

ասում են՝ երևոյթները, առաջ են գալիս նրանից, որ լուսինն անընդհատ պտրտւում է երկրի շուրջը: Այսպէս պտրտուելիս

գործ դնում դրա վրայ. այդ պատճառով էլ գիսաւորները երկնքի երեսին երևում են ժամանակ առ ժամանակ, երբ բաւական մօտեցած են լինում արեգակին:

Գիսաւոր աստղ

Երկնքի երեսին սփռուած անհամար աստղերը ճիշտ այնպիսի լուսատուներ են, ինչպէս և մեր արեգակը. բայց նրանք մեզանից անհամեմատ հեռու են, քան թէ արեգակը, ուստի և կէտերի նման են միայն երևում մեզ. նրանցից շատերը առանձին գործիքներով միայն կարելի է տեսնել:

Արեգակը, լուսինը, մոլորակները, գիսաւորները և միւս աստղերը,—այս երկնային մարմինների անհամար բազմութիւնը, որ Ամենագէտ Արարիչը սփռել է երկնքի երեսին, կոչւում է Աշխարհ կամ Տիեզերք: Տիեզերքն անսաման է: Եւ այս ամբողջ Աշխարհն ստեղծել է Ամենակարող և Ամենագէտ Աստուած իւր մի խօսքով—ոչնչից:

46. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԳԻԻՏՈՐ

Ա.

Մեզանից չորս հարիւր տարի առաջ Ամերիկան դեռ մի անյայտ երկիր էր: Եւրոպայում ոչ ոք չգիտէր նրա գոյութեան մասին: Բայց գտնուեց մի մարդ, որը իւր ստացած գիտութիւնների շնորհիւ եկաւ այն համոզմունքին, թէ Ատլանտեան ովկիանոսի արեւմտեան կողմում պէտք է որ մի ընդարձակ երկիր լինի: Այդ մարդը Քրիստափոր Կոլումբոսն էր: Նա իւր մտքումը դրեց անձամբ ճանապարհորդել դէպի այն կողմերը և գտնել այդ երկիրը: Նա շատ այս ու այն կողմն ընկաւ իւր մտադրութիւնը կատարելու համար միջոցներ ճարելու, բայց ամեն տեղ անյաջողութեան էր հանդիպում: Վերջապէս նրան յաջողուեց Իսպանիայի թագաւորից և թագուհուց օգնութիւն ստանալ: Նրան տուին երեք նաւ՝ հարիւր քսան մարդով, փող և պաշարեղէն:

Կոլումբոսի փոքրիկ նաւատորմիցը ճանապարհ ընկաւ Իսպանիայից դէպի արեւմուտք: Նրա ճանապարհորդակիցները համարձակ և գործունեայ մարդիկ էին, բայց ընդարձակ և անձանօթ ծովը դուրս գալով՝ նրանց միտքը փոխուեց. միայն Կոլումբոսն էր համոզուած, որ իւր ձեռնարկութիւնը յաջողութիւն պէտք է ունենայ:

Կանարեան կղզիների մօտ քիչ հանգստանալուց յետոյ՝ շուտով փչեց յաջողակ քամին, առագաստները լցուեցան և նաւերը լողացին դէպի արեւմուտք: Ծանօթ երկրները չբացան ծովագնացների յետը. նրանց առաջ տարածուած էր մի անսահման, անձանօթ ովկիանոս: Լողում են մի, երկու օր՝ ոչինչ չի երևում, բացի երկնքից ու ծովից: Վերջապէս հինգ-

երրորդ օրը թռչուններ երեացին—սպիտակ գանգրաւոր արագիլ և սպիտակ խաղտնիկ: Ծովագնացներն ուրախացան, չզիտենալով, թէ ափից որքան հեռու կարող են թռչել այդ թռչունները: Լողացին դարձեալ միքանի օր. ծովագնացների սրտում յոյսն հետզհետէ սկսեց նուազել: Չարունակ փչում էր յաջողակ քամի, բայց քամու այս միօրինակութիւնը վախեցնում էր Կոլումբոսի մարդկանցը: «Ի՞նչ կըլինի մեր վիճակը,—մտածում էին նրանք,—երբ քամին այսպէս շարունակ փչէ դէպի մի կողմ: Այսպիսով, ճիշտ է, մենք շատ կըհեռանանք մեր հայրենիքից, բայց ի՞նչպէս պէտք է վերադառնանք»:

Բ.

Չուտով ծովի մակերևոյթի վրայ շատ խոտեր երեացին, և որքան առաջ էին լողում իսպանացիք դէպի արևմուտք, այնքան աւելի շատանում էր այդ ծովային խոտի քանակութիւնը, այնպէս որ ծովը մի կանաչ հովտի կերպարանք ստացաւ: Այս բոյսերից միքանիսն այն տեսակիցն էին, որոնք, թւում էր, թէ միայն ծովափում կարող էին բուսնել. նրանք այնքան թարմ ու կանաչ էին, որ կարծես հէնց նոր էին բաժանուել հողից: Չատ անգամ նաւերի մօտ թռչուններ էին երևում, իսկ թռչող ձկներն անդադար թռչկոտում էին ծովի մակերևոյթի վրայ: Սակայն անցաւ անհաշիստն օր նաւերի դուրս գալուց յետոյ և չնայելով եզերքի մօտաւորութեան բոլոր նշաններին, ցամաք դեռ չէր երևում:

Անցաւ դարձեալ միքանի օր և ծովային խոտերն այնքան բազմացան, որ իսպանացիք սկսեցին երկիւղ կրել, թէ մի գուցէ ստորջրեայ ժայռերի դիպչեն նաւերը: Այդ երկիւղը փարատելու համար՝ ծովապետը հրամայեց կապարալար

ձգել. ձգեցին, բայց յատակին չհասաւ: Երեք-չորս օրից յետոյ Կոլումբոսի ստորագրեալներն սկսեցին խումբ-խումբ ժողովուել և համարեա՛ բարձր ձայնով ցաւ յայտնել, որ իրանց վիճակը հաւատացել են մի յամառ մարդու, որը ցանկանում է, ինչ էլ որ լինի, իւր անունը հռչակել:

Անցան էլի մի քանի օր, իսկ ափը դեռ չէր երևում: Ծովագնացներն իրանց համբերութիւնը կորցրին և նաւերի վրայ խռովութիւններ սկսուեցան: Բոլորը պահանջում էին, որ Կոլումբոսն յետ դառնայ. ծովապետի դրութիւնը շատ յուսահատական էր: Բայց, բարեբաղդաբար, հեռեալ օրը ցամաքի նշաններն այնքան շատացան, որ ամենաթերահաւատներն անգամ սկսեցին հաւատալ. ջրի երեսին երեաց պտուղներով ծածկուած մի ճիւղ, որը կարծես հէնց նոր էր պոկուած ծառից և վերջապէս գտնուեց մի գաւազան, որի վրայի նշանները ցոյց էին տալիս, որ մարդու ձեռք էր դիպած նրան: Նորից բոլորն սկսեցին դէպի առաջ նայել և ամեն ոք կամենում էր, որ առաջ ինքը տեսնի ցամաքը:

Գ.

Իիշերը նաւի տախտակամածի վրայ մնալով, Կոլումբոսն աչքը արևմուտքից չէր հեռացնում. նա զգում էր, որ եթէ մի օր էլ անցնի այսպէս, ինքն այլևս անկարող կըլինի հնազանդութեան մէջ պահել իւր նաւաստիներին. մի օր ևս,—և նրա ամբողջ կեանքի նախագիծը յաւիտեանս կըկործանուի: Յանկարծ, երեկոյեան ժամը տասին, Կոլումբոսին այնպէս թուաց, թէ հեռում մի կրակ է փայլում: Վախենալով, թէ մի գուցէ խաբուած լինի ինքը, նա կանչեց ճանապարհորդակիցներին մէկին, որը նոյնպէս հաստատեց այդ բանը: Այնուամենայնիւ

երկուսն էլ լռում էին, որովհետև կրակը երբեմն երևում, երբեմն կորչում էր: Երկիւղի և յուսոյ մէջ գտնուելով, ծովապետը նայում էր այդ փայլփլոց կրակին մինչև առաւօտեան ժամը երկուսը, երբ, վերջապէս, թնդանօթի ձայնը նաւերի մէկից յայտնեց ցամաքի երևալը, որի եզերքը պարզ որոշուում էր ծովային երկու մղոն հեռաւորութիւնից:

Այսպէս գլուխ բերեց Կոլումբոսը իւր մեծ ձեռնարկութիւնը և բացեց այն գաղտնիքը, որ երկար ժամանակ ծածկել էր ովկիանոսը: Կոլումբոսի երազը, վերջապէս, իրագործուեց. նա իւր համար այնպիսի փառք ձեռք բերեց, որը չի ջնջուիլ և կըմնայ մինչև աշխարհի վերջը:

Դ.

1492 թուականի հոկտեմբերի 12-ին Կոլումբոսը տեսաւ Նոր-Աշխարհը: Իսպանացոց առաջ ընկած էր մի մեծ և գեղեցիկ կղզի՝ այն աստիճան թարմ, կանաչ և ծառապատ, որ կարծես մի ահագին այգի լինէր: Կղզու վրայ կային և մարդիկ. նրանք վազում էին դէպի ափը և մեծ զարմանքով ու երկիւղով նայում մօտեցող նաւերին: Ծովափին մօտենալով, իսպանացիք զուարճանում էին փառահեղ անտառների գեղեցկութեամբ. ծառերի վրայ կային շատ գեղեցիկ, իսպանացոց անձանօթ ծաղիկներ ու պտուղներ: Մաքուր և հաճելի օդը և արտասովոր կերպով վճիտ ծովն այս պատկերին մի այնպիսի հրապուրիչ գեղեցկութիւն էին տալիս, որ Կոլումբոսի զգայուն սիրտը սաստիկ յուզուեց: Ափը դուրս գալով՝ նա ծունկ չորեց, համբուրեց հողը և արտասուքն աչքերին գոհացաւ Աստուծուց: Բոլորը հետևեցին նրա օրինակին և ամենքի սիրտը լիքն էր գոհութեան զգացմունքով: Կոլումբոսը վեր կացաւ, հանեց սուրը, բարձրացրեց արքայական դրօշակը և հանդի-

սաւոր կերպով կղզին իսպանական թագաւորների տիրապետութեան տակ ընդունեց: Կղզին կոչեց Սան-Սալվատոր, որ նշանակում է ս. Փրկիչ: Ապա նա պահանջեց, որ իւր ուղեկիցները հաւատարմութեան երզում անեն իրան, որպէս ծովապետի և փոխարքայի: Բոլորն շտապում էին արտայայտել Կոլումբոսին իրանց սէրն ու անձնուիրութիւնը,— ոմանք զրկում էին նրան, միւսները համբուրում նրա ձեռները, իսկ նրանք, որոնք քիչ առաջ իրանց տրտունջներով և անվստահութեամբ վշտացրել էին նրան, այժմ արտասուքն աչքերին նրանից ներողութիւն էին խնդրում:

Ե.

Կղզու ընակիչները առաւօտեան ազօտ լոյսի մէջ նկատելով նաւերը, սկզբում կարծեցին, թէ զրանք ծովի խորքից դուրս եկած հրէշներ են: Նաւերի արագ ընթացքը, նրանց առազաստները, որոնք նման էին ահագին թռչունի թևերի, անպատմելի հիացումն էին պատճառում վայրենիներին: Բայց երբ նրանք տեսան, որ նաւերից ինչ-որ անձանօթ, փայլուն հագուստներով սպիտակ մարդիկ են դուրս գալիս, սկսեցին փախչել դէպի անտառ: Սակայն քիչ յետոյ նրանք սիրտ առան և սկսեցին քիչ-քիչ մօտենալ իսպանացիներին՝ ամենախորին յարգանք արտայայտելով. նրանք չորում էին և ձեռքերը տարածում դէպի նորեկները, որոնց կարծես կապոյտ երկնքից իջած աստուածներ էին համարում:

Վայրենիների արտաքինից պարզ երևում էր, որ նրանք չափազանց աւքատ էին և կըթուլթիւնից զուրկ: Նրանք մերկ էին և մարմինները ներկոտած ինչ-որ փայլուն ներկերով. նրանց կաշին պղնձագոյն էր, իսկ մօրուք ամենևին չունէին.

գլխի մագերը կոկ էին և երկար, դէմքի զծագրութիւնը բաւական զուրեկան:

Վայրենիները շատ պարզամիտ և բարեսիրտ էին. նրանց միակ զէնքը նիզակն էր, որի ծայրին երկաթէ գլուխների տեղ անցկացրած էին քարեր, կենդանիների ատամներ և ձկան փշեր: Երկաթ, կարծես թէ, չէին տեսած նրանք, որովհետև, երեսանների նման անզգուշաբար վերցնելով սրերը, նրանք իրանց ձեռքերը կտրատում էին: Վայրենիները մեծ գին էին տալիս ամենահասարակ նուէրներին և մեծ հաճույքով վերցնում էին իսպանացիներից ապակեայ հուլունքներ և գոյնզգոյն քարեր, նրանց փոխարէն տալով թութակներ և համեղ պտուղներ:

9.

Ջրի պաշար վեր առնելով՝ Կոլումբոսն առաջ լողաց և առանց կանգ առնելու անցաւ բազմաթիւ հրաշալի կղզիների միջով: Վերջապէս նա մտնեցաւ Մեծ Կուշա կղզուն և մի գեղեցիկ գետի բերանի մօտ խարխիսի ձգեց: Նաւերը մտնեալու ժամանակ կղզու ընակիչները թողին իրանց խրիճիթները և ցրուեցան: Ծովապետն այցելեց այդ խրիճիթներից երկուսը և այնտեղ շատ հասարակ իրեղէններ գտաւ—արմաւենու թելերից հիւսած մի գոյգ ուռկան, ոսկրից շինած կեռեր և, բացի զրանից, շներ, որոնք աչքի էին ընկնում նրանով, որ ամենեւին չէին հաշում: Այդտեղից իսպանացիք առաջ լողացին և տեսան դարձեալ միքանի կղզի և նրանցից մէկի վրայ, որ Կոլումբոսը Իսպանոլիա կամ փոքրիկ Իսպանիա կոչեց, շինեցին մի ամրոց և հիմնեցին իսպանական առաջին գաղութը:

Ամրոցում իւր ուղեկիցներից երեսուն հոգի թողնելով, Կոլումբոսը ճանապարհ ընկաւ դէպի Իսպանիա: Ճանապարհին նա մի այնպիսի փոթորկի հանդիպեց, որ ազատուելու յոյսը

կտրեց. ուստի իւր զիւտի մասին մանրամասն զրեց մի մագաղաթի վրայ, որը կոխելով շշի մէջ՝ բերանը պինդ կապեց և ձգեց ծովը: Սակայն փոթորիկն անցաւ և մարտի 14-ին Կոլումբոսի նաւատորմիցը զանգահարութեամբ մտաւ Իսպանիայի նաւահանգիստներից մէկը: Թագաւորը և թագուհին մեծ պատուով ընդունեցին Կոլումբոսին և նրան նշանակեցին փոխարքայ նոր գտնուած երկրների, որոնք յետոյ Ամերիկա կոչուեցան:

ՉՈՐՐՈՐԴ ԲԱԺԻՆ

47. ՔՐԻՍՏՈՆԷՆՈՒԹԵԱՆ ՍԿԻՋԲԸ ՀԱՅԵՐԻ ՄԷՋ

Այն ժամանակները, երբ Յիսուս Քրիստոս քարոզում էր հրէաստանում և հրաշքներ էր գործում, մեր Արգար թագաւորը մի անբուժելի ախտով ծանր հիւանդ էր: Լսելով Քրիստոսի հրաշագործութիւնների մասին, բժիշկների օգնութիւնից յոյսը բոլորովին կտրած՝ նա ղեսպանների ձեռքով նամակ է ուղարկում Փրկչին, թախանձագին խնդրելով, որ գայ իւր Եղեսիա քաղաքը և բժշկէ իրան: «Ես լսել եմ,—գրել էր թագաւորը իւր նամակում,—որ Դու առանց ղեղի բժշկում ես հիւանդներին—կոյրերի աչքերը բաց ես անում, կաղերին ոտ ես տալիս, բորոտներին սրբում ես, զիւահարներին առողջացնում և մինչև անգամ՝ մեռեալներին կեանք ես պաշտում: Այս ամենը լսելով, ես ինքս ինձ ասացի, որ Դու կամ երկնքից իջած Աստուած ես և կամ Աստուծոյ Որդի: Ուստի ազաչում եմ Քեզ, եկ, ինձ բժշկիր: Բացի այդ՝ ինձ ասել են նոյնպէս, որ հրէաները հալածում են Քեզ. ես ունիմ մի փոքրիկ քաղաք, որը մեզ երկուսիս էլ բաւական է և Քեզ այստեղ ոչ ոք չի անհանգստացնիր»: Դեսպանների հետ միասին Արգար թագաւորը ուղարկում է նաև մի նկարիչ, որ եթէ Յիսուս ինչ-ինչ պատճառներով չկամենայ գալ, նրա պատկերը նկարէ և իրան բերէ:

Յիսուս, ստանալով Արգարի նամակը, ասում է.— «Երանի նրան, որ ղեռ Ինձ շտեսած՝ հաւատում է»: Յետոյ պատուիրում է Թովմայ առաքեալին Արգարին գրել, որ Ինքը չէ կարող գալ, բայց խոստանում է իւր համբարձումից յետոյ աշակերտներից մէկին ուղարկել, որ նրան բժշկէ:

Նկարիչը, երբ տեսաւ՝ որ Յիսուս գալու չէ, սկսեց պատկերը նկարել, բայց որքան աշխատում էր, այդ բանը չէր յաջողում նրան: Յիսուս, նկատելով այդ, վեր առաւ մի կտոր մարուր կտաւ, ծածկեց երեսին և իսկոյն նրա վրայ նկարուեց Իւր պատկերը: Այդ անձեռագործ պատկերը, որ Դաստառակ է կոչւում, տարուեց Եղեսիա և երկար ժամանակ պահոււմ էր այնտեղ:

Յիսուսի համբարձումից յետոյ նրա եօթանասուն երկու աշակերտներից մէկը, Թաղէոսը, եկաւ Հայաստան, բժշկեց թագաւորին և մկրտեց թէ՛ արքայական ընտանիքը և թէ՛ պալատականներից ու քաղաքի բնակիչներից շատերին: Թաղէոս առաքեալը, Ադղէ անունով մի բարեպաշտ մարդու եպիսկոպոս ձեռնադրելով, իւր տեղ թողեց Եղեսիա, իսկ ինքը գնաց Հայաստանի միւս մասերում ևս քարոզելու, բայց շուտով նահատակուեց Արգարի քրոջորդի Սանատրուկ իշխանի ձեռքով. սա թէպէտ սկզբում ընդունել էր քրիստոնէութիւն, բայց շուտով էլ ի ուրացաւ: Թաղէոսի հետ Սանատրուկի հրամանով նահատակուեց նաև նրա հարազատ դուստրը, Սանդուխտը, որը՝ չնայելով հօր յորդորներին, չկամեցաւ թողնել քրիստոնէութիւնը և նորից կուռք պաշտել:

Թաղէոսից յետոյ Հայաստան եկաւ Բարդուղիմէոս առաքեալը, քարոզեց, բազմացրեց հաւատացեալների թիւը, շինեց եկեղեցիներ և ապա նահատակուեց նոյն կուռքաշտ Սանատրուկի ձեռքով:

Այսպիսով Հայաստանում հիմնուում է առաջին Քրիստոնէական Եկեղեցի:

Թէպէտ Արգարի յաջորդներն ամեն կերպ աշխատում էին քրիստոնութեան տարածման առաջն առնել, սակայն Հայաստանի առաջին լուսաւորիչների, Թադէոսի և Բարդուղիմէոսի ցանած բարի սերմերը և նրանց թափած արիւնն ապարդիւն չանցան: Զուտով հայերի մէջ ծնուեց մէկը, որի ջանքերով կռապաշտութիւնն իսպառ հալածուեց Հայաստանից: Այդ մարդը—ս. Գրիգոր Լուսաւորիչն էր:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ

Ա.

Երբ Հայոց Տրդատ թագաւորը դեռ ևս Հռովմ քաղաքումն էր, նրա մօտ ծառայում էր Գրիգոր անունով մի մարդ: Սա այն Առակ Պահլաւունու որդին էր, որը որսի ժամանակ սպանեց Տրդատի հօրը, Խոսրով թագաւորին և ինքը փախչելիս խեղդուեց Երասխ գետում, իսկ նրա ընտանիքն սպանուեց մահամերձ թագաւորի հրամանով: Այս կոտորածից ազատուեց միայն Գրիգորը, որին նրա դայեակը, Սօֆիան, ծածուկ փախցրեց Կեսարիա քաղաքը: Սօֆիան քրիստոնեայ էր, ուստի և Գրիգորն էլ կրթուեց քրիստոնէական ուսման մէջ: Չափահաս դառնալով՝ նա ամուսնացաւ Մարիամ անունով մի քրիստոնեայ աղջկայ հետ և նրանից ունեցաւ երկու զաւակ—Արիստակէս և Վրթանէս: Լսելով, որ իւր հայրն է սպանել Խոսրով թագաւորին, նա բաժանուեց կնոջից և գնաց Հռովմ, որպէսզի Խոսրովի որդու՝ Տրդատի մօտ ծառայելով, քաւէ հօր յանցանքը: Գրիգորը մնաց Տրդատի մօտ, Հռովմում, այնքան, մինչև որ նա հռովմայեցոց կայսրից թագ ստացած՝ զօրքով վե-

րադարձաւ Հայաստան իւր հօր գահը բարձրանալու և նրա հետ եկաւ հայրենիք (286 թ.): Յաջողութեամբ հասնելով Հայոց Երիզա քաղաքը՝ Տրդատը շնորհակալութեան զոհ է մատուցանում Առահիտ զիցուհուն և պատուիրում Գրիգորին, որ ծաղկէ պսակ զնէ կուռքի գլխին, բայց նա բացարձակ կերպով մերժում է այդ, յայտնելով, որ ինքը քրիստոնեայ է: Չայրացած թագաւորը հրամայում է սարսափելի տանջանքների ենթարկել նրան. ապա տեղականալով, որ Գրիգորը իւր հօրը սպանող Առակի որդին է, ձգել տուեց մահապարտների Խոր-Վիրապը: Գրիգորը Խոր-Վիրապում մնաց տասնէչորս տարի և կերակրում էր մի պառաւ կնոջ ձեռքով, որն օրական մի կտոր հաց էր ձգում Վիրապը:

Բ.

Այդ ժամանակներն էր, որ Տրդատի հրամանով Վաղարշապատում կատարուեց Հռովմից փախած երեսուն և հինգ կոյսերի նահատակութիւնը: Այս անիրաւ արիւնհեղութեան համար Աստուծոյ պատիժը հասաւ թագաւորին և պալատականներին: Նրանք կորցրին իրանց բանականութիւնը և համարեա՛ անասնական բնաւորութիւն ստացան: Ապա Տրդատի քոյր Խոսրովագուկտի կրկնակի տեսիլներից զրդուած՝ Խոր-Վիրապից հանեցին Գրիգորին, որին սկզբում մեռած էին համարում: Գրիգորը նախ թաղել տուեց Վաղարշապատի փողոցներում ընկած կոյսերի մարմինները, յետոյ բժշկեց թագաւորին ու պալատականներին և վաթսունեակեց օր շարունակ նրանց քարոզեց քրիստոնէական հաւատը: Կարճ ժամանակից յետոյ թագաւորը՝ նախարարների և իշխանների հաւանութեամբ՝ Գրիգորին ընտրեց ընդհանուր քահանայապետ և ուղարկեց Կեսարիա, որ Ղևոնդ արքեպիսկոպոսից կաթուղիկոս ձեւնադրուի: Կեսարիայից Հայաստան վերադառնալով՝ Ս. Գրիգորը քանդել տուեց բազմաթիւ-

մեհեաններ և նրանց տեղ եկեղեցիներ ու վանքեր կանգնեցրեց: Հէնց այդ ժամանակներն էլ նա հիմնեց հռչակաւոր Ս. Կարապետի վանքը Մուշ քաղաքի մօտ, որը մինչև օրս էլ յայտնի ուխտատեղի է Հայաստանում. այստեղ ամփոփուած է ս. Յովհաննէս Մկրտչի մասունքը: Երբ Տրդատն իմացաւ, որ ս. Գրիգորը վերադարձել է Կեսարիայից, իւր իշխաններին, զօրքը և բազմաթիւ ժողովուրդ հետն առած՝ ընդառաջ գուրս եկաւ: Ս. Գրիգորը երեսուն օր ծոմ պահել տուեց նրանց, որից յետոյ թագաւորին, իշխաններին, զօրքը և բազմաթիւ ժողովուրդ մկրտեց եփրատ գետում: Այնուհետև նա թագաւորի հետ շրջեց Հայաստանի բոլոր կողմերը, մկրտեց ժողովրդին, շինեց բազմաթիւ եկեղեցիներ, վանքեր, կուսանոցներ և զբարոցներ բաց արեց: Վաղարշապատ թագաւորանիստ քաղաքում, ի միջի այլոց, նա հիմնեց ս. Էջմիածնի տաճարը (303 թուականին), որը դարձաւ ամենայն Հայոց Հայրապետութեան Մայր Աթոռ: Ս. Էջմիածինը մինչև օրս էլ կանգուն է և համայն հայերի հոգևոր միութեան կենդրոնն է կազմում: Այստեղ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը օրհնում է սրաբալոյս միւսոնը: Այստեղ է կատարուում Կաթողիկոսների օծումը և եպիսկոպոսների ձեռնադրութիւնը: Այստեղ են գտնուում մեր ազգային սրբութիւնները—ս. Գեղարդը, որը Թագէոս առաքեալը իւր հետ բերել էր Հայաստան, ս. Գրիգոր Լուսաւորչի աջը, Կենարար Փայտը և այլն:

Այսպիսով Ս. Գրիգորը ամեն կողմ կենսատու լոյս տարածեց, որի համար և կոչուեց Լուսաւորիչ Հայոց աշխարհի:

Կեանքի վերջին տարիներում (331 թ.) Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը, պաշտօնն յանձնելով Արիստակէս որդուն, քաշուեց Սեպուհ լեռան վրայ գտնուած Մանիա այրը, ուր և կնքեց իւր մահկանացուն:

49. ՀԱՅՈՑ ՏԱՌԵՐԻ ԳԻԻՏՐ

Հայաստանում առաջին դպրոցները հիմնեց Գրիգոր Լուսաւորիչը, որն ամեն կերպ աշխատում էր հաստատել քրիստոնէութիւնը հայերի մէջ և լուսաւորել հայրենակիցներին: Այդ դպրոցներում ուսումն աւանդուում էր յոյն և ասորի լեզուներով, որովհետև չկային հայոց սեպհական տառեր, չկային հայերէն գրքեր: Ուսումնառու աշակերտները դժուարանում էին սովորել, չէին կարողանում իւրացնել օտար լեզուներով աւանդուող ուսումը: Ժողովուրդն էլ միշտ անմխիթար էր գուրս գալիս եկեղեցուց, որտեղ ժամասացութիւնը կատարուում էր իրան անհասկանալի լեզուով: Ս. Գրիգոր և եկեղեցական կանոնները գրուած էին յունարէն կամ ասորերէն: Այս մեծ պակասութեան մասին առաջինը հոգս քաշեց Մեսրոպ Մաշտոցը, որ Տարօն գաւառի Հացիկ գիւղից էր: Մեսրոպը ուսեալ մարդ էր. նա գիտէր յունարէն, ասորերէն և պարսկերէն. միքանի տարի նա ծառայել էր թագաւորի պալատում քարտուղարի պաշտօնով: Ուսումնական Մեսրոպը կամենում էր օգտաւէտ լինել իւր ազգին. ծառայութիւնն արքունիքում ձանձրացրել էր նրան: Նա հեռացաւ աշխարհի վայելչութիւններից և ճգնաւոր դարձաւ: Նա տեսնում էր, որ հայերը անուս են և տղէտ, չունին սեպհական գրքեր. տեսնում էր, որ նրանք աւելի կռապաշտ են, քանթէ քրիստոնէայ, որովհետև Քրիստոսի քարոզները չէին լսում իրանց մայրենի լեզուով: Հաւաքելով իւր շուրջը բազմաթիւ աշակերտներ՝ նա աշխատում էր նրանց օգնութեամբ լուսաւորութիւն տարածել հայերի մէջ և հաստատել քրիստոնէութիւնը: Ծանր էր նրա աշխատանքը. նա ստիպուած էր Ս. Գրքից կարդացածը թարգմանել մայրենի լեզուով: Երկար այսպէս գործելով՝ բանիմաց Մեսրոպը համոզուեց, որ այսպէս անկարելի է շարունակել

լուսաւորութեան գործը, հարկաւոր էր մայրենի լեզուի տա-
ռերը հնարել:

Բ.

Մեսրոպը յայտնում է իւր խորհուրդն այն ժամանակուայ
Հայոց կաթողիկոսին, մեծն Սահակ Պարթևին, որը՝ հասկա-
նալով սեպհական տառերի անհրաժեշտութիւնը՝ Վաղարշա-
պատում գումարում է հոգևորականների ժողով, խորհրդակցե-
լու հայոց նշանագրերի մասին: Այն ժամանակուայ մեր
Վռամշապուհ թագաւորն էլ նախանձախնդիր էր այս բանին.
ինքն անձամբ ժողովին ներկայ լինելով՝ նա յայտնեց, որ
Ասորիքում եղած ժամանակ լսել է, թէ մի ասորի եպիսկոպո-
սի մօտ գտնուում են հայոց լեզուի տառերը: Սահակ կաթու-
ղիկոսն ու Վռամշապուհ թագաւորը դեսպան են ուղարկում
այդ եպիսկոպոսի մօտ, որը և բերեց յիշեալ տառերը: Մես-
րոպը փորձեց գործածել դրանք, դասաւորեց յունաց տա-
ռերի կարգով, միքանի տարի աշխատեց սովորեցնել աշա-
կերտներին, բայց իզուր—փորձն անօգուտ եղաւ: Բերած
տառերը բաւական չէին հայոց բառերի բոլոր հնչիւններն
արտայայտելու համար. պակաս էին եօթը բաղաձայն և եօթը
ձայնաւոր տառ:

Մեսրոպը չվհատուեց. նա դիմեց շատ տեղեր իւր նպա-
տակին հասնելու համար. գնաց Եդեսիա, Պլատօն անունով մի
ուսեալի մօտ, գնաց Սամոս կղզին Հռոփանոս ճարտար գրողի
մօտ, բայց նրա ջանքերը գուր եղան,— ոչ մէկից չկարողացաւ
օգուտ քաղել: Այս բոլոր փորձերից յետոյ Մեսրոպը տեսաւ,
որ յոյսը գնելով ուրիշների վրայ՝ ոչինչ չի կարելի անել, սկը-
սեց գիշեր-ցերեկ մտածել այդ մասին և եռանդով ուսումնա-
սիրել մայրենի լեզուի հնչիւնները. երկար ճիգ թափելուց
յետոյ՝ վերջապէս Մեսրոպը յաղթեց զժուարութիւններին և

իւր հնարագէտ լսելքով ստեղծեց մեր նշանագրերը (406 թ.)

Գ.

Այս մեծ գիւտից յետոյ՝ Սահակն ու Մեսրոպը բաց են անում
դպրոցներ, սովորեցնում են ուսման ծարաւ աշակերտներին
նորագիւտ հայոց տառերը, թարգմանում են հին և նոր Կտա-
կարանները և ժամասացութեան գրքերը օտար լեզուներից
հայերէն: Հեշտանում է ուսման գործը աշակերտների համար.
նրանք սկսում են կարդալ մայրենի լեզուով, գրել մայրենի
տառերով: Այնուհետև ժողովուրդն էլ՝ եկեղեցի գնալով՝ հաս-
կանում էր ամեն բան և մխիթարուած վերադառնում էր
տուն: Կամաց-կամաց լուսաւորութիւնը տարածոււմ է Հայաս-
տանում, քրիստոնէութիւնը խոր արմատներ է գցում ժողո-
վրդի մէջ: Սահակի և Մեսրոպի բաց արած դպրոցներումն են
նոտացել իրանց սկզբնական կրթութիւնը այն անուանի հեղի-
նակները— Եղիշէն, Եզնիկը, Մովսէս Խորենացին, որոնք գրե-
ցին մեր հին պատմութիւնը և մշակեցին, ճոխացրին մեր
լեզուն:

**50. ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՅԻ—ՀԱՅՈՅ ԱՌԱՋԻՆ
Պ Ա Տ Մ Ա Գ Ի Ր**

Մովսէս Խորենացին, Մեսրոպ Մաշտոցի քրոջորդին, որ
մեր ազգի պատմութիւնը գրողներից առաջինն եղաւ, ծնուել
է չորրորդ դարի վերջերը (մօտաւորապէս 385-395 թուական-
ներին) Տարօն գաւառի Խորնի կամ Խորօնք գիւղում և այդ
պատճառով էլ «Խորենացի» է կոչոււմ: Նրա մանկութեան
տարիներում էր, որ Ս. Սահակի ու Մեսրոպի ջանքերով և
Վռամշապուհ ուսումնասէր թագաւորի աջակցութեամբ Հայաս-
տանում

տանում բացուեցան դպրոցներ, որտեղ հայ մանուկներն սկսեցին սովորել հայոց նորագիտ տառերը և կարգալ մայրենի լեզուով գրուած առաջին գրքերը: Այդ դպրոցներից մէկում, իւր մօրեղբօր ձեռքի տակ, ուրիշ ուշիմ և հանճարեղ մանուկների հետ դաստիարակուեց և Մովսէսը: Ուսումն յաջողութեամբ աւարտելով՝ նա միւս առաջագէմ աշակերտների հետ դիմեց այն ժամանակուայ լուսաւորուած երկրները՝ իւր գիտութեան ծաւալն ընդարձակելու համար և երկար տարիներ անխոնջ կերպով զանազան գիտութիւններ և գրքեր ուսումնասիրելուց յետոյ՝ հայրենիք վերադարձաւ:

Ստեփան ինչ զրութեան մէջ գտաւ Մովսէսն իւր հայրենիքը: Ամեն կողմ լուսթիւն և ամայութիւն, ամբողջ երկիրը պարսիկների ձեռքով կրակի և սրի մատնուած, իսկ իւր բարերարները—Ս. Սահակն ու Մեսրոպը վախճանուած...

Վշտացած սրտով դիմեց նա Օշական գիւղը, ուր գտնուում էր իւր մօրեղբօր նուիրական գերեզմանը: Աշխարհից բոլորովին կտրուելով՝ նա փակուեց Ս. Մեսրոպի գերեզմանի վրայ շինուած շքեղ մատուռի մէջ և երկար տարիներ պասով, աղօթքով և արտասուք թափելով՝ անդու և անխոնջ մեղուի նման աշխատում էր. նա գրեց մեր ազգի պատմութիւնը՝ Հայկ նահապետից սկսած մինչև իւր օրերը:

Իւր կեանքի վերջին տարիներում նա շատ թշուառութիւններ կրեց և մինչև անգամ չոր հացի կարօտ մնաց: Սակայն, վերջապէս, այն ժամանակուայ հայոց հայրապետը, Գիւտը, որ Մովսէս խորենացու դասակիցն էր եղած, իւր թեմում շրջագայելիս անակնկալ կերպով Օշական գիւղում տեսաւ և ճանաչեց նրան. նա վեր առաւ իւր հետ մեր ազգի անգուգական մշակին և եպիսկոպոս ձեռնադրելով՝ ուղարկեց Բագրևանդայ գաւառը: Այստեղ Մովսէս խորենացին բաց արաւ

ուսումնարաններ և ամեն կերպ ճիգ էր թափում լուսաւորութիւն տարածել խաւարի մէջ խարխափող հայերի մէջ:

Նա վախճանուեց մօտաւորապէս 487 թուականին Տարօնում և թաղուեց նոյն գաւառի Ս. Առաքելոց եկեղեցում:

51. ՍԻԱՐԱՅՐԻ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Ա.

(մայրգոսն) Հայ իշխանների անմիաբանութիւնը:

Հայոց Վառաժապուհ թագաւորի մահից յետոյ պարսից թագաւորներն աշխատում էին Հայաստանը բոլորովին ձուլել իրանց տէրութեան հետ: Բայց այդ նպատակին զժուար էր հասնել, քանի որ հայերը քրիստոնեայ էին, իսկ պարսիկները՝ կրակապաշտ: Հայերն, իբրև քրիստոնեայ ազգ, իրանց աւելի մօտիկ էին զգում յոյներին, որոնց ձեռքում էր Հայաստանի արևմտեան մասը: Բայց յոյներն էլ թշնամացել էին հայերի հետ այն օրից, երբ Մեսրոպի, Սահակի և նրանց աշակերտների ջանքերով հայոց եկեղեցիներում և դպրոցներում յունաց լեզուի փոխարէն մայրենի լեզուն էր սկսել գործածուել: Հայերն այդ ժամանակ չունէին զօրեղ թագաւոր. Վառաժապուհի որդի Արտաշէսը մի գեղխ և անառակ երիտասարդ էր, որ աւելի մտածում էր գուարճութիւնների և ոչ թէ երկիրը կառավարելու մասին: Հայոց նախարարները, զգուելով այդ թոյլ և անառակ թագաւորից՝ որոշեցին դիմել պարսից Վառաժապուհի արքային և խնդրել, որ նա գահից զրկէ Արտաշէսին և նրատեղ Հայաստանում պարսիկ կուսակալ նշանակէ: Իզուր էր Սահակ կաթուղիկոսը աշխատում համոզել նրանց, որ համբերեն և մի այդպիսի ազգավնաս քայլ չանեն:

Հայոց իշխանները՝ տեսնելով, որ Սահակը չի ուզում միաբանել իրանց հետ՝ դիմեցին պարսից թագաւորին և զըրպարտեցին թէ Արտաշէսին և թէ Սահակին, իրչև թէ այդ երկուսը միացել են յոյների հետ և ուզում են ապստամբեցնել Հայաստանի պարսից մասը: Պարսից թագաւորը հէնց մի այդպիսի բանի էր սպասում. նա օգտուեց հայոց մեծամեծների շարախօսութիւնից և կանչելով իւր մօտ հայոց թագաւորին ու կաթողիկոսին, բանդարկեց: Սահակի փոխարէն կաթողիկոս նշանակեց Սուրմակ անունով մի անարժան երէցի, իսկ Արտաշէսի տեղ հայոց երկրի վրայ կուսակալ (մարզպան) կարգեց:

Բ.

Յազկերտ թագաւորի հրովարտակը եւ հայերի պատասխանը:

Դէպքերը շուտով ցոյց տուին, թէ ինչ դժբաղդութիւնների պատճառ դարձաւ հայոց իշխանների անհեռատես քայլը: Վռամի մահից յետոյ պարսից թագաւոր եղաւ նրա որդի Յազկերտը, որը մոլեռանդ կրակապաշտ էր: Նա վճռեց բռնի կերպով հաւատափոխ անել հայերին և այդպիսով բոլորովին ձուլել մեր երկիրը Պարսկաստանի հետ: Յաւալին այն էր, որ հայ նախարարների մէջ գտնուեցին փառասէր մարդիկ, որոնք միայն իրանց սեպհական շահերն աչքի առաջ ունենալով՝ ծածուկ օգնում էին Յազկերտին: Այդպիսի նախարարներից էր և Սիւնեաց աշխարհի հօօր իշխանը, որի անունն էր Վասակ:

Յազկերտը հրովարտակ հանեց, որ իւր իշխանութեան տակ եղած բոլոր քրիստոնեաները, այսինքն հայերը, վրացիք և ազուանները, թողնեն իրանց հաւատը և երկրպագեն արեգակին ու պաշտեն կրակը: Պարսից կրօնապետը կամ մոգպետը իւր կողմից մի թուղթ գրեց հայոց մեծամեծներին, որի

մէջ պախարակում էր քրիստոնէութիւնը և գովում պարսից կրօնը:

Այդ ժամանակ հայոց կաթողիկոսն էր Սահակի և Մեսրոպի աշակերտ Յովսէփը: Նա Արտաշատ քաղաքում հայ աշխարհական և հոգևորական մեծամեծներից մի ժողով կազմեց: Այդ ժողովում կարգացուեց Յազկերտի և մոգպետի առաջարկութիւնը և գրուեց մի համարձակ պատասխան, որը վերջանում էր այս խօսքերով. «Մեր հաւատից մեզ ոչ մի բան չի կարող հանել— ոչ մարդիկ, ոչ հուրը և ոչ սուրը»:

Գ.

Հայ իշխանների Պարսկաստան գնալը եւ նրանց վերադարձը:

Յազկերտը, ստանալով հայերի պատասխանը, շատ բարկացաւ և հրամայեց նախարարներին՝ գալ Պարսից Գուռը: Նա կանչեց նաև հայոց զօրքի սպարապետ Վարդան Մամիկոնեանին: Երբ որ նախարարները հասան Յազկերտի մօտ՝ սա հրամայեց նրանց բոլորին էլ բանդարկել, մինչև որ համաձայնուեն փոխել իրանց հաւատը: Յազկերտը յայտնեց նախարարներին, որ եթէ նրանք յամառեն իրանց որոշման մէջ, մեծ զօրք կուղարկէ Հայաստան՝ բնաջինջ անելու բոլոր հայերին:

Տեսնելով, որ առանց իրանց ներկայութեան Հայաստանում շատ դժուար կըլինի հայերին ընդդիմադրել պարսից զօրքին՝ նախարարները խորհեցին և վճռեցին երեսանց ընդունել կրակապաշտութիւն, որպէսզի իրաւունք ստանան վերադառնալու հայրենիք և իրանց երկիրը պաշտպանեն Յազկերտի զօրքի աւերումներից:

Երբ Յազկերտը լսեց, որ նախարարները պատրաստ են ուրանալ իրանց հաւատը, սաստիկ ուրախացաւ և պարզկներ

տալով նրանց՝ յետ ուղարկեց Հայաստան, նրանց հետ դնելով մոզերի մի մեծ խումբ և պարսկական զօրք: Նա հրաման էր տուել մոզերին և զօրքին—փակել բոլոր եկեղեցիները Հայաստանում և նրանց տեղ կրակատներ հիմնել:

Հայ ժողովուրդը, երբ լսեց նախարարների ուրացման գոյժը և մոզերի ու պարսից զօրքի գալը, ոտքի կանգնեց և պատրաստուեց զենքով պաշտպանել իւր հաւատը: Մոզերի հէնց առաջին փորձը—կործանել եկեղեցին՝ ցոյց տուեց, թէ որքան զժուար էր հայերին բռնութեամբ հաւատափոխ անելը: Երբ մի գիւղում մոզերն ուզում էին փակել եկեղեցին, նրա երէց Անոնը ժողովրդի հետ յարձակուեց պարսիկների վրայ և ջարդելով յետ քշեց իւր սրբավարից:

Իսկ նախարարները, երբ հասան Հայաստան, բացարձակ յայտնեցին, որ չեն ուրացել իրանց հաւատը: Վարդան Մամիկոնեանն իսկոյն նախարարների ժողով գումարեց և բոլորն Աւետարանի վրայ երզուեցին՝ չխնայել իրանց կեանքը հայրենիքի և ազգային եկեղեցու պաշտպանութեան համար: Հայերի ոգևորութիւնը և հաստատամտութիւնն այնքան զօրեղ էին, որ նոյն իսկ Վասակն ստիպուած էր միաբանել նախարարների հետ և երզուել Աւետարանի վրայ, որ հաւատարիմ կրմնայ քրիստոնէական հաւատին:

Այսպէս ասն հասարակ հայ ժողովուրդը, իշխանները և հոգևորականները միաբանելով թոյլ շտուին քանգել իրանց եկեղեցիները և մոզերին պարսից զօրքի հետ միասին քշեցին Հայաստանից:

Գ.

Վասակի ուրացութիւնը:

Այդ քայլն անելով՝ հայերը լաւ գիտէին, որ Յազկերտն անպատիժ չի թողնիլ իրանց, ուստի սկսեցին պատրաստուել

զիմադրելու Յազկերտի նոր յարձակմանը: Միևնոյն ժամանակ իշխան Ատոմ Գնունուն և Վարդան Մամիկոնեանի եղբօրը, Հմայակին, ուղարկեցին Յունաց Թէոդոս կայսեր մօտ օգնութիւն խնդրելու: Իսկ ինքը—Վարդան Մամիկոնեանը առժամանակ իւր զօրքով դիմեց զէպի հիւսիս—օգնելու իւր փեսային, Վրաց թագաւորին, որը նոյնպէս կուում էր Յազկերտի զէմ:

Վասակ Միւնին, օգտուելով Վարդան սպարապետի բացակայութիւնից՝ խախտեց իւր երդումը, ուրացաւ քրիստոնէութիւնը և սկսեց բացարձակ համոզել նախարարներին, որ յետ կենան իրանց մտազրուութիւնից և ընդունեն Յազկերտի պահանջները: Վասակը մինչև անգամ սկսեց աւերել այն նախարարները, երկրները, որոնք չէին ուզում միաբանել իւր հետ: Բայց երբ լսեց, թէ Վարդանը յաղթելով պարսիկներին՝ արդէն վերադառնում է, փախաւ և ամբացաւ Միւնեաց աշխարհում:

Ե.

Աւարայրի ճակատամարտը:

451 թուականի Չատկի տօները նոր էին անցել, երբ լուր հասաւ, որ պարսից ահադին զօրքն արդէն հասել է Ուրմիա լճի արևմտեան ափը՝ Հեր և Չարեանդ գաւառը: Վարդանն իսկոյն հրաւէր կարգաց հայոց բոլոր իշխաններին, որ գան, հաւարունն Արտաշատ քաղաքում: Իսկ պարսից բանակի զիրքը և թիւը լրտեսելու նպատակով նա առաջ ուղարկեց Առանձար Ամատունի իշխանին 300 կտրիչ հեծեալներով:

Վարդանի հրաւէրն իսկոյն արձագանք գտաւ և հայ իշխաններն շտապեցին իրանց զօրքերով Արտաշատ, ուր ժողովուեց 66 հազար զօրք: Առանձարը տեղեկութիւն բերեց, որ պարսիկները զիմում են Արտազ գաւառը: Վարդանը անցնե-

լով 66 հազար զինուած հայերի գլուխը, դիմեց թշնամու բանակի դէմ: Հայոց զօրքը, հասնելով Տղմուտ գետի ափի մօտ գտնուող Աւարայր գիւղը՝ գետի միւս ափին կանգնած պարսից զօրքի հանդէպ բանակ դրեց: Յովսէփ կաթողիկոսը, Ղևոնդ երէցը և ուրիշ միքանի քահանաներ հայոց զօրքի մէջ էին և քաջալերում ու խրախուսում էին հայ զինուորներին:

Միւս օրը, յունիսի 2-ին, լուսադիմին հայոց բանակից երևում էր, թէ ինչպէս պարսից զօրապետ Մուշկանն առաջ էր բերում պատերազմի փղերը, որոնց ամեն մէկի մէջքին մի-մի մարտկոց էր դրուած՝ լի սպառազինուած մարդկանցով: Այդ վիթխարի կենդանիներից իւրաքանչիւրի երկու կողմը նա կանգնեցրել էր երեք հազար զինուոր:

Վարդանը, աղօթելով զօրքի հետ՝ ինքն էլ պատրաստուեց ճակատամարտի: Նա հայոց զօրքը բաժանեց չորս գնդի. առաջին գունդը յանձնեց Ներշապուհ Արծրունուն, երկրորդը՝ Խորէն Խորխոռունուն, երրորդը՝ Թաթուլ Վանանդեցուն, իսկ չորրորդը պահեց իրան, օղնական ունենալով Արշաւիր Կամսարականին և իւր կրտսեր եղբօրը՝ Համագասպին:

Ճակատամարտն սկսուեց նետաձգութեամբ գետի երկու կողմերից: Հայերն, անցնելով Տղմուտ գետը, քաջութեամբ յարձակուեցան պարսից վրայ: Քաջ Վարդանը կոտորեց պարսիկների ամենաուժեղ թեր: Այս արիւնահեղ պատերազմը տևեց ամբողջ օրը: Երբ Վարդանը վիրաւորուած ընկաւ իւր քաջ ընկերների հետ՝ հայոց զօրքն անառաջնորդ մնալով՝ ցրուեց պատերազմի դաշտում, թողնելով 1036 հոգի, մինչդեռ պարսից կողմից ընկել էին 3544 մարդ:

9.

Հայաստանի վիճակը պատերազմից յետոյ:

Աւարայրի ճակատամարտից յետոյ հայերը ցրուեցան և ամրացան Հայաստանի զանազան բերդերում ու անմատչելի լեռներում և դեռ երկար ժամանակ շարունակում էին կռուել պարսիկների դէմ: Վարդանի եղբայր Հմայեակը, յոյներից օգնութիւն չստանալով՝ հասաւ Հայաստան Աւարայրի պատերազմից յետոյ: Նա իւր խմբերով ամրացաւ Պարխար լեռներում և անդադար յարձակում էր պարսից վրայ ու կոտորում նրանց: Նա այդպէս երկար կռուեց հայրենիքի թշնամիների դէմ, մինչև որ զիւցազն եղբօր նման ինքն էլ ընկաւ կռուի դաշտում:

Յագկերտը՝ տեսնելով, որ չի կարողանում կոտրել հայերի կամակորութիւնը, հրամայեց Մուշկանին դադարեցնել պատերազմական գործողութիւնները հայոց երկրում: Նա մեծամեծ խոստումներ անելով, կենդանի մնացած նախարարներին իւր մօտ կանչեց. իսկ Յովսէփ կաթողիկոսին, Ղևոնդ երէցին և միքանի ուրիշ հոգևորականների, իբրև սպաստամբութեան զբաղիչների, հրամայեց կալանաւորել և ջորիների վրայ կապած ուղարկել Պարսկաստան: Երբ նախարարները հասան Պարսից Գուռը՝ Յագկերտը, հակառակ իւր երգման, բանդարկեց նրանց բոլորին, իսկ կաթողիկոսին, Ղևոնդին և միւս հոգևորականներին սաստիկ տանջանքների ենթարկելով՝ սպանել տուեց:

Մի օր կարգաւորուած զօրքով հայերն արշաւեցին Պարսկաստանի վրայ և զարկեցին իւր զօրքով իւր զօրքին:

ՅԻՆԳԵՐՐՈՐԴ ԲԱԺԻՆ

Ը. ԱՌԱՆՆԵՐ

52. ԱՔԱՂԱՂ ԵՒ ՄԱՐԳԱՐԻՏ

Մի աքաղաղ, քրքրելով աղբի գէղը,
 Անսպասելի մի մարգարիտ գտաւ մէջը.
 Դառնայ իւր զիւտին, ինչ ասէ, զիտէք.
 — Հը՛, ինչպէս անպէտք, փուշ բան, նայեցէք,
 Ո՛րքան անխելք են ու թեթև մարդիկ,
 Մեծ զին են տալիս այս բանին մանրիկ.
 Թէ որ կուզէք, ասեմ ես ձեզ ճշմարիտը, —
 Մի հատ գարին լաւ է՝ քան այս մարգարիտը:
 Իրաւ, գարին տեսրով չէ,
 Բայց փոր կը կշտացէ:

53. ԿԱՐԱՊՐ, ՁՈՒԿԸ ԵՒ ԽԵՉԱՓԱՐԸ

Մի օր կարապը, ձուկն ու խեչափար,
 Չգիտեմ, ինչպէս որ գտան իրար.
 Մի բեռնաբարձ սայլ տանել կուզէին,
 Երեքը մէկէն լծուեցան սայլին,

Երեքն էլ արին-քրտինք են մտնում,
 Սակայն իւր տեղից սայլը չի շարժում:
 — Ձարմանք, — ասում են նրանք մէկ-մէկու. —

Չգիտենք ինչո՞ւ

Չենք կարողանում շարժել այս սայլը.
 Ոչ ճամպան է վատ, ոչ ծանր բեռը»:

Հապա չես ասում՝

Կարապը միշտ գէպի վեր էր քաշում,
 Խեչափարը յետույետ,
 Ձուկն իւր կողմից գէպի գետ:

Ծուռն ո՞վ էր, կամ թէ ո՞ւմն էր իրաւունք, —
 Այդ թողունք.

Բայց բանն այս է որ՝

Հէնց մինչև այսօր

Սայլն այնտեղ է բեռնովը, —

Այսպէս կ'ասէ Կրիլովը:

54. ՀՈՎԻԻ ԵՒ ՄՈԾԱԿ

Հովուի մէկը, յոյսը զրաժ շներուն,
 Ստուերի մէջ հանգիստ անուշ քնեցաւ.
 Մի օձ, պարկած թփերի մէջ գալարուն,
 Տեսաւ հեռուից, ծածուկ սողաց, մօտ եկաւ.

Թոյնը բերնի մէջ լցրել էր,

Քիչ էր մնում խայթէր, կըծէր, մեռցնէր:

Մոծակը այս որ տեսաւ,

Խղճաց վրան, թուա-հասաւ,

Բոլոր ոչ ժովը կծեց,

Հովուին քնից զարթեցրեց:

Հովին ելաւ, օձին սպանեց,
 Բայց զբանից առաջ՝ կէս քուն,
 Կէս արթուն,
 Խեղճ մոծակին էլ զարկեց, արորեց:

55. ԳԻԻՂԱՅԻՆ ԵՒ ՕՁԸ

Մի օր օձը սողալով
 Մի գիւղացու մօտ եկաւ.
 Եւ անուշիկ իւր լեզուով
 Այսպէս խօսիլ սկսաւ.

— Բարի զրացի, ապրենք եղբօր պէս.
 Էլ պէտք չէ ինձնից զգուշութիւն անես.
 Գու էլ կրտեսնես,
 Որ փոխուել եմ ես.

Բնաւ առաջուայ խարդախ օձը չեմ.
 Գարնան սկզբից կաշիս փոխել եմ:

Բայց զիւղացին օձի խօսքին չհաւտաց,
 Առաւ ձեռքին հաստ մահակն ու ասաց.

— Թէպէտ քո կաշիդ նոր է,
 Բայց սիրտդ միևնոյնն է:

Եւ մէկ հարուածով գլորեց գետին
 Խարդախ զրացու անկենդան մարմին:

56. ՀԱՅԵԼԻ ԵՒ ԿԱՊԻԿ

Հայելու մէջ կապիկն իրան տեսնելով,
 Խիթեց արջին շատ կամացուկ թաթիկով.

— Քեռի, ասաց, նայիր դու այս անճոռնուն,
 Ինչ խաղուն դունչ, ինչ կնճիռներ կան երեսին.
 Ես անպատճառ սրտի ցաւից կըմեռնէի,
 Թէ որ մի քիչ զրա նման լինէի.
 Բայց հաւատան, հինգ-վեց զրացի ես ճիշտ ունեմ
 Սրա նման ծամածուող. մի-մի համբեմ:

— Կապիկ եղբայր, ասաց արջը, զուր մի կրիր աշխատանք.
 Քան զրացիքդ այդպէս ծաղրես՝
 Լաւ չի լինիլ վրադ նայես:

Բայց մեր արջի այս խրատը չունեցաւ մի հետեանք:

57. ԿԱՊԻԿ ԵՒ ԱԿՆՈՅ

Կապիկի մէկը ծերացել, աչքի ոյժը պակասել էր,
 Բայց մարդկանցից լսել էր,
 Թէ այդ ցաւն էլ ունի ճար.

Ճարն էր՝ ակնոց դնել աչքին անպատճառ:
 Ուստի գնում, հինգ-վեց ակնոց է առնում,
 Այս ու այն կողմ պտըտում,

Մէկը առնում, գլխի վրայ է դնում,
 Յետոյ տանում պոչի վրայ հազցնում.

Հոտոտում է և լիզում է ապակին,

Բայց ակնոցից շահ չէ տեսնում իւր աչքին:

— Գետինն անցնի, գոռաց յանկարծ զայրագին.

Խենթ է, ով որ լսէ մարդկանց ասածին.

Ահա ինչ որ գովեստ արին ակնոցի,—

Սուտ է եղել. ես էլ, խենթս, հաւտացի:

Վշտացած կապիկն սրտի խոր ցաւով

Ակնոցը ուժգին տալիս է քարով

Եւ ջարդ ու փշուր
Անում՝ ինչպէս ջուր:

58. ԱՂՈՒԷՍ ԵՒ ԽԱՂՈՂ

Քաղցած աղուէսը՝ ինչ արաւ — չարաւ,

Մի այգի մտաւ.

Տեսնում է, որ խաղողները

Կուզ-կուզ կախուած են, փայլում.

Մեր սանամօր ո՛չ թէ միայն աչքերը,

Ատամներն էլ կրակ են առնում:

Կուզերն՝ որ ասես, իրարուց հասուն,

Մի-մի յակինթի նման սլօպղուն:

Ի՛նչ էր, գիտես, ցաւալին, —

Կուզերը խիստ բարձր էին:

Մեր խեղճ աղուէսը շատ աշխատեցաւ,

Յատկեց-ցատկոտեց, չորս կողմ ման եկաւ,

Մի ճար չգտաւ,

Մի կուզ էլ փրցնել անկարող եղաւ.

Աչքերը լաւ էին տեսնում,

Ատամները չէին հասնում.

Ամբողջ մի ժամ չարչարուեց,

Իզուր տեղը խիստ յոգնեց,

Թողեց-գնաց՝ ասելով:

— Էհ, ի՛նչ կայ, տեսքին նայես, նա վատ չէ,

Բայց զեռ չէ հասած, խակ ու կանաչ է.

Գիտեմ, բերանդ որ զրուեն,

Ատամներդ կըհարուեն:

59. ՀԵՏԱՔՐՔԻՐ

— Բարի եկար, հազար բարի, բարեկամ,

Ո՛ւր էիր, տեսնամ:

— Թանգարանիցն է գալս.

Չորս ժամ եղաւ ման գալս.

Ամեն մի կողմ պտրտեցի, պըտպըտացի,

Բոլորը տեսայ, ոչինչ չթողի:

Աշխարհումս ինչեր են եղեր,

Իրաւ՝ խելքից մտքից վեր:

Որ կողմ նայես, արմանք, դարմանք, հրաշալիք,

Որն էլ գիտես, մէկը միւսից զեղեցիկ.

Ի՛նչ գազաններ, ինչ թռչուններ,

Թիթեռնիկներ, բզկեղներ,

Ի՛նչ գատիկներ, ինչ կերպ ճանճեր,

Որքան ոսկի եղնակներ,

Որը կանաչ՝ զմբուխտի պէս,

Որը կարմիր՝ բուստի պէս.

Հապա մանրիկ բոտոտները, հաւատա՛,

Գնդասեղի գլխից էլ շատ փոքրը կայ:

— Հապա փղին ինչ ասիր,

Ի՛նչ ահագին վիթխարի.

Անշուշտ այնպէս կարծեցիր,

Թէ մի լեռն է սոսկալի:

— Միթէ փիղը այնտեղ էր:

— Այնտեղ էր. ինչ, չտեսար:

— Ափսո՛ս, ի՛նչ ասեմ, եղբայր,

Փիղն աչքովս չէ ընկել:

60. ԶՐՈՒԷԺ ԵՒ ԱՌՈՒԱԿ

Լեռան տակից մի աղբիւրիկ կը վազէր,
Բայց ջուրն այնքան նուազ էր,
Որ անցնող-զարձողի աչքին հազիւ կերեար.
Միայն թէ շատ անուանի էր նրա ջուրն անողջարար:

Աղբիւրի մօտի բարձր ժայռերից
Փրփրած, կատաղի մի ջրվէժ կիջնէր.
Սա հպարտ-հպարտ՝ գոռմամբ անազին
Ասաց անուակին.

— Տես, ինչ կասեմ քեզ.
Գու խեղճ ջրիկ ես,
Բայց ինչո՞ւ այնքան
Քեզ հիւրեր կը գան:

Ինձ մօտ թէ գան, իրան ասած՝ զարմանք չէ.
Հիանալի մի տեսք ունիմ, աննման.
Ասա՛, տեսնեմ, քո յատկութիւնդ ինչ է,
Ինչո՞ւ մարդիկ միշտ գունդագունդ քեզ կը գան:

Առուակն ասաց խպնելով՝
Հեզիկ ու քաղցը ձայնով.
— Գիտես ինչու.
Բժշկուելու:

61. ԱՌԻԻԾԻ ՈՐՍՈՐԳՈՒԹԻԻՆԸ

Առիւծն ու շուն, գայլն ու աղուէս
Իրար հետ ապրում էին եղբօր պէս.
Միմեանց ազնիւ խօսք են տալիս,
Մէկտեղ լինել միշտ որսալիս.

Ինչ որ բնկնի ձեռքերին,
Հաւասար անեն փայ-բաժին:
Չգիտեմ՝ ինչ կերպով
Կամ թէ ինչ հնարքով,

Առաջ աղուէսը եզնիկ է որսում.
Իսկոյն այդ մասին բոլորին յայտնում,
Որ գան, բաժանեն այդ ընտիր որսը,
Չորս բաժին անեն և առնեն չորսը:
Եկան ամենքը. Առիւծն էլ եկաւ
Ու այսպէս խօսեց. — «Բերէ՞ք՝ ես բաժնեմ.
Մենք չորս ենք, եղբայրք, չոր կտոր կանեմ:
Ահա նայեցէք. այս է իմ բաժին,
Ինչպէս խօսք դրած էինք մեր միջին.
Այս փայն էլ իմն է, զի ես առիւծ եմ.
Սա էլ՝ որ ձեր մէջ ուժեղը ես եմ.
Իսկ սա, — թող մէկն ապա թաթը մեկնէ,
Տես, թէ իւր գլխին ինչ ձիւն կը բերէ»:

62. ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԵՒ ՄՂԱԿ

Գեղջուկ ծերուկն, իւր մշակը հետն առած,
Իրիկուան դէմ տուն էր դառնում դաշտերից.
Մի արջ ելաւ ծերի դիմացը յանկարծ,
Երբ անցնում էր մութ անտառի նա միջից:
Ծերուկն էլ «ճճ—վնյ» կանչելը չկարաց,
Արջը նրան տակը կոխեց ու գոռաց.
Նստեց վրան, շուռ-մուռ տուեց, քաշքշեց,
Ամեն կողմից զարհուրելի կծոտեց.
Խեղճ ծերուկի բանը վատ էր, ինչ անէր.
— Մրտօ, եղբայր, հասիր, հասիր, կանչում էր:

Մրտօն կացինը ձեռքին
 Կայծակի պէս մօտ վազեց,
 Արջի գլխին մոլեգին
 Կացնի բերնով հարուածեց,
 Եւ երկաթէ եղանը
 Կռնատակից ներս ցցեց,
 Ու անոեկի գազանի
 Թորքն ու սիրտը խոցոտեց:
 Արջը ոռնաց ու վայր ընկաւ կիսամեռ,
 Արիւնի մէջ տապալիւով՝ հեծում էր,
 Փորձանքը անցաւ,
 Ծերուկն ոտք ելաւ
 Ու խեղճ Մրտօյին
 Քրֆրեկ սկսաւ:
 Մեր քաջ Մրտօն ապշեցաւ,
 Գարձաւ ծերուկին առաւ,
 — Ինչո՞ւ ես քրֆրում դու ինձ, մահտեսի:
 — Ինչու եմ քրֆրում, այ յիմար քեզի:
 Իմ սիրտս այրում է, դու ուրախացիր:
 Չես տեսնում, — արջի մորթը փշացրիր:

63. ԲԱՋԷՆ ԵՒ ԱՂԱԻՆԻՆ

Գիշատիչ բազէն իւր սուր ճանկերում
 Բռնած աղաւնտն, պատառտում էր:
 — Հը՛մ, ճանկս ընկար. գուր ես աշխատում
 Պրծնել իմ ձեռքից, գուր այդ հնարքներ:
 Խարերայք, ես ձեզ լաւ եմ ճանաչում,
 Հայհոյիչներ էք, խորամանկ օձեր,
 Ձեր ցեղը միշտ մեր արիւնն է խմում,

Գուր էք մշտական մեր թշնամիներ:
 Բայց կան աստուածներ վրէժխնդրութան.
 Նրանք ամենքին կանեն դատաստան:
 — Ա՛խ, ո՞ւր էր՝ թէ այդպէս լինէր, —
 Այդ հէնց իմ սրտի ուզածն էր, —
 Հազիւ հառաչեց աղաւնին մարած,
 Սուր-սուր ճանկերում սաստիկ ճնշուած:
 — Ինչպէս, ինչպէս, այդ ինչ ասացիր,
 Ա՛յ դու անհաւատ, մի մէկ էլ կրկնիր: —
 Գու չես հաւատում, հա՛, աստուածներին,
 Նախախնամութեան այն հզօր ոյժին:
 Է՛հ, ուզում էի ազատել ես քեզ,
 Բայց չէ, տեսնում եմ, որ արժանի չես,
 Գէ՛հ մեռիր. գուր է, գուր քո փրկութիւն.
 Անաստուածներին չկայ թողութիւն:

64. ԸՊՈՒՌՆ ՈՒ ՄՐՋԻՆԵԸ

Ցատրրտան ու շատղրուց ճպուռը
 Զրոճրուարով անցուց ամբողջ ամառը,
 Այնպէս որ՝ ինքն էլ զրեթէ չիմացաւ,
 Թէ ձմեռը յանկարծ ինչպէս վրայ հասաւ:
 Գեղնեցան ու թօշնեցան դալարագեղ դաշտերը.
 Ո՛ւր մնացին ամառուան տաք ու պայծառ օրերը,
 Երբ ամեն մի տերեւի ներքիկի,
 Պատրաստ էր ճպուռի թէ հաց, թէ բարձիկ:
 Վաղուց անցան-զնացին այն բաները.
 Ցուրտը կոխեց, սովը մեկնեց ճանկերը.
 Լռիկ նստեց ճպուռը, ձայն չէր հանում,

Քաղցած փորին երգն էր միայն պակասում:
 Խեղճը նեղն ընկած՝ հողին բերանը,
 Սողալով գնաց մրջիւնի տունը:
 — Սանամայր, ասաց, սիրուն զրացիս,
 Չեռքից մի թողնիլ ինձ նեղ օրերիս.
 Մի ճար, մի ճարակ, քաղցած չմեռնեմ.
 Մինչև որ գարնան օրերին հասնեմ,
 Փոքրիկ մի ապրուստ, տաքիկ մի տեղ տուր:
 — Ջարմանք չէ միթէ, կնքամայր, իմ քոյր,—
 Ասաց մրջիւնիկն,— ինչ է պատճառը,
 Ի՞նչ արիւր հապա բոլոր ամառը:
 — Ա՛խ, հողիս, ասաց, միջոց ունէի,
 Ես ամբողջ օրը խաղ կանչելու հետ էի.
 Պարտէզներում, այգիներում անդադար քէֆ կանէի,
 Այնպէս որ մինչև հիմա դեռ գլուխս կը պտրտի:
 — Ա՛, ուրեմն դու... — Ես ամառն ի բուն
 Խաղեր կանչեցի մէկ-մէկից սիրուն:
 — Խաղ կանչեցիր, հա՛, այդ էլ վատ բան չէ.
 Ուրեմն այժմ էլ պարէ ու ցատքէ:

65. ԳԱՌՆ ՈՒ ԳԱՅԼԸ

Գառնուկի մէկը, ամառուայ տաք օրին,
 Մի առուակի մօտ կերթայ, որ ջուր խմէ.
 Բայց ինչ կասես, գլխին եկած փորձանքին.
 Նոյն տեղերից դիմացը մի գայլ կելնէ:
 «Ի՞նչ լաւ որս գտայ», մտքում ասելով
 Գառնուկի վրայ գնաց մըռռալով:
 Եւ օրինաւոր ձև տալ ուզելով անօրէն գործին,
 Կանչում է վերից.— Այդ ինչ լըբութիւն, ինչ յանդգնութիւն,

Որ գաս իմ ջուրս քո պիղծ դնչովդ այդպէս պղտորես:
 Նայիր, ինչ արիւր,— բոլոր ցեխ, աւազ. ինչպէս խմեմ ես:
 Հիմա չար գլուխդ կը ջախջախես
 Եւ ոսկորներդ իրար կանցընեմ:
 — Ամա՛ն, ազն, ծառադ եմ,
 Թէ հրաման տաք՝ միայն այսքանը կասեմ,
 Որ ձեր գերազանցութեան կանգնած տեղից հարիւր քայլ
 Ցած եմ կանգնած ողորմելիս. գուր տեղը միք նեղանալ.
 Ի՞նչպէս կարող եմ պղտորել ձեր ջուրը:
 — Ուրեմն սո՛ւտ եմ խօսում ես. տեսա՛ր կերած ապուրը.
 Հապա գուցէ միտդ չէ, հերու չէ՝ մէկէլ տարի
 Դու կրկին այս տեղերում ինչ քիւֆիւր արիւր ինձի.
 Թէ որ դու մոռացել ես,
 Ես չեմ մոռացած դեռ, գիտես:
 — Գլխիդ մատաղ, ծառադ եմ,
 Հազիւ մի տարուայ լինեմ,—
 Ասաց գառը վարմանալով: Նա դարձաւ՝
 — Թէ դու չէիր եղբայրդ էր: — Եղբայր չունիմ ես, ասաւ:
 — Տօ՛, անիրաւ, թէ նա քո եղբայրդ չէր,
 Դէհ, ո՛վ գիտէ, սանահէրդ կամ խնամիդ էր.
 Վերջապէս, ինչ ես երկարացնում,
 Ով էլ լինի, ձեզնից մէկն էր, ես չեմ իմանում:
 Դուք ամենքդ էլ, այն անպիտաններ,
 Ոչխարներ, շներ ու չար հովիւներ,
 Անիծից արմատք, ինձ թշնամի էք,
 Չեռներիցդ գայ, արիւնս կը խմէք:
 Ես էլ ոխս քեզնից հանեմ, որ սիրտս քիչ հովցնեմ:
 — Վայ ինձ, յանցանքս ինչ է, ազն, ինչ անեմ:
 — Չայնդ կտրիր, փուչ կենդանի,

Հիմա նստեմ յանցանքներդ համբեմ պիտի.
 Քո յանցանքիդ մէկը որն է՝ զխոնավ կուզես.
 Այս է անս, որ քէֆս կուզէ ուտել, լափել քեզ:
 Այս ասաց ու խեղճ գառնուկին քաշեց-տարաւ,
 Անտառի մէջ պատանոտեց ու կերաւ:

66. ԷՋՆ ՈՒ ԳԻՒՂԱՅԻՆ

Գիւղացու մէկը մի պարտէզ ունէր,
 2գիտէր ինչպէս պահէր, պահպանէր
 Անիրաւ ազգաններից
 Ու սրիկայ ճնճղուկներից:
 Մի էշ բռնեց
 Վարձը կտրեց,
 Դրեց նրան պահապան իւր պարտէզին:
 Ճիշտը ասած՝ խօսք չկար խեղճ իշուկին.
 Կաշառ ուտել, գողնալ, զրկել դուռ-զբացի,
 Քան լիցի.
 Տիրոջը մի տերևի չափ երբէք մնաս չէր տուած,
 Թռչուններին բան կերցնել— այդպիսի բան չէր արած:
 Բայց արի տես, որ գիւղացին
 Իւր պարտիցից շահ չունեցաւ այն տարին:
 Գիտէր ինչու. բարի էշը՝
 2գիտենալով գործի լաւն ու գէշը,
 Թռչունների յետևից վազվզելով անդադար,
 Կոխոտել էր պարտիցի բոլոր բաներ իշաբար,
 Այնպէս որ չէր մնացել ամենևին բոյս զալար,
 Ո՛չ կաղամբ և ո՛չ բանջար:

Մարդը տեսաւ, որ զուրկ մնաց տարուայ բոլոր արդիւնքից,
 Փայտը առաւ, ոխը հանեց տխմար իշու կոնակից:
 Դրացիներն որ տեսան, ամենքն էլ՝ «Օ՛խ, ծխ, ասին,
 Արժանի էր իշուկը այդ ծեծին ու պատահասին.
 Նրա խելքի բանն էր այդպիսի մեծ պաշտօնը,
 Բեռ կրել տիրոջ տունը,— այդ է նրա փէշակը:

67. Ս Ո Խ Ա Կ Ն Ե Ր

Մի ճարպիկ թռչնորս՝ գարնան օրերում՝
 Անտառների մէջ սոխակ էր որսում:
 Խեղճ սոխակները, վանդակում փակուած,
 Ճուռոզում էին, ճարները կտրած.
 Թէև, իհարկէ, նրանք կուզէին,
 Որ անտառներում ազատ ման գային.
 Բանդում փակուածը ինչ սիրտ կունենայ,
 Որ զեռ երգի էլ, կամ գուարճանայ:
 Բայց էլ ինչ անէին,
 Որ գոնէ չերգէին
 Եւ իրանց սև օրը
 Միասին չողբային:
 Նրանցից միայն մէկը չէր երգում.
 Նա իւր սիրելու կարօտն էր քաշում:
 Արտասուաթոր աչքերով
 Նա դաշտերին էր նայում,
 Գիշեր-ցերեկ տանջուելով՝
 Ընկերուհուն էր յիշում:
 Իւր ընկերուհուց խեղճը անջատուած՝
 Հալում, մաշում էր, վանդակում փակուած:

Անբաղդ սոխակը վերջը մտածեց.

— Այսպէս չի լինիլ, — ինքն իրան ասեց. —

Անխելք մարդիկն են շարունակ տխրում,

Իսկ խելօքները հնար են փնտրում,

Որ դժբաղդութեան

Մի կերպով վերջ տան:

Կարծեմ ես ինքս էլ, եթէ աշխատեմ,

Իմ թշուառութեան մի ճար կըզտնեմ.

Մեզ խօսմ չեն բռնել, որ մեր միսն ուտեն,

Այլ որ մենք երգենք, իրանք էլ լսեն:

Մեր այս պարօնը, ինչպէս կերևի,

Երգեր լսելու սաստիկ սէր ունի.

Եթէ իմ ձայնով ես սրան դիւր գամ,

Փոխարէնն անշուշտ պարգև կըստանամ

Եւ նա վերջ կըտայ իմ ստրկութեան:

Այսպէս սիրտ տուեց սոխակն ինքն իրան

Եւ ոգևորուեց,

Երգել սկսեց.

Իւր անուշ ձայնով,

Սիրուն երգերով

Նա իւր պարօնին զմայլեցրեց:

Պարօնն էլ միայն նրան հաւանեց

Եւ լաւ խնամեց,

Իսկ միւսներին —

Վատ երգողներին

Իսկոյն արձակեց:

Եւ այնուհետեւ մեր խեղճ սոխակին

Աւելի ամուր ու պինդ փակեցին:

68. ԷՋՆ ՈՒ ՍՈՒԱԿԸ

Բացուել էր դարուն, սար ու ձոր ծաղկել,

Անոյշ հոտն ու հովը ամեն տեղ բռնել.

Ամեն աշխարհից, հեռու տեղերից

Փախած թռչուններն իրանց բներից

Եկան ողջունել զալուստը զարնան՝

Մայր ու ձագ նստած թփերի վրան:

Պարկեշտ սոխակն էլ իւր այրուած սրտի,

Իւր սիրուն վարդի սէրն ու իւր մտքի

Կարօտն ու աշխոյժ բերան բերելով,

Խոր ձորում նստած, վշտերը լալով՝

Նայում էր ջրին, իւր վարդի թփին,

Սպասում էր, որ բացուի սիրելին:

Բայց վարդն անիրաւ մնացել էր փակ,

Սոխակի սիրտը դարձել էր կրակ:

Այդ դառն ընկերն սատանի քամին

Ո՛րտեղից հանեց մեր կորած իշին.

Քունն էր հատել, թէ կերը պակսել,

Գայլն էր յետ ածել, թէ տէրը գնքսել, —

Ականջները խլշած,

Սարն ի վեր ընկած՝

Վազեց ու հասաւ, զունչը վրայ բերեց,

Անմեղ վարդի թուփն ու կոկոնն բռնեց,

Փշրեց ու ջարդեց, արաւ կտոր-կտոր

Ու ինքն վայր ի ձոր

Գլուխն առաւ-գնաց:

Սոխակն այս բանը որ տեսաւ,

Եկաւ,

Վարդի վրայ կանգնեց,

Իւր սուգն սկսեց.

— Աննաման իմ վարդ, ցանկալի հոգոյս,

Սրտիս բերկրանքի ապաւէն ու յոյս.

Ինչի դառն օրհաս հանեց քեզ աշխարհ,

Երբ ոչ ոք գինդ պէտք է չիմանար:

Երկինքն է տեղդ, ինչի ես մնում

Իշի կերակուր այս փշի միջում.

Քանի փուշ ու էշ երկրից չեն պակաս,

Մտածում եմ, որ անտէր կըմնաս.

Կամ այլեր դու ինձ, որ մի օր պրծնեմ,

Կամ թե սու, թռչեմք, երեսիդ մեռնեմ:

— Ի՞մ սիրուն սոխակ, մի այդքան ցաւիր,

Կոյց մեր միջումը, քո վարդը գովիր:

Էշն աղբի մէջ է առել իւր ծնունդ,

Նրա հոտովն էլ առնում է սնունդ.

Քեզ ծառ ու ծաղիկ, քեզ վարդ, մանուշակ

Պարզեւել է Տէրն, իմ ազնիւ սոխակ:

69. ԷՋՆ ՈՒ ՍՈՒՍԱԿ

Իշուկը մի սոխակ տեսաւ:

— Մէկ ինձ նայիր, նրան ասաւ.

Ասում են՝ դու լաւ ես երգում,

Բայց չգիտեմ, զորդ են ասում:

Ես ականջներ ունիմ լայն-լայն,

Լաւ եմ լսում ամեն մի ձայն.

Բայց քո երգը ես չեմ լսած,

Թէև լսել շատ եմ ուզած:

Այս լաւ եղաւ, որ քեզ գտայ,

Դէ, մէկ երգիր, մէկ բըրբըւն,

Տեսնեմ՝ ուղիդ լաւ ես երգում,

Թէ իգուր են այդքան գովում:

Անմեզ սոխակը նազ չարաւ,

Սիրուն կտուցը բաց արաւ,

Ուզեց ցոյց տալ աւանակին,

Որ գուր չեն գովում սոխակին:

Չայնը լարեց ու սկսեց...

Սոխակի ձայն, ինչեք չասեց.—

Մէկ խօսում էր ու մէկ երգում,

Չազար խաղով խաղացնում.

Մէկ գայլայլում, զըլզըլցնում,

Մէկ գեղգեղում, կըլկըլցնում,

Այնպէս շվւում, սընգում էր,

Որ սար ու ձոր զըվզըվում էր.

Լեռ բարերն էլ դարձրին ուշ,

Այնքան քաղցր էր, այնքան անուշ.

Ամեն մի շունչ և արարած

Լսում էր լուռ՝ ապուշ կտրած:

Քամին կտրեց իւր վըզըցը,

Աղբիւրն իրա քըշքըշոցը.

Ո՛չ մի տերև չէր սըլսըլում,

Ո՛չ մի թռչուն չէր ծըլվըլում:

Տաւարներն էլ չարածեցին,

Այլ նստեցան, ականջ դրին.

Տաւարածն էլ՝ շունչը քաշած՝

Սոխակին էր լսում ապշած:

Անմեզ ժպտը բերանին,

Չեռքով էր անում ընկերին:

Վերջապէս սոխակը լոեց,
 Իշի վճռին ականջ դրեց.
 — Է՛հ, էշն ասաց, վատ չես երգում,
 Լաւ ես ծփում, ծրվժըվում.
 Բայց ես շատ եմ ափսոսում քեզ,
 Որ չես երգում արլորի պէս:
 Եթէ մեր արլորին տեսնես,
 Նրա երգին ականջ դնես,
 Այնուհետեւ նրա նման
 Դու էլ կերգես շատ անման:
 Այս վճիւրը որ իմացաւ,
 Մեր սոխակը շատ նեղացաւ.
 Նա չգիտէր, որ իւր դիմաց
 Մի անճաշակ էշ էր կանգնած.
 Թեին խփեց, թուա-գնաց
 Գէպ աշխարհն երանելիաց:

Բ. ԲԱՆԱՍՏԵՂԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

70. ՍՌԱԻՕՏ

Գիշերն անցաւ. առաւօտեան
 Մէզը փռուեց դաշտի վրայ.
 Զուտով արտոյտն էլ վաղորդեան
 Աւետիքը պիտի տայ.
 «Արշալոյսը բացուեցաւ,
 «Քնած երկիրն արթնացաւ»:

Դեռ նիրհում են դաշտ ու անտառ,
 Բայց գեփիւռը արտերին
 Գուրգուրալով երգ սիրաւ՛առ՝
 Զշնչում է մեղմագին՝
 «Արշալոյսը բացուեցաւ,
 «Համ-արարած արթնացաւ»:

71. Ն Ա Ի

Հանդարտ ծփում է կապոյտ ովկիան,
 Գոռոզ ալիքներ չեն խառնում նրան.
 Ահա տես, հեռում մի նաւ գեղեցիկ
 Ովկիանի վրայ սահում է մեղմիկ:

Յանկարծ կատաղի մրրիկ բարձրացաւ
 Եւ ովկիանը տակն ու վեր եղաւ.
 Սարսափեց նաւը. և չար ալիքը
 Նետեց նրան բարձր, գէպի երկինքը:

Դարձեալ ցած ընկաւ. ջրերի ուժգին
 Փրփրան ալիքներ նրան ծածկեցին.

Ովկիանը նորից զուրս ձգեց նրան
Իւր ալիքների միջից փրփրան:

Մոնչում է սաստիկ կատաղի ովկիան,
Նաւը խողացնում տաշեղի նման.
Նաւահանդիստը հեռու չէր նրանից
Եւ նաւն իւր ոյժը ժողովեց նորից:

Նա ճեղքեց ալիքը, առաջ սլացաւ
Եւ նաւահանդիստը յաղթութեամբ հասաւ:

72. Ա Լ Ի Ք

Քամին փչեց հիւսիսից,
Ծովի ջուրը խռովեց.
Փրփուր-փրփուր ալիքներ
Միմեանց յետքից զլորեց:

Գլորում են գոռալով,
Քերում աւազ, խիճ ու քար.
Այստեղ խոտն է կոանում,
Այնտեղ մացառ, թուփ ու ծառ:

Նրա փրփրած ալեաց մէջ
Տատանում են նաւ, նաւակ.
Մերթ լեռնացած բարձրանում
Եւ մերթ իջնում խոր յատակ:

Բայց տես այն ժայռ սեպացած,
Որ կանգնած է քո դիմաց.
Ինչպէս հսլարտ նայում է
Ծովի ահեղ այդ ալեաց:

Նրան ծեծում են ալիք,
Ջարդում, փշրում, յետ փախչում,
Իսկ նա հանդիստ կանգնած է,
Նրան ոչինչ չէ շարժում:

73. ԳՈՒԹԱՆԻ ԵՐԳ

Արի, գութան, վարի, գութան,
Օրն եկել է, ճաշ դառել:

Առը շուռ տուր, խոփիդ զուրպան,
«Օրհնեալ է Աստուած. հօրովէլ:

Քաշիր, եզր, ուսիդ մատաղ,
Քաշիր, քաշենք, վար անենք.
Ճիպտին արա՛, քշիր, հօտաղ,
Մեր սև օրին ճար անենք:

Պարտքատէրը գանգատ գնաց,
Քեօ խվէն կրգայ՝ կրծեծի.
Տէրտէրն օրհնեց անվարձ մնաց,
Կըբարկանայ՝ կանիծի:

Ղէհ քաշեցէք, ղէհ, քշեցէք,
Է՛լ մեր դառը քրտինքը.
Չարչարուեցէք, աշխատեցէք,—
Ողորմած է երկինքը:

Արի, գութան, վարի, գութան,
Օրն եկել է, ճաշ դառել.
Առը շուռ տուր, խոփիդ զուրպան,
Օրհնեալ է Աստուած. հօրովէլ...

74. ԵՐԿՐԱԳՈՐԾ

Ո՛հ, երկրագործ, երկրագործ,
Որքան սիրուն է քո գործ:

Արևը չելած՝ մաճն է քո ձեռքիդ,
Եօթ գոյզ եզ, գոմէշ լծած գութանիդ,
Ծրում ես, պատում գու կոշտ ու խոպան,
Լեռներ ու ձորեր, հանդ ու անգաստան:
Ցանում ես ցորեն, կորեկ ու դարի,

Քամբակ ու բրինձ ամենայն տարի:
 Ծլում են, ծաղկում ճակտիդ քրտինքով
 Քո վարած դաշտեր, որ լի էր փշով:
 Անցնում է գարուն: Ոսկեգօծ հասկեր
 Լցում, ծածկում են քո սիրուն արտեր.
 Քամին փչում է, արտը տատանում,
 Կարծես նոր հարս է, հօրանց է գնում:
 Ո՛հ, երկրագործ, երկրագործ,
 Որքան սիրուն է քո գործ:

Հասնում է ամառ: Մանգաղը ձեռքիդ
 Հնձում ես, հնձում, խուրձեր կապտում.
 Խուրձերը բարդ-բարդ՝ սայլով ու ձիով
 Կրում ես, տանում, կալը հասցնում:
 Այնտեղ կախում ես, թեղում ու քամում,
 Մաքուր ցորենը քո տունը կրում,
 Իսկ շոր դարմանը անասնոց համար
 Զմեռուան պաշար՝ մարազը լցնում:
 Եւ երբ փչում է դառնաշունչ ձմեռ,
 Խրճիթում նստած՝ քո խոփն ես սրում,
 Սաքրում, պատրաստում արօր ու գութան
 Եւ գարնան գալուն նորից սպասում:
 Ո՛հ, երկրագործ, երկրագործ,
 Որքան սիրուն է քո գործ:

75. Ա Մ Պ Ե Ր

Հայոց երկնքով ամպեր են վազում
 Խիստ քամու ձեռքից.

Սև-սև ամպերը սարերի նման
 Անցնում արտերից:
 «Կացէք, այ ամպեր, ինչո՞ւ էք փախչում,
 «Անձրև չէք թափում.
 «Մեր ծառաւ արտեր օրեր են համրում,
 «Ու ձեզ սպասում:
 «Քամի՛, դու քամի՛, խղճա՛ արտերին,
 «Թո՛ղ այդ ամպերին,
 «Կանգնեն ու թափեն անձրևի շիթեր,
 «Ջրեն մեր արտեր»:
 Քամին հանդարտուեց, մեղմ անձրև թափուեց,
 Արտերը ջրեց.
 Արտը բարձրացաւ, ցօղուն արձակեց
 Ու հասկեր բռնեց:
 Գիւղացին գնաց, տեսաւ ու խնդաց,
 Խնդաց ու ասաց.
 «Փնօք Քեզ, ո՞վ Աստուած, որ տուիր մեզ հաց,
 «Չենք մնալ քաղցած»:

76. ԳԱՐՆԱՆ ԱՆՁՐԵԻ

Ե՛կ, գարնան անձրև, թափուի՛ր յորդառատ
 Ցրտացած երկրի սառ կրճքի վրայ.
 Թո՛ղ նորից երկիրն շունչ քաշէ ազատ,
 Թո՛ղ նրա կրճքին ջերմ կեանքը եռայ:

Երկնք նա տանջուեց դառնաշունչ ձմրան
 Ցուրտ կապանքներում, քեզ սպասելով.
 Նա շատ համբերեց, կենսատու գարնան
 Քաղցր կարօտը ջերմ փայփայելով:

Թափուիք, այ անձրև, իբրև մարգարիտ,
 Ինչպէս երկնառաք ցօղը կենսաբեր,
 Ոռոզիք դաշտեր, անտառ ու հովիտ,
 Կանաչով պատիր լեռներ ու ձորեր:

Թող յորդանալով աղբիւր ու գետակ
 Սառցէ շղթաներ անահ խորտակեն,
 Դուրս գան ափերից, վազեն համարձակ,
 Ազատ խոխոջան, ազատ կարկաչեն:

Թող քեզ լոյս-արև ժպտայ սիրավառ
 Եւ՝ որպէս երկնից հաշտութեան նշան՝
 Քո կաթիլներում փայլուն ու պայծառ
 Նա սիրով կապէ կարմիր ծիածան...

Ե՛կ, գարնան անձրև, թափուիք յորդառատ,
 Ցրտացած երկրի սառ կրծքի վրայ,
 Թող նորից երկիրն շունչ քաշէ ազատ,
 Թող նրա կրծքին ջերմ կեանքը եռայ:

77. ԱՄԱՌՆԱՅԻՆ ԳԻՉԵՐԸ ԳԻՒՂՈՒՄ

Լուսնկայ գիշեր, երկինքը պայծառ,
 Անհամար աստղեր փայլփլում են վառ:
 Քնած է արդէն հայի հին գիւղը,
 Մթնած ու լուռ է գիւղացու խուղը:
 Միայն աղմկում է այս լուռութիւնը
 Գիւղացու սայլի խուլ ճռնչիւնը.
 Եւ նրա գլխին կանգնած գիւղացին
 Հօրովէլ է երգում, հանգիստ է հոգին:

78. ԱՌԱԻՑԵԱՆ ԵՐԳ

Այ մարդ, այսօր շատ քնեցար, ննջեցիր,
 Առաւօտեան հով ժամանակն անցուցիր.
 Արեգակը ծովի ծայրէն ծագեցաւ,
 Ջերմութիւնը ձորն ու դաշտը փռուեցաւ:

Ընկերներդ վաղ արտերը գնացին,
 Ցորեն, գարի գերանդիով հնձեցին,
 Խուրձ կապիցին, բարդ բարդեցին դաշտումը,
 Նստան հանգչիլ կաղնիների հովումը:

Այ մարդ, վեր կաց, սառը ջրով լուացուիք,
 Գօտիդ կապէ, գերանդիդ ան, դաշտ հասիր.
 Քանի հով է՝ հունձդ արա՛ արտումը,
 Հունձդ հնձէ՛, մի ծուլանար գործումը:

Խուրձդ կապէ, բարդդ բարդէ, տուն արի,
 Հանգստացիր, երբ քո հունձդ կատարի.
 Բեր գերանդիդ, կախէ պատէն քո տանը,
 Ես իրիկուան կը պատրաստեմ սեղանը:

Այ մարդ, հերիք ինչ որ այսօր քնեցար,
 Աչքդ մէկ բաց, տես՝ թէ որչափ ուշացար,
 Մեր դրացին վաղուց անց կացաւ կամուրջէն,
 Վաղ լուել է մեր գգիւրը ձայնելէն:

Ի՛նչ ես պառկել, ինչ ես քնել, սիրական,
 Արեգական շողը հասաւ մեր դռան.
 Մի ծուլանար, ժամանակդ խնայէ,
 Այն պիտի մեզ բոլոր ձմեռը կերակրէ:

79. ԳԻԻՂՈՒՄ

Գիւղից վերև, ճամպի վրայ,
 Տերևախիտ մի ծառ կայ.
 Անտառիցը նա զատուած,
 Մարդու կայնից ազատուած՝
 Դեռ կանգնած է,—և շողին
 Հով է տալիս մշակին:
 Իսկ նրանից ոչ հեռու
 Մի լեռնային պարզ առու՝
 Դուրս գալով մութ ծմակից,
 Խոխոջում է փրփրալից:
 Սակայն նա չէ շատ խորին.
 Այն առուակում, կէսօրին,
 Երբ որ տապից նեղանում,
 Գնում էինք, լողանում,
 Խաղում էինք, վազվզում
 Գոյն-գոյն մանրիկ աւազում:
 Եւ մեր ճիշը մանկական՝
 Միանալով մի առ ժամ
 Այն վտակի աղմուկին՝
 Խաղաղ, հանդիստ հովիտին
 Կենդանութիւն էր տալիս:
 Ա՛խ, որքան էր դիւր գալիս,
 Երբ տկլոր խումբը մեր
 Աղաղակով վազում էր
 Թիթեռնիկի յետևից,
 Որ թռչում էր թփերից.
 Եւ միշտ յոգնած ժամանակ
 Հանգչում էինք ծառի տակ...

80. ԳԻԻՂԻ ԺԱՄԸ

Տան-դօ, տան-դօ... Նազըն, վեր կայ,
 Արևն արդէն մայր է մտնում.
 Տես, Խաթունն էլ՝ գործը պրծած՝
 Փողոցումն է, ժամ է գնում:

Ժամը տուին,—տան-դօ, տան-դօ.

Տէր, փառքդ շատ,—տան-դօ, տան-դօ.

Ջուտով նախիրն հանդից կըզայ.
 Գնանք, որ էլի շուտ յետ գանք,
 Կովը կթենք, թը՛ւ—թը՛ւ, կաթ տայ,
 Կովը կթենք, մեր ցաւն հոգանք:

Ա՛խ, նազու ջան, չես իմանում,
 Էգուց էլի աղան կըզայ.
 Նրա սիրտը միշտ անկշտում,
 Էլի ամպի պէս պիտ գոռայ:

«Ջուտով, Գրիգոր, փողերը բեր...
 Էլի չկայ,— կովդ հանիր»...
 Ա՛խ, նազու ջան, այն ինչ բան էր,
 Միտդ է հերու... Տէր, Դու փրկիր:

Հայրիկդ արդէն գնացել է,
 Որ փող ճարէ. երբ պիտի գայ.
 Տեսնենք՝ մէկը խղճացել է...
 Ա՛խ, սե օրը Աստուած չտայ:

Ջուտով, նազու, դնանք ժամը,
 Աօղթք անենք. քո ձայնն Աստուած
 Ջուտ կըլսէ,—այս անգամը
 Մեզ չի թողնիլ անկով, անհայ...

81. ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՎՏԱԿ

Սպիտակ, փայլուն սարի կատարից
Ձիւնը հալուում է արևի տակին
Եւ մի քաղցրախօս վտակ այնտեղից
Ծնունդ առնելով՝ թափուում է ուժգին:

Նա գնում է... բայց ո՞ւր: Այնտեղ, ստորոտում,
Ինչպէս մի առիւծ՝ փրփուրը բերնին
Ունում է, մոռնում, սաստիկ որոտում
Կատարի գետը—մռայլը դէմքին:

Գեռ ցած է գլորւում... նրա առաջին
Ահա մի ալիք բերանը բացեց
Եւ մատաղահաս, անմեղ վտակին
Իւր որովայնում խսկոյն կլանեց:

Եւ կոհակների մթին անդունդից
Ահա լսուեցաւ մի խուլ զզրոց.
«Ինչո՞ւ դու, թշուա՞ն, մաքուր երկնքից
«Իջար և ընկար մեր սև, ցեխոտ ծոց»:

Բայց սիրուն վտակն էլ ձայն չհանեց.
Նրա հետքերն էլ բնաջինջ եղան.
Միայն ուռած գետը՝ գոռոզ ժպիտով,
Ժայռեր փշրելով՝ դիմեց դէպ ովկիան:

82. ՉՄԵՌ

Մեր դաշան ու հովիտ ձիւնի մէջ թաղուած՝
Ծածկուած են սպիտակ, սառը սաւանով.
Մէզ մառառուղով երկինքն է պատած,
Գետը շղթայուած սառը կապանքով:

Սև-սև ամպերի թանձր ծալքերից
Արևի շողերն էլ չեն թափանցում.
Գառնաշունչ հողմը մռայլ հիւսիսից
Փչում է կատղած և տխուր սուլում:

83. ՄԱՅՐ

Մայր ունէի, մայր նազելի,
Մի փափկասիրտ արարած.
Բուռն սիրով նրան էի
Սիրտս ու հոգիս նուիրած:

Նա էր միակ իմ պաշտելին,
Միակ ծաղիկն իմ հոգոյս.
Նա էր իմ թոյլ մանուկ կեանքին
Միակ նեցուկ, միակ յոյս:

Եւ ես ուրախ, ես երջանիկ,
Որպէս անհոգ մի թռչնակ՝
Նետուում էի միշտ մօրս գիրկ,
Վայելում սէր ու զգուանք:

Սակայն, աւանդ, մահն անիրաւ,
Մահն անողոր ու դաժան
Ազիզ մօրս խլեց-տարան,
Տարաւ անդարձ, յաւիտեան:

Ո՛հ, էլ չունիմ ես մայր անգին,
Որ ինձ սիրէր, փայփայէր,
Որ իմ խղճուկ, անտէր կեանքին
Թե ու թիկունք նա լինէր:

84. ՈՐԲԻԿ

Մերկ ու թուլակազմ եկար այս սշխարհ
եւ մօրդ գրկում կառնէիր հանգիստ.
Ի՞նչ էր դառնութիւն, չարչարանք ու վիշտ,
Քեզ ծանօթ չէին, — խաղաղ էր հոգիդ:

Բայց միայն, աւանդ, մահը տարածամ
Տառապեալ մօրդ դրաւ գերեզման.
Եւ քեզ, խեղճ գառնուկ, որբ, անօգնական
Թողից օտարի մշտափակ դռան:

85. ՄԱՆԿԱՆԸ

Ուրախութիւն քեզ անպակաս,
Ո՛վ դու մանուկ սիրելի.
Ծլիս, ծաղկիս ու զօրանաս,
Տալով պտուղ արժանի:

Որպէս ծաղիկ, մանուկ, քաղցր ես
եւ շնորհազեղ, որպէս օր.
Մանուկ, մանուկ, ինձ չխաբես,
Միշտ կանց այդպէս լուսաւոր:

Նայիր վերեւ, տես՝ ինչ սիրուն
Այնտեղ փայլում են աստղեր.
Ե՛ւ անթիւ են, և՛ շողշողուն,
Որպէս երկու քո աչեր:

Այնտեղ, հոգեակ, բնակւում է
Մեր սուրբ Հայրը երկնքի.
Նա է, որ մեզ ուղարկում է
Ե՛ւ կեանք, և՛ սէր, և՛ հոգի:

86. ԱԻԵՏԱՐԱՆ

Ամեն անգամ, երբ թերթում եմ
ես էջերը Սուրբ Գրքի,
Միշտ վշտացած մտածում եմ —
Ո՛ւր է սէրը մարդերի,

Որ Փրկիչը սուրբ կտակով
Մարդկութեանը աւանդեց,
Խաչի վրայ իւր արիւնով
Գիր կենդանի դրօշմեց:

Մարդիկ վաղուց մոռացել են
Խաչ ու քարոզ կենդանի.
Աւետարանն ուրացել են,
Էլ սուրբ գիրքը գին չունի:

Ամենայն գիրք միշտ կարգում են,
Սիրոյ գիրքը չկամին.
Ո՛ւր, չգիտեմ, որոնում են
Բազը իրանց խեղճ կեանքին:

87. ՄԻ՝ ՀԱԻԱՏԱՐ

Զհաւատաս դու, եթէ քեզ ասեն՝
Հանգիստ դու նստիր և յուսով եղիր, —
Օրեր, տարիներ անհոգ թող անցնեն,
Քեզ համար գործը կըզայ ինքն իրեն:
Գու մի հաւատար, թէ որ քեզ ասեն՝
Զեռքդ մի շարժիր, նստիր՝ ինչպէս կուտ:

Արծիւն ու առիւծ ոսկի կըրերեն,
Քեզ համար օտարք անդուլ կըգործեն:

Դու մի հաւատար այլոց խօսքերին,
Աչքդ մի ձգիր այլոց ձեռքերին.
Միայն հաւատան քո իսկ ոյժերին
Եւ քո խելացի առողջ մտքերին:

Վ Ե Ր Զ

Յ Ա Ն Կ

№	Ա. Բ Ա Ժ Ի Ն	Երես.	№	Երես.	
1.	Քոյր և եղբայր	3	21.	Գիւղական ընտանիքի պարապ- մունքը. Բաֆֆի	28
2.	Թարեկամութիւն	4	22.	Սար գնալը, Խ. Արսիկան	29
3.	Օտարականը	5	23.	Մայիսուայ փոթորիկը. Լէօ.	30
4.	Երեք բարեկամ	6	24.	Փոթորկից յետոյ. Լէօ	31
5.	Մի հոգի երկու մարմնի մէջ. Ս. Նազարեան.	7	25.	Ամպ. Թ. Բաֆֆի	32
6.	Հարազատ մայրը, Ս. Գիրք	8	26.	Կարկուտ. Կ. Մ. Չահնազ.	36
7.	Ծնողասէր աղջիկը	9	27.	Հունձ.	38
8.	Առողջութիւն և երկարակեցու- թիւն Ն. ք. Նիկ.	—	28.	Այգեքաղ. Ղ. Աղայեան	39
9.	Ինչպիսի հարստութիւն է տուել Աստուած մարդուն	11	29.	Անտառ, Ն. Տ. Ղևոնդեանից	40
10.	Բաղդ և հարստութիւն. Թարգ. Ն. ք. Նիկ.	—	30.	Անտառի գեղեցկութիւնը	41
11.	Քար, Լ. Տօլստոյ.	13	31.	Անտառի երաժիշտները. Ղ. Աղա- յեան	42
12.	Թանկագին մատանի.	14	32.	Ամառն անտառում, Բաֆֆի.	—
13.	Արդարամիտ դատաւորը. Լ. Տօլստոյ.	15	Գ. Բ Ա Ժ Ի Ն		
14.	Աղբիւր	18	33.	Զի	45
15.	Ազահութեան հետեանքը. Ս. Նա- զարեան.	19	34.	Հաւատարիմ շունը	46
16.	Ճնճուկ. Տուրգենև	20	35.	Ուղա	48
17.	Սպանուած լորը. Տուրգենև.	21	36.	Արջ	50
18.	Կարմիր լապտեր. Վուչետիշ	24	37.	Առիւծ և վազր	52
Բ. Բ Ա Ժ Ի Ն			38.	Առիւծն ու շունը	54
19.	Առաւօտ, Գ. Վ. Սրուանձտեան	27	39.	Երախտազէտ առիւծը	56
20.	Գարնան սկիզբը. Բաֆֆի	—	40.	Կետ	57
			41.	Փիղ	59
			42.	Երկիրը ծայր ունի, Թէ ոչ.	60
			43.	Ինչից են առաջ գալիս ցերեկն ու գիշերը	61

- 44. Աշխարհի մասերը և ովկանոսները 62
- 45. Տիեզերք 63
- 46. Ամերիկայի գիւտը 67

Գ. Բ Ա Ժ Ի Ն

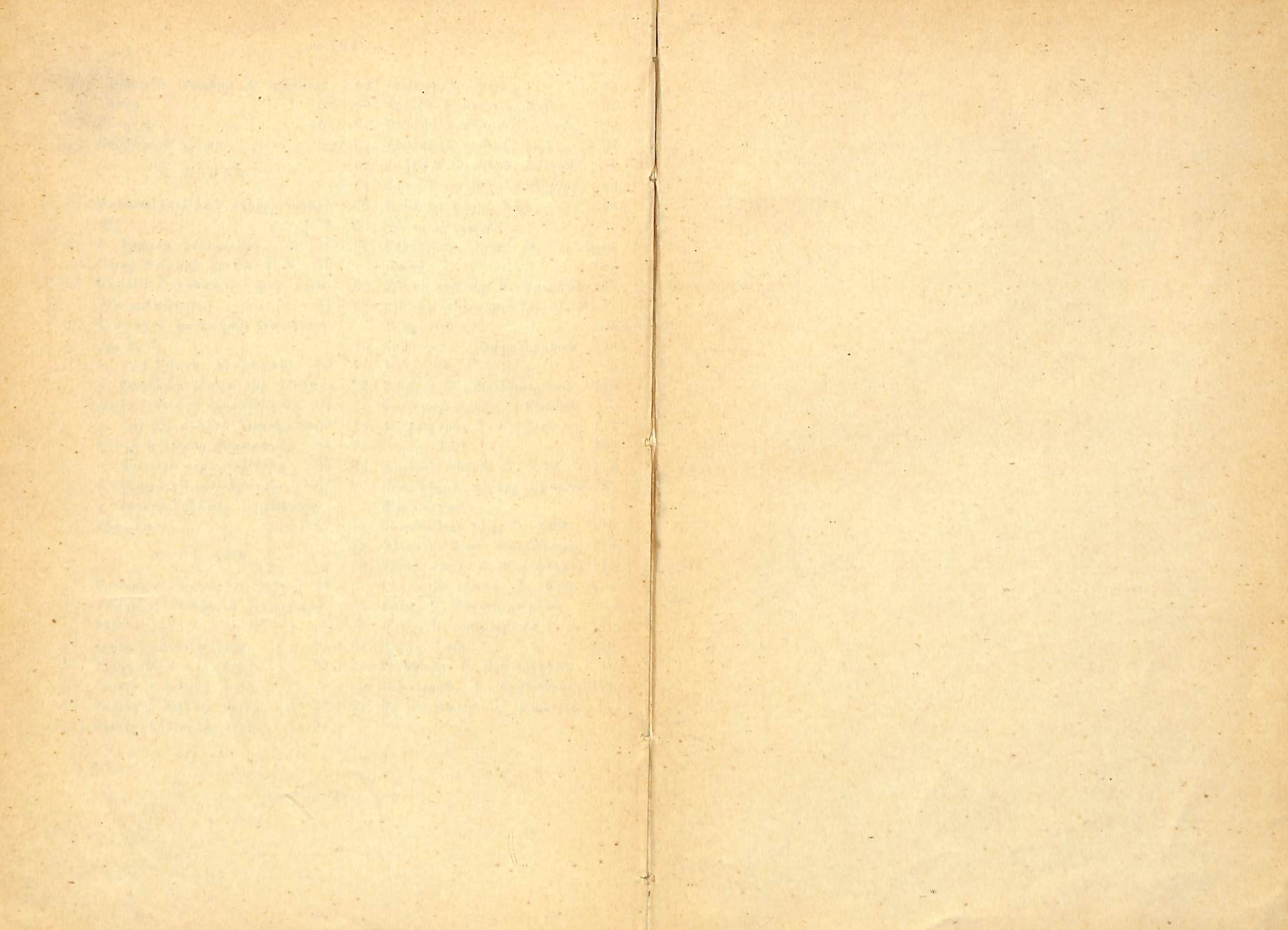
- 47. Քրիստոնէութեան սկիզբը հայերի մէջ 74
- 48. Ս. Քրիզոստ Լուսատորիչ 76
- 49. Հայոց տառերի գիւտը Կ. Կ. 79
- 50. Մովսէս Խորենացի, հայոց առաջին պատմագիրը 81
- 51. Աւարայրի կրօնական պատերազմը, Կ. Կ.
 - ա. Հայ իշխան. անմիաբան. 83
 - բ. Յազկերտ թագաւորի հրովարտակը և հայերի պատասխանը 84
 - գ. Հայ իշխանների Պարսկաստան գնալը և նրանց վերադարձը 85
 - դ. Վասակի ուրացութիւնը . 86
 - ե. Աւարայրի պատերազմը . 87
 - զ. Հայերի վիճակը պատերազմից յետոյ 89

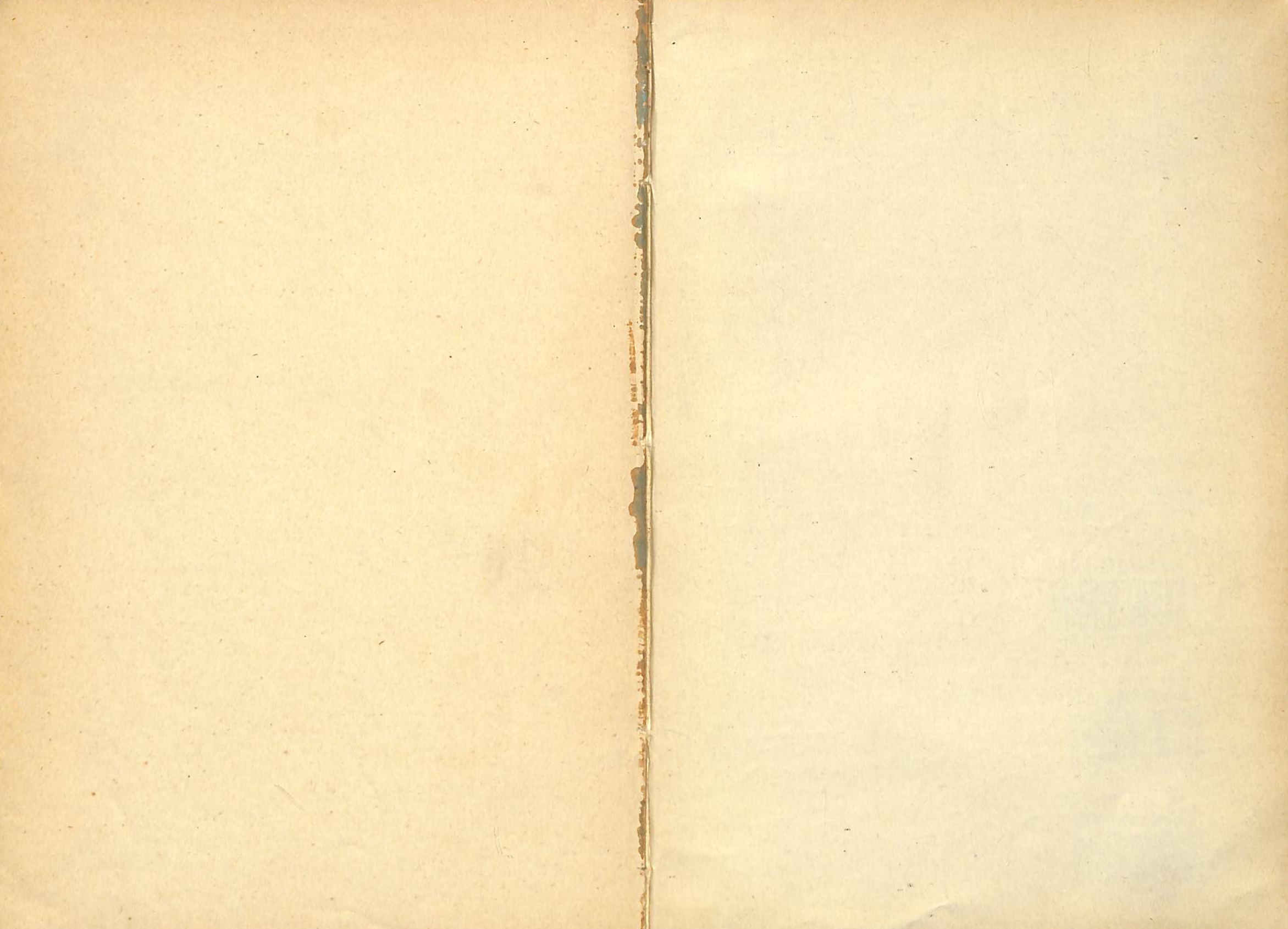
Ե. Բ Ա Ժ Ի Ն

- 52. Արաղաղ և մարգարիտ, Կրիլով 90
- 53. Կարապը, ձուկը և խեչափարը. նոյն —
- 54. Հովիւ և մօծակ, նոյն. 91
- 55. Գիւղացին և օձը, նոյն 92
- 56. Հայելի և կապիկ, նոյն —
- 57. Կապիկ և ալկնոց, նոյն 93
- 58. Աղուէս և խաղող, նոյն 94

- 59. Հետաքրքիր, նոյն 95
- 60. Ջրուէժ և առուակ, նոյն. 96
- 61. Առիւծի օրսորդութ., նոյն . 96
- 62. Գիւղական և մշակ, նոյն . . . 97
- 63. Բաղէն և աղաւնին, ժուկով . 98
- 64. Ճարտուն ու մըջլունը, Կրիլով. 99
- 65. Գառն ու գայլը, նոյն. 100
- 66. Էշն ու գիւղացին 102
- 67. Սոխակներ, նոյն, թ. Դ. Աղալեանի. 103
- 68. Էշն ու սոխակը Խ. Արովեան 105
- 69. Էշն ու սոխակը. Կրիլով, թ. Դ. Աղալեանի 106
- 70. Առաւօտ, Յ. Յովհաննիսեան 109
- 71. Նաւ, բան. Մ. Յ. —
- 72. Ալիք, Կ. Մ. Չահնաղարեան . 110
- 73. Գութանի երգը, Յ. Թուման. —
- 74. Երկրագործ, Կ. Մ. Չահնաղ. 111
- 75. Ամպիր, նոյն. 112
- 76. Գարնան անձրե, Ա. Ծատ. . 113
- 77. Ամառնային գիշերը գիւղում, Յ. Թումանեան 114
- 78. Առաւօտեան երգ, Գ. Քաթ. 115
- 79. Գիւղում, Յովհ. Թումանեան. 116
- 80. Գիւղի ժամը, Յ. Յովհաննիս. 117
- 81. Լեռնային վտակ, Լ. Ման. 118
- 82. Զմեռ, Գ. Բարխուդարեան . —
- 82. Մայր, Ա. Ծատուրեան . . . 119
- 84. Որբիկ, նոյն. 120
- 85. Մանկանը, Ս. Չահաղիզեան . —
- 86. Աւետարան, Յ. Յովհաննիս. 121
- 87. Մի հաւատար, Լ. Մանուէլ. —

504

աբ

0

0

2013

3323-3325

« Ազգային գրադարան

NL0295340

« Ազգային գրադարան

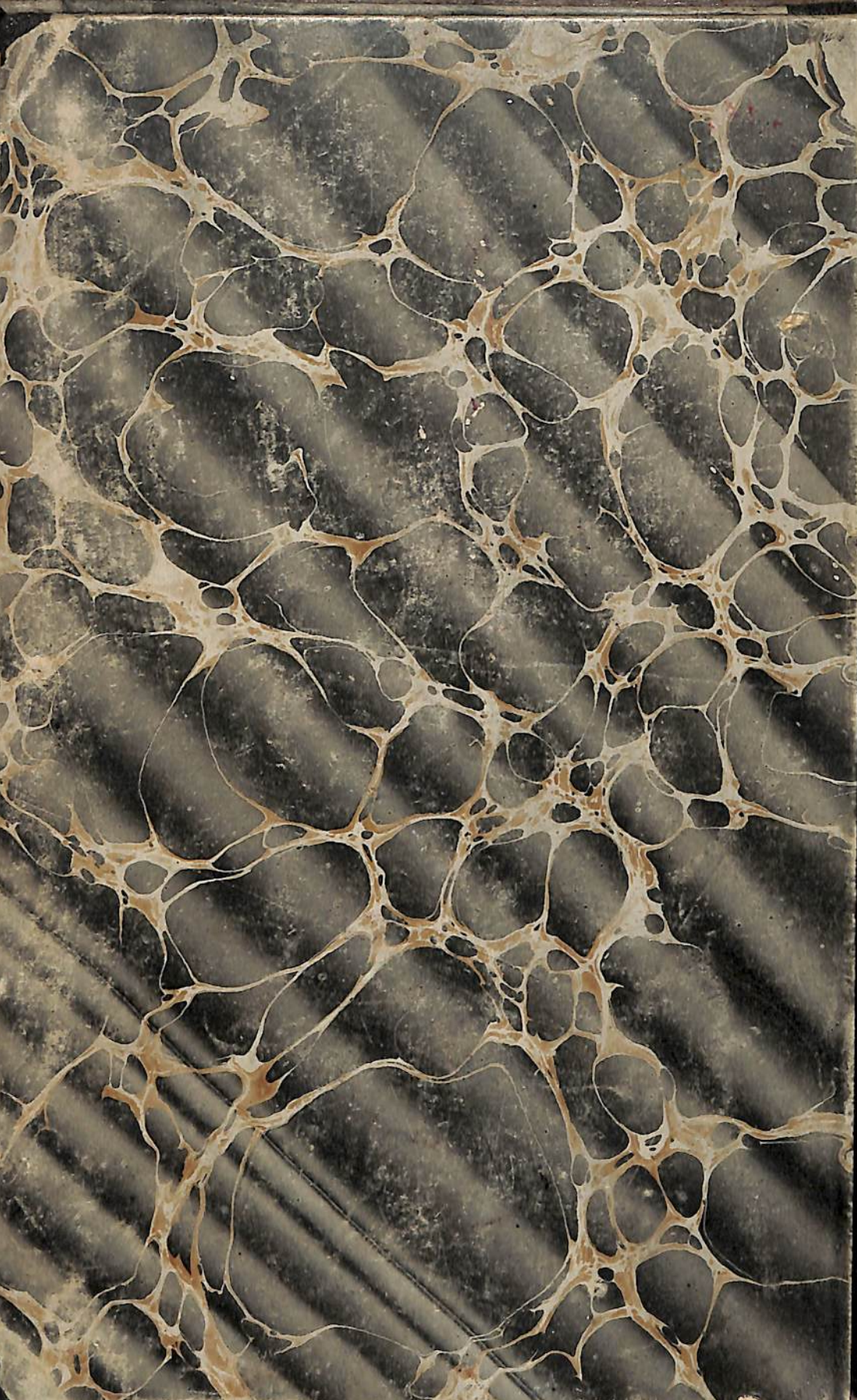

NL0295339

« Ազգային գրադարան

NL0295338

С
П
е
Б